

Antenne 2013

Trends in alcohol,
tabak en drugs
bij jonge Amsterdammers

with English summary

Ton Nabben • Annemieke Benschop • Dirk J. Korf

ANTENNE 2013

ANTENNE 2013

TRENDS IN ALCOHOL, TABAK EN DRUGS BIJ JONGE AMSTERDAMMERS

Ton Nabben - Annemieke Benschop - Dirk J. Korf
m.m.v. Floor van Bakkum en Jacqueline Krouwel

Antenne 2013 (Jellinekreeks nr. 25) is uitgevoerd door het Bonger Instituut voor Criminologie, Universiteit van Amsterdam, in opdracht van Jellinek Preventie.

Bonger Instituut voor Criminologie (UvA)

Postbus 1030

1000 BA Amsterdam

www.uva.nl/bonger

Tel : 020 525 3918

E-mail : bonger-fdr@uva.nl

Jellinek Preventie

Postbus 75848

1070 AV Amsterdam

www.jellinek.nl

Tel : 020 590 1330

E-mail : preventie@jellinek.nl

Uitgave: Rozenberg Publishers

Omslagontwerp: Anne Toledo

English summary: Michael Dallas

Nabben T., Benschop A. & Korf D.J. (2014) *Antenne 2013. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

ISBN 978 90 361 0400 5 / NUR 740

Trefwoorden: uitgaan, alcohol, tabak, cannabis, drugs, trends, preventie

© 2014, de auteurs

INHOUD

I	intro	7
II	panel	29
III	clubbers & ravers	79
IV	preventie indicatoren	121
V	samenvatting	141
VI	english summary	151
	bijlagen	
A	panel.....	161
B	clubbers & ravers	175
C	preventie indicatoren	211
	literatuur	217

I

INTRO

	een stad met heel veel jonge mensen	9
1	een gecombineerde monitor	11
2	cijfers uit voorgaande Antennes	13
2.1	middelbare scholieren	13
2.2	jongeren in de jeugdzorg	14
2.3	coffeeshopbezoekers	15
2.4	cafébezoekers	15
3	andere Amsterdamse cijfers	16
3.1	algemene bevolking	16
3.2	scholieren en studenten	18
3.3	verslaafden	19
3.3.1	opiaatverslaafden	19
3.3.2	crackverslaafden	19
3.3.3	sputenruil	20
3.4	arrestaties	20
3.5	ongevallen	21
4	de volgende hoofdstukken	23

een stad met heel veel jonge mensen

Eén van de opvallendste ontwikkelingen in Amsterdam is het fors uitdijende aantal studenten. Vaak zijn ze buiten de stad opgegroeid en wonen ze voor het eerst op zichzelf. Ook al wonen ze niet allemaal in Amsterdam, vaak gaan ze er wel uit, de één meer dan de ander. Studenten brengen niet alleen meer massa in het uitgaansleven, ze kleuren het ook in. Vaak hebben ze wel een baantje naast hun studie, maar hun dag- en weekindeling is toch anders dan die van leeftijdsgenoten met een volledige baan. Vooral in de zomerperiode, zonder tentamens, hebben ze zeeën van vrijetijd. De stad heeft heel veel uitgaansmogelijkheden: cafés, clubs en talrijke terrasjes in de zomer. En natuurlijk de parken. Het reguliere clubcircuit staat al een tijdje onder druk. Slimme jonge ondernemers, waaronder studenten, organiseren feesten op alternatieve locaties. Deze trend is al een tijdje aan de gang, vaak onder de noemer 'illegaal' – ook al kan dat meer een reclameslogan zijn en is er wel degelijk een vergunning en toegangscontrole.¹ In 2013 zien we een stroomversnelling en het sleutelwoord is nu: 'rave'. Deze term was al eerder in zwang, tijdens de beginperiode van de housebeweging van de late jaren tachtig. Maar dat deert een nieuwe generatie stappers niet. Voor hen is het iets nieuws. En naast overeenkomsten – zoals de dominantie van elektronische muziek – zijn er wel degelijk ook verschillen met toen. Die manifesteren zich onder andere in een intrigerende mix van natuurvoeding en beveiligingsmaatregelen.

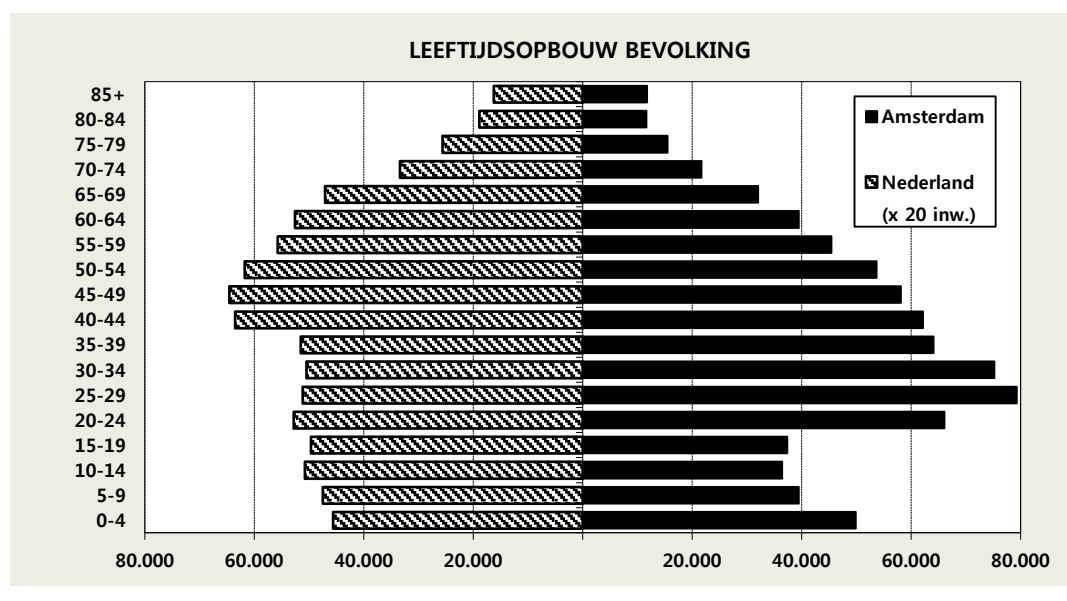
Zaterdagmiddag, midden juli. De zon schijnt uitbundig. Een grote groep ravers in festival-outfit heeft zich verzameld bij de bushalte. Korte hoge spijkerbroekjes, kekke laarsjes en luchtig gekleurde hemdjes bij de vrouwen. Zomerse shabby bij de mannen. Veel met een schoudertas, rugzak en natuurlijk de onmisbare zonnebril. De bussen rijden naar een feestweide in de buitengewesten van Amsterdam. Bij de toegang waarschuwt een bordje met rode letters: "Bij geconstateerd HARDDRUGSGEBRUIK wordt U VERWIJDERD en de POLITIE verwittigd". Het feestterrein ziet er uit als een sprookjesdorp. Veel biologische broodjes, gezonde shakes, salades en smoothies. Maar ook de geur van wiet. In intieme hoekjes, afgebakend met gekleurde doeken en grote kussens liggen feestgangers. Sommigen met een lachgasballon, anderen trippend op de lsd. Richting de mainstage zwelt de muziek aan. Een minderheid danst, maar het bruist van de energie. Een groot wit konijn banjert over de dansvloer. Gevederde meisjes met bloemenkransen schminken kwistig gezichten. Groepjes beveiligers staan verwonderd van een afstand toe te kijken.

¹ Benschop, Nabben & Korf (2013).

Lang niet elke rave is zo gedegen voorbereid en trekt zoveel publiek als die van zo-net. Daar kwamen zo'n 5.000 ravers, maar er zijn er ook met slechts enkele tientallen. Voor Antenne 2013 hebben we een gevarieerd pallet aan raves bezocht en daar bezoekers benaderd met het verzoek om later thuis via internet een enquête in te vullen. Hetzelfde deden we bij clubs, want het is zeker niet zo dat die volledig uit het Amsterdamse uitgaansaanbod zijn verdwenen. Zodoende kunnen we een vergelijking maken tussen clubbers en ravers. Hoe zit het met hun middelengebruik? Is dat meer of minder dan in 2008, toen we de vorige survey onder clubbezoekers deden? Is ecstasy nog steeds de meest populaire 'partydrug'? Welke andere drugs zijn in zwang? Slaan de zogeheten NPS (nieuwe psychoactieve stoffen) aan? En hoe is het gesteld met alcoholgebruik?

veel jonge Amsterdammers, steeds meer studenten

In tien jaar tijd is de Amsterdamse bevolking met ruim 60.000 inwoners gegroeid, naar zo'n 800.000 in 2013. Een flink deel van deze stijging komt voor rekening van jongeren in de leeftijd 18 t/m 24 jaar; hun aantal nam met bijna 20.000 toe naar 84.000 in 2013. Tegenwoordig behoort dus één op de tien Amsterdammers tot deze leeftijdsgroep. Daar zitten veel studenten tussen. In 2013 hadden de hoofdstedelijke hogescholen en universiteiten bij elkaar 104.000 studenten, anderhalf keer zo veel als tien jaar eerder. Ze wonen niet allemaal in Amsterdam, maar degenen die dat wel doen, vertrekken lang niet allemaal na hun studie. Ter vergelijking: landelijk is 24% van de bevolking in de leeftijd 20 t/m 39 jaar, tegenover 36% in Amsterdam.²

² Amsterdamse cijfers afkomstig van het Amsterdamse Bureau Onderzoek en Statistiek (O+S, 2013), landelijke cijfers afkomstig van Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS Statline).

1 een gecombineerde monitor

Antenne rapporteert al sinds 1993 trends op de Amsterdamse drugsmarkt. Elk jaar wordt op basis van zowel kwalitatieve als kwantitatieve gegevens het middelengebruik bij jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. De multi-methodische onderzoeksaanpak kent drie vaste onderdelen: de panelstudie, de survey en de preventie indicatoren.

In de **panelstudie** worden de trends op de voet gevolgt met behulp van halfjaarlijkse individuele interviews met een panel van deskundigen. De focus ligt bij de gebruikersmarkt in het uitgaansleven, met nadruk op de trendsetters. Globaal worden drie verschillende segmenten bestreken. Het reguliere uitgaansleven (mainstream) dat over de hele stad is verspreid, maar voornamelijk is geconcentreerd in het centrum. Een veel kleiner segment (underground) dat voornamelijk buiten de ring ligt en een overlappend deel (upperground) dat het beste van de twee werelden wil verenigen en in de afgelopen jaren fors is uitgebreid. De trendsetters hierbinnen hebben een scherp oog voor nieuwe ontwikkelingen op de drugsmarkt en geven duiding aan het middelengebruik op sociale settings en bij hun eigen achterban.

De panelstudie onderzoekt geruchten, signalen, trends en hypes in het Amsterdamse uitgaanscircuit en onder buurtjongeren, maar kan geen precieze cijfers leveren over het middelengebruik in deze netwerken. Daartoe omvat Antenne ook een jaarlijkse **survey** onder specifieke groepen jongeren en jongvolwassenen. Afwisselend zijn dat scholieren, jongeren in de jeugdzorg, coffeeshopbezoekers, cafébezoekers en clubbezoekers. Onder deze laatste groep is in 2013 voor de vijfde keer een survey uitgevoerd. De eerste keer, in 1995, heette deze groep nog 'discotheek- en partybezoekers'. Maar omdat discotheken omgedoopt werden in clubs en het hele partygebeuren een ander karakter kreeg (en zich grotendeels buiten de stadsgrenzen verplaatste)³, is dat in de loop der tijd verworpen tot clubbezoekers. De laatste jaren wordt er in Amsterdam echter ook (weer) steeds meer uitgegaan op zogeheten 'raves'. Naast clubbers, zijn in 2013 daarom ook ravers onderzocht in de survey. De trends in middelengebruik in het uitgaansleven, die in de panelstudie worden waargenomen, kunnen door middel van de club- en ravesurvey verder worden onderzocht en gekwantificeerd.

³ Nabben (2010).

De **preventie indicatoren** leveren indirecte informatie over (trends in) middelengebruik in Amsterdam. Het zijn enerzijds cijfers over vragen die gebruikers zelf, mensen uit de omgeving van gebruikers of andere geïnteresseerden stellen via de website van Jellinek Preventie. Anderzijds betreft het testresultaten van drugs die door gebruikers bij de testservice worden aangeboden. Deze cijfers zijn afkomstig van selecte groepen gebruikers of secundaire bronnen en daarom op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie of drugsmarkt, maar kunnen – zeker over een reeks van meerdere jaren bezien – wel aanwijzingen verschaffen over veranderingen in gebruik en verschuivingen in de markt van genotmiddelen.

De gegevens uit de verschillende onderdelen van Antenne schetsen samen een beeld van ontwikkelingen op de Amsterdamse drugsmarkt. De ervaringen met Antenne hebben een model voor de algemene verspreiding van (uitgaans)drugs opgeleverd. In het onderstaande schema onderscheiden we vier elkaar opeenvolgende fasen. De vierde fase van dalende populariteit kan, na kortere of langere tijd, weer gevolgd worden door een herhaling van de cyclus. Per fase is aangegeven welk onderdeel van Antenne de meest relevante informatie oplevert.

model voor de algemene verspreiding van (uitgaans)drugs

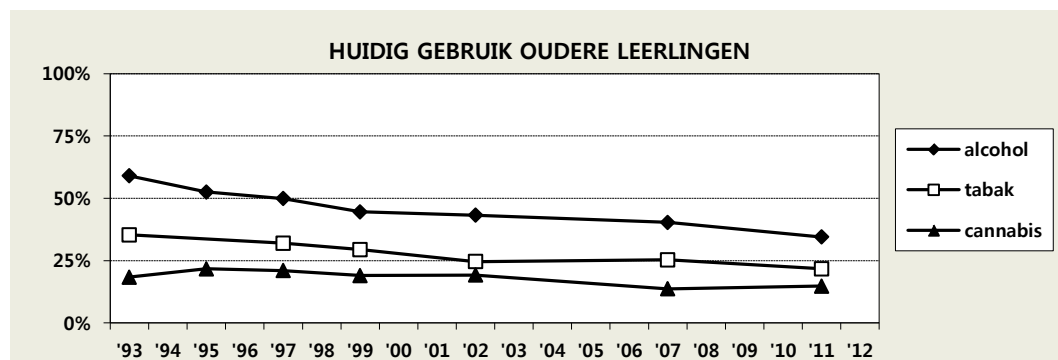
FASE	ANTENNE ONDERDEEL
1. TRENDSETTERS Introductie van nieuwe middelen of manieren van gebruik en revival van oude middelen of manieren van gebruik.	Panelstudie
2. TRENDVOLGERS Verspreiding van middelen in subculturele settings (vaak met muziek als dragende, bindende kracht).	Survey (vooral clubbezoekers) Preventie indicatoren
3. MAINSTREAM Verdere verspreiding onder een breder publiek van jongeren en jongvolwassenen.	Survey (vooral scholieren) Preventie indicatoren
4. DALENDE POPULARITEIT Middelen verliezen aan invloed onder trendsetters.	Panelstudie

2 cijfers uit voorgaande Antennes

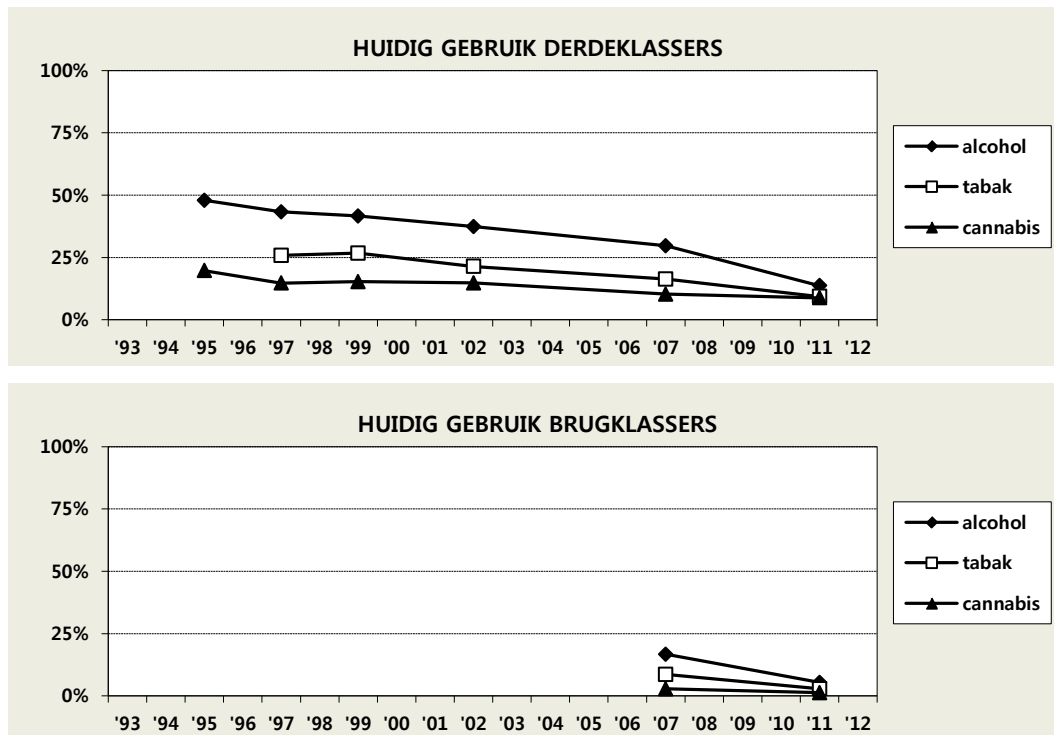
De cijfers en trends uit de surveys onder scholieren, jongeren in de jeugdzorg, coffee-shopbezoekers en cafébezoekers van eerdere jaargangen van Antenne worden in dit inleidende hoofdstuk kort weergegeven. We richten ons hierbij op het huidige gebruik (afgelopen maand). Resultaten van voorgaande surveys onder clubbezoekers komen later aan bod.

2.1 middelbare scholieren

Vanaf 1993 is in totaal zeven maal een survey gehouden onder leerlingen in het voortgezet onderwijs in Amsterdam, de laatste keer in 2011.⁴ Drie groepen leerlingen deden mee: oudere leerlingen in de voorlaatste klassen (3 vmbo, 4 havo en 5 vwo), derdeklassers (sinds 1995) en brugklassers (sinds 2007). In 2011 was ruim één op de vijf oudere leerlingen huidige roker en ruim één op de drie was huidige drinker. Bij de derdeklassers lagen de percentages ongeveer de helft lager: 9% huidige roker en 14% huidige drinker. En bij de brugklassers was het daar weer ongeveer de helft van: 3% huidige roker en 6% huidige drinker. Huidige blowers vormden 15% van de oudere leerlingen, 9% van de derdeklassers en 1% van de brugklassers. Huidig gebruik van ecstasy of cocaïne kwam bij oudere leerlingen af en toe voor, maar bij de derdeklassers en brugklassers vonden we nauwelijks tot geen huidige gebruikers. Vooral roken, drinken en blowen onder middelbare scholieren is in de loop der tijd fors gedaald.

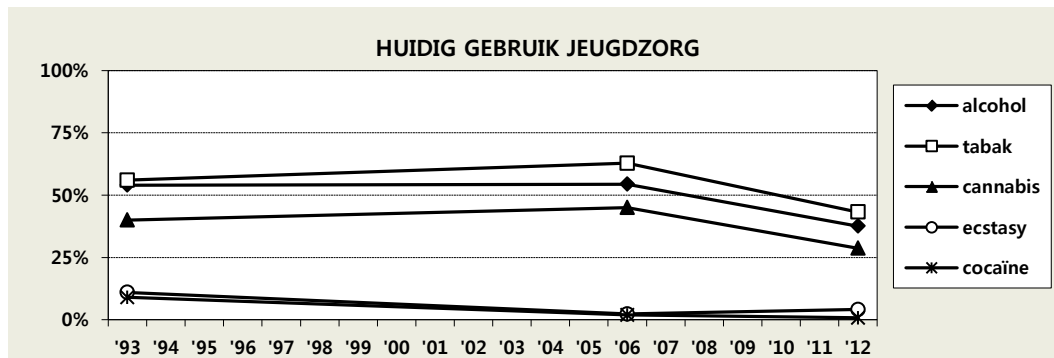
⁴ Korf & van der Steenhoven (1994); Korf, Nabben & Schreuders (1996); Korf et al. (1998); Korf et al. (2000); Korf, Nabben & Benschop (2003); Nabben, Benschop & Korf (2008); Nabben, Benschop & Korf (2012).

2.2 jongeren in de jeugdzorg

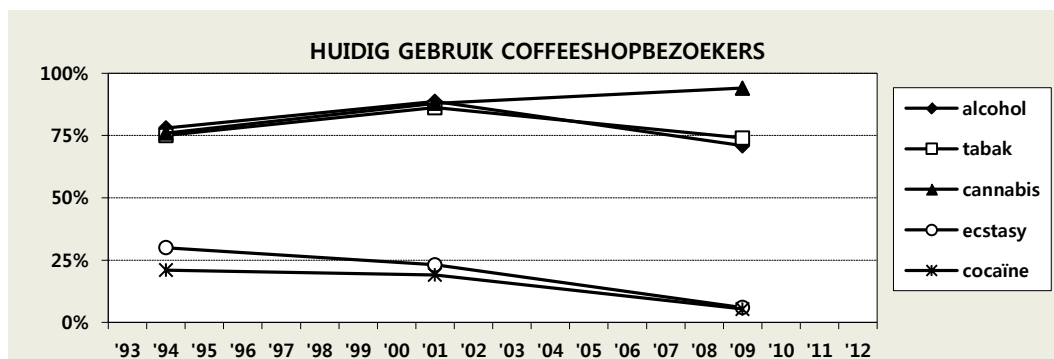
In 1993 zijn 'probleemjongeren' van het Jongeren Advies Centrum (JAC) en Psychologisch Pedagogisch Instituut (PPI) onderzocht. In 2006 en 2012 waren dat jongeren van jeugdzorginstelling Spirit.⁵ In 2012 was 38% van de onderzochte jongeren huidige drinker, 43% huidige roker en 29% huidige blower. Huidig gebruik van ecstasy (4%) en cocaïne (1%) lag een stuk lager. De totalen van de verschillende surveys zijn onderling niet goed vergelijkbaar, vooral omdat de steekproef van 2012 veel jonger was en delinquente jongeren ontbraken. Maar zelfs na correctie hiervoor bleek het aandeel huidige rokers, drinkers en blowers in de jeugdzorg tussen 2006 en 2012 fors gedaald.

⁵ Korf & Van der Steenhoven (1994); Nabben, Benschop & Korf (2007); Benschop, Nabben & Korf (2013).

2.3 coffeeshopbezoekers

De coffeeshopbezoekers zijn in het kader van Antenne driemaal onderzocht.⁶ In 2009 waren negen van de tien coffeeshopbezoekers huidige blowers. Dat lijkt logisch voor coffeeshopbezoekers, maar voorheen werden wel meer niet-blowers aangetroffen in de coffeeshops. Een kleine driekwart was huidige roker en drinker, waarmee het aandeel rokers en drinkers lager lag dan in de coffeeshopsurvey van 2001. Ook het huidige gebruik van ecstasy en cocaïne nam vooral tussen 2001 en 2009 fors af, van rond de 20% naar circa 5%.

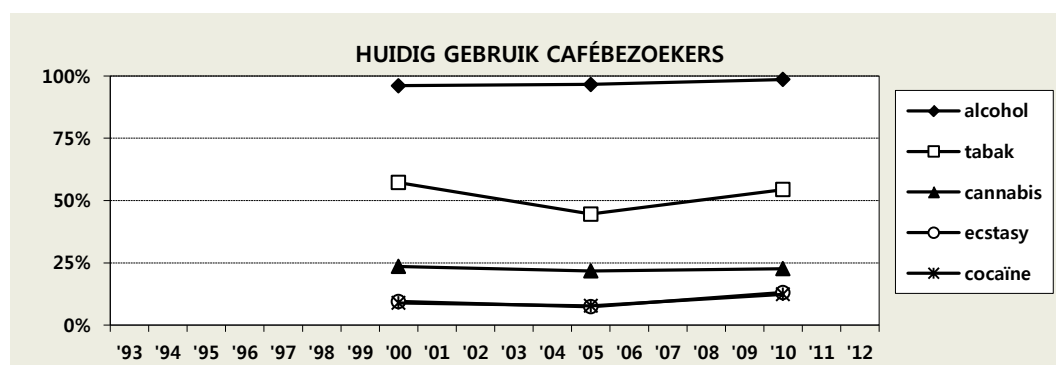
2.4 cafébezoekers

Bezoekers van mainstream, hippe, homo- en studentencafés in de binnenstad van Amsterdam zijn in 2000, 2005 en 2010 onderzocht.⁷ In 2010 waren er nauwelijks cafébezoekers die nog nooit alcohol hadden genuttigd en op een enkeling na was iedereen ook huidige drinker. Iets meer dan de helft was huidige roker en ruim één op de

⁶ Korf, Nabben & Schreuders (1995); Korf, Nabben & Benschop (2002); Nabben, Benschop & Korf (2010).

⁷ Korf, Nabben & Benschop (2001); Nabben, Benschop & Korf (2006), Benschop, Nabben & Korf (2011).

vijf huidige blower. Het huidige ecstasy- en cocaïnegebruik was met 13% respectievelijk 12% vrijwel gelijk aan elkaar. Het aandeel huidige rokers bleef in tien jaar vrijwel gelijk, maar het aandeel dagelijkse rokers nam met bijna de helft af. Het gebruik van ecstasy en cocaïne liet tussen 2005 en 2010 een lichte stijging zien.

3 andere Amsterdamse cijfers

Daar waar Antenne zich vooral richt op het Amsterdamse uitgaansleven en middelengebruik onder jongeren en jongvolwassenen, geven andere cijfers een breder beeld van de Amsterdamse gebruikerspopulatie. Naast cijfers over middelengebruik in de algemene bevolking en onder scholieren en studenten, zijn dat gegevens over de methadonverstrekking, aanhoudingen in verband met overtreding van de Opiumwet en drugsgelerateerde ongevallen. Hieronder volgt een kort overzicht.⁸

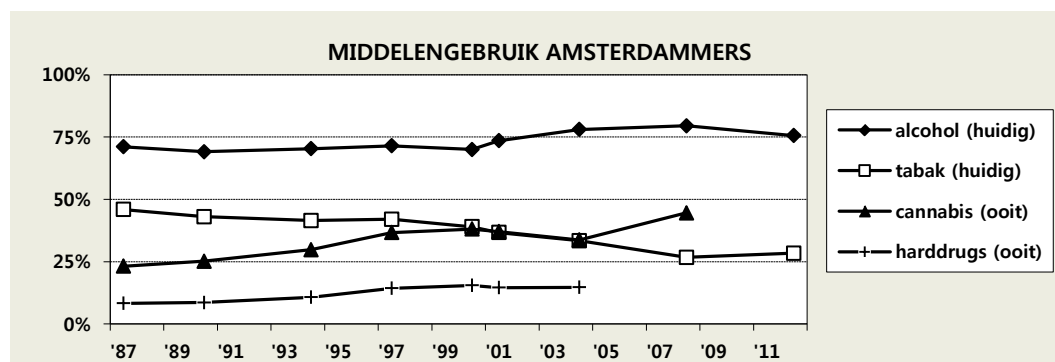
3.1 algemene bevolking

In het kader van het Nationaal Prevalentie Onderzoek (NPO) is tussen 1987 en 2001 vijfmaal het gebruik van legale en illegale drugs bij grote, representatieve steekproeven van de Amsterdamse bevolking van 12 jaar en ouder onderzocht.⁹ De GGD Amsterdam voert een vierjaarlijks gezondheidsonderzoek uit, waarbij het gebruik van tabak, alcohol en cannabis onder de algemene bevolking van 19 jaar en ouder wordt

⁸ De meeste van deze cijfers zijn ook in voorgaande Antennes terug te vinden. Daar waar mogelijk zijn gegevens aangevuld en geactualiseerd.

⁹ Abraham, Kaal & Cohen (2003). Meer recente jaargangen van het NPO rapporteren geen afzonderlijke cijfers meer over Amsterdam (Rodenburg et al., 2007; Van Rooij et al., 2011).

gemeten.¹⁰ Cijfers uit deze Amsterdamse Gezondheidsmonitor van 1999/2000, 2004, 2008 en 2012 zijn ook opgenomen in onderstaande grafiek.¹¹

Op basis van de gegevens uit 2012 rookt ruim een kwart van de Amsterdammers. Dat komt neer op circa 175.000 Amsterdammers. Verhoudingsgewijs zijn de meeste rokers te vinden onder Turkse en Surinaamse mannen; de minste rokers onder Marokkaanse vrouwen.¹² Het percentages rokers is het hoogst onder 19-34-jarigen (35%) en wordt onder oudere leeftijdsgroepen steeds lager, tot 12% bij 75-plussers. Het aandeel rokers in Amsterdam liet vanaf 1987 een geleidelijke afname zien, maar in 2012 lijkt die te stagneren.

De meerderheid van de hoofdstedelingen is huidige drinker (76% in 2012). Er zijn grote verschillen tussen herkomstgroepen: autochtoon Nederlandse Amsterdammers drinken het meest, terwijl Turkse en vooral Marokkaanse Amsterdammers vaak geheelonthouders zijn.¹² Hoewel het percentage drinkers min of meer stabiel bleef, ging het aandeel zware en overmatige drinkers tussen 2008 en 2012 wel wat omlaag.

Het ooit-gebruik van cannabis leek rond de eeuwwisseling te stabiliseren of zelfs licht te dalen, maar in 2008 was het weer gestegen naar 45%. In de Gezondheidsmonitor van 2012 is het ooit-gebruik van cannabis niet gerapporteerd, wel het huidig gebruik, en dat bleef tussen 2008 en 2012 stabiel rond de 9%.

¹⁰ Voorheen werden iets afwijkende leeftijdsgroepen onderzocht, achtereenvolgens: vanaf 16 jaar (1999/2000), vanaf 18 jaar (2004), vanaf 16 jaar (2008) en vanaf 19 jaar (2012). Voor cijfers over cannabisgebruik zijn verschillende bovengrenzen gehanteerd, achtereenvolgens: geen bovengrens (1999/2001), tot 55 jaar (2004 en 2008) en tot 65 jaar (2012),

¹¹ Dijkshoorn (2002); Uitenbroek et al. (2006); Dijkshoorn, Van Dijk & Janssen (2009); Dijkshoorn et al. (2013). Percentage huidige drinkers via CBS StatLine.

¹² Deze resultaten komen overeen met eerder onderzoek met speciale aandacht voor Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Amsterdammers (Dijkshoorn, 2002; Dijkshoorn, 2006).

Gebruik van harddrugs wordt sinds 2004 niet meer gemeten in de Gezondheidsmonitor.¹³ Volgens de laatst beschikbare cijfers had 16% van de Amsterdamse bevolking ooit wel eens harddrugs gebruikt.

Uit analyse van de gegevens van de 16 t/m 24 jarigen uit de GGD Gezondheidsmonitor, blijkt dat van de Amsterdamse jongvolwassenen van 2008 driekwart (72%) alcohol dronk, een kwart (24%) rookte en 12% blowde. Er was geen verschil in roken en drinken tussen mannen en vrouwen in deze leeftijdscategorie, maar mannen waren wel ruim twee maal zo vaak huidige blowers.¹⁴

3.2 scholieren en studenten

De Amsterdamse Jeugdgezondheidsmonitor levert cijfers over tweedeklassers van het voortgezet onderwijs; o.a. het gebruik van alcohol, tabak en cannabis in het kader van (on)gezonde leefstijl.¹⁵ Van de tweedeklassers van 2011-2012 had 19% ooit gerookt, eveneens 19% ooit gedronken en 3% weleens geblowd. Dat is een daling ten opzichte van het schooljaar 2010-2011, toen de percentages ooit-gebruikers respectievelijk 21%, 23% en 4% bedroegen. Ook het aandeel leerlingen dat de laatste 4 weken alcohol had gedronken nam af, van 12% naar 8%. Door wijzigingen in de gehanteerde vragenlijst, zijn vergelijkingen met eerdere schooljaren niet mogelijk.

Uit een studie naar middelengebruik onder mbo-scholieren in Amsterdam van 2005 komt naar voren dat, in vergelijking met de algemene bevolking van 12 jaar en ouder, deze specifieke groep 16-19 jarigen minder vaak huidige drinkers zijn (59%), maar meer ervaring hebben met cannabis (45% ooit-gebruik).¹⁶

Eind 2013 deden ruim 540 studenten van de UvA en HvA mee aan een online drugs-enquête van het universiteitsmagazine Folia.¹⁷ Een ruime meerderheid (87%) bleek ooit hasj of wiet te hebben gebruikt en ook ecstasy (70%) en lachgas (59%) hadden de meesten wel eens gebruikt. Met amfetamine, cocaïne, pado's en ketamine hadden de meeste studenten geen ervaring.

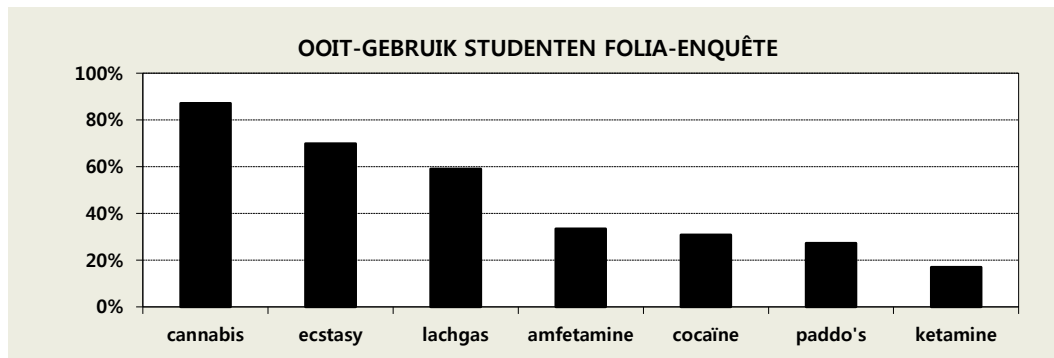
¹³ Met harddrugs werd in de Gezondheidsmonitor bedoeld: cocaïne, heroïne, amfetamine en/of ecstasy. In het NPO werden hier tevens hallucinogenen toe gerekend.

¹⁴ Booi et al. (2011).

¹⁵ Vragenlijst VO (E-MOVO) via www.ggdgezondheidinbeeld.nl.

¹⁶ Stolte, Schilthuis & Van der Wal (2005).

¹⁷ FoliaMagazine, nr. 11, 20/11/2013.

3.3 verslaafden

3.3.1 opiaatverslaafden

Op basis van de registraties van verstrekking van methadon en medische heroïne publiceert de GGD Amsterdam regelmatig schattingen van het aantal opiaatverslaafden in Amsterdam. De schattingen laten al jarenlang een daling zien. De daling was het sterkst aan het eind van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig, vooral door het wegblijven van buitenlandse of buitenstedse verslaafde 'toeristen' (verslaafden die korte tijd in Amsterdam verblijven), maar zet nog steeds gestaag door. Voor 2009 kwam de schatting uit op 3.000 opiaatverslaafden.¹⁸

In 2012 kregen **2.061** patiënten via Arkin, huisarts of GGD methadon verstrekt en ontvingen **427** verslaafden in de politiecel methadon.¹⁹ De aantallen nemen de laatste jaren gestaag af. Tien jaar geleden was het aantal methadoncliënten in behandeling 2.738 (een afname van 25%) en de verstrekking op het politiebureau bedroeg 1.252 (minus 66%). Daarnaast veroudert deze groep verslaafden snel. De doorsnee leeftijd van methadoncliënten stijgt ongeveer een jaar per jaar: van 28 in 1985 naar 50 in 2010.²⁰

3.3.2 crackverslaafden

In 2013 is voor het eerst ook een schatting gemaakt van het aantal crackverslaafden in Amsterdam.²¹ Dit aantal is veel lastiger te bepalen, omdat er voor crackverslaafden

¹⁸ Buster & Van Brussel (2011).

¹⁹ Marcel Buster, GGD Amsterdam, persoonlijke communicatie. In 2013 is besloten de Centrale Methadon Registratie op te heffen

²⁰ Buster & Van Brussel (2011).

²¹ Oteo Pérez et al. (2013).

geen substitutiebehandeling beschikbaar is (zoals er wel een methadonprogramma voor heroïneverslaafden is) en veel crackverslaafden dus buiten zicht blijven. Op basis van een combinatie van registraties van de methadonverstrekking (crackverslaafden die eveneens opiaten gebruiken) en gebruikersruimten, alsmede een veldsteekproef van crackgebruikers die een variant van de sneeuwbalmethode (*RDS = respondent driven sampling*) waren benaderd, is het aantal crackverslaafden in Amsterdam op circa **2.500** berekend. Ongeveer driekwart zijn mannen en verreweg de meesten zijn ouder dan 35 jaar.

3.3.3 spuitenruil

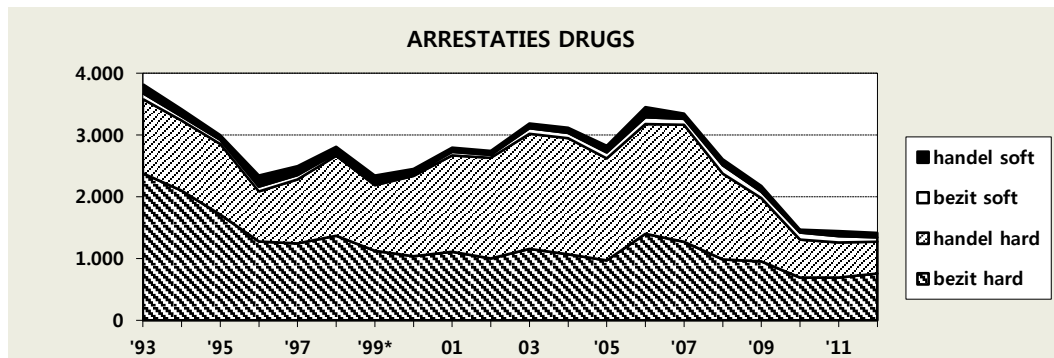
Om het risico van besmetting met gevaarlijke infectieziektes als hepatitis en hiv te beperken, kunnen druggebruikers hun gebruikte spuiten omwisselen voor schoon, nieuw injectiemateriaal. Met de daling van het aantal drugverslaafden is ook het aantal omgeruilde spuiten drastisch gedaald. Ook blijken de nog bestaande verslaafden hun drugs minder vaak te injecteren. Begin jaren negentig werden jaarlijks nog meer dan een miljoen spuiten geruild, maar sinds 2007 zijn het er minder dan 200.000. In 2012 ging het om **145.600** spuiten.²²

3.4 arrestaties

In 2012 verrichte politieagenten van de regio Amsterdam-Amstelland **1.416** aanhoudingen wegens overtreding van de Opiumwet.²³ Dit aantal is sinds 2010 min of meer stabiel. Tot 2007 was het aantal drugsaanhoudingen ongeveer twee keer zo groot. Vooral het aantal arrestaties voor handel in harddrugs nam sindsdien sterk af. Het aantal arrestaties in verband met bezit van softdrugs is al ruim tien jaar min of meer stabiel.

²² Uit: *Tabel 5.2.5 Spuitenruil, 1990-2012* (O+S, 2013).

²³ Uit: *Tabel 3.1.7 Aanhoudingen in verband met drugs in de regio Amsterdam-Amstelland, 2008-2012* (O+S, 2013). Let wel: een persoon kan meerdere malen gearresteerd zijn. Deze cijfers gaan dus niet over unieke personen.

3.5 ongevallen

De meest recente cijfers over ambulanceritten van de Centrale Post Ambulancevervoer (CPA) in verband met het gebruik van alcohol en/of drugs dateren uit 2011.²⁴ Dit kunnen zowel gevallen zijn geweest van mensen die onwel werden door alcohol- of druggebruik, als ongelukken onder invloed. Zoals gebruikelijk zijn de meeste ambulanceritten gerelateerd aan **alcohol**; maar liefst 2.732 ambulanceritten.

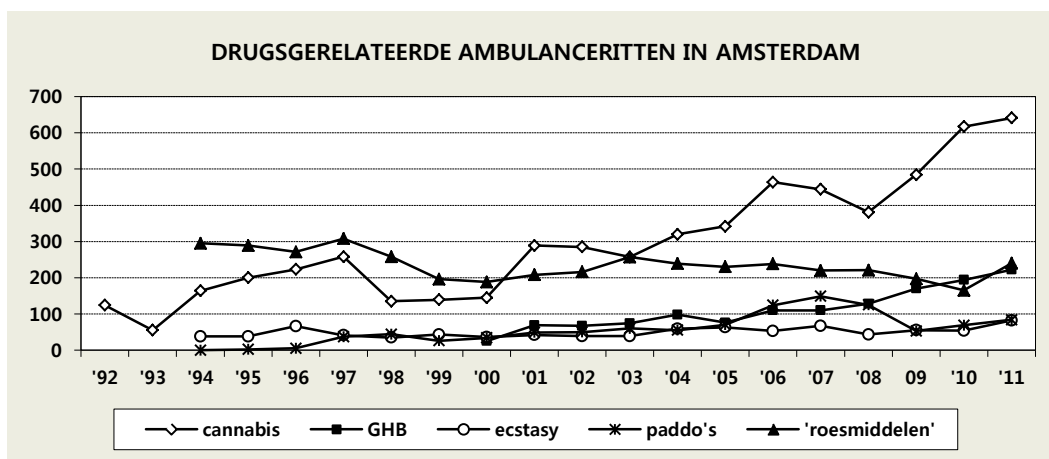
Het aantal **cannabis**-gerelateerde ritten laat, afgezien van een dip voor de eeuwwisseling, een stijgende trend zien. In 2011 was het aantal ongevallen in verband met cannabis met 641 (491 keer cannabis roken en 150 keer spacecake eten) hoger dan ooit. Het aantal ongevallen als gevolg van het gebruik van **ecstasy** bereikte in 2011 een piek: 82 ambulanceritten, terwijl dat aantal de laatste jaren rond de 50 schommelde. Ook ritten vanwege '**roesmiddelen**' (heroïne, cocaïne) zijn, na vier jaar van dalende aantallen, in 2011 weer gestegen naar 240 ambulanceritten.

GHB-gerelateerde ongevallen laten vanaf de eerste registratie hiervan in 2000 een lichte, maar continue stijging zien. Sinds 2009 is de stijging sterker, van 128 GHB-ritten in 2008, via 170 in 2009 naar 194 in 2010, en in 2011 waren het er 222.

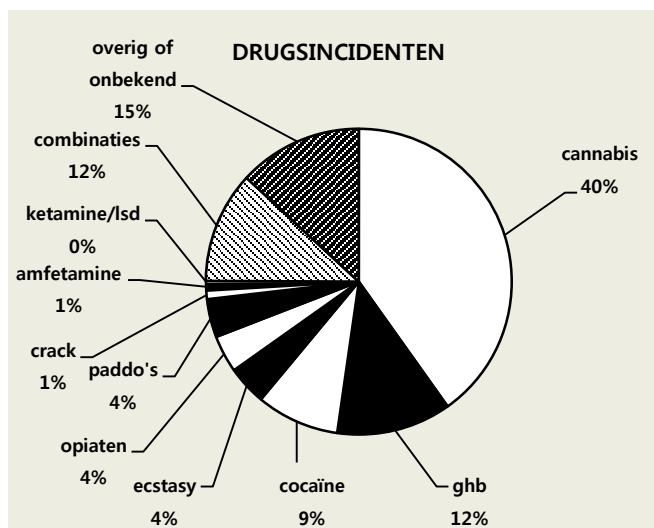
Ongevallen als gevolg van het gebruik van **paddo's** verschenen eind jaren negentig ten tonele. Sinds de eeuwwisseling was er sprake van een forse stijging, met de hoogste piek in 2007. Daarna volgde een daling, maar in 2011 waren er toch weer meer paddoritten dan in 2010 (respectievelijk 84 en 69). Uit analyse van de paddoritten van 2007 en 2008 bleek het overgrote deel van de slachtoffers toerist te zijn. In ongeveer

²⁴ Uit: *Tabel 5.2.6 Ambulance interventies met betrekking tot het gebruik van (uitgaans)drugs naar soort middel, 2007-2011* (O+S, 2013). Dubbeltellingen (bijv. ritten gerelateerd aan een combinatie van alcohol- en cannabisgebruik) zijn mogelijk.

de helft van de gevallen was eerste hulp ter plaatse afdoende en was vervoer naar het ziekenhuis niet nodig.²⁵

In het tabellenboek 2011 van de Monitor DrugsIncidenten van het Trimbos-instituut werden eveneens cijfers over acute drugsgerelateerde gezondheidsverstoringen in de regio Amsterdam gerapporteerd.²⁶ Hiervoor waren, naast gegevens afkomstig van de Regionale Ambulancevoorziening (ambulanceritten), tevens gegevens gebruikt van de spoedeisende hulp van het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis en de forensische artsen van de GGD. Het ging hierbij alleen om drugsincidenten; incidenten met uitsluitend alcoholgebruik werden buiten beschouwing gelaten. Na correctie voor dubbeltellingen, waren er in 2011 in Amsterdam **1.728** drugsincidenten. Incidenten met cannabis kwamen het vaakst voor, gevolgd door GHB, cocaïne en ecstasy.²⁷ Ten opzichte van

²⁵ GGD (2008a+b).

²⁶ Vogels & Croes (2012).

²⁷ Incidenten met deze middelen als enige drug; incidenten met combinaties van drugs worden afzonderlijk gerapporteerd.

2009 was het aantal cannabisincidenten gedaald (van 742 naar 687, van 50% naar 40%). Incidenten met GHB (van 143 naar 199, van 10% naar 12%) en ecstasy (van 37 naar 70, van 2% naar 4%) namen juist toe. In de andere drugscategorieën bleef het aantal incidenten min of meer gelijk.

Tot slot waren er 2012 in Amsterdam **18** sterfgevallen ten gevolge van een overdosis drugs. Dit aantal is gelijk aan dat van 2011.²⁸

4 de volgende hoofdstukken

Nadat we in dit hoofdstuk de voorgaande Antennes en andere Amsterdamse gegevens in vogelvlucht hebben beschreven, gaan de volgende hoofdstukken in op de trends in alcohol en druggebruik onder jonge en jongvolwassen Amsterdammers in 2013. De resultaten van de *panelstudie* – interviews met insiders uit verschillende scènes in de uitgaanswereld en groepen buurtjongeren – worden in **hoofdstuk II** uitgebreid besproken. De bevindingen van de *survey onder clubbers en ravers* en (trends in) middelengebruik binnen deze groep worden gepresenteerd in **hoofdstuk III**. De *preventie indicatoren* – gegevens over informatie- en adviesvragen en testuitslagen – komen aan bod in **hoofdstuk IV**. In **hoofdstuk V** (Nederlands) en **hoofdstuk VI** (Engels) vatten we de belangrijkste bevindingen samen. Meer gedetailleerde informatie over het panel en tabellen met cijfers van de survey en preventie indicatoren zijn te vinden in de **bijlagen**. Tot slot is achter in dit rapport een lijst met geraadpleegde **literatuur** opgenomen.

²⁸ Uit: *Tabel 5.2.10 Drugsdoden, 1997-2011* (O+S, 2013).

II

PANEL

	“Niemand volgt de mode”	27
1	het panel	28
2.1	het Amsterdamse uitgaansleven	29
2.2	betekenisgeving en distinctie	32
2.3	ontwikkelingen in het uitgaansleven.....	35
3	drugsmarkt	39
3.1	cannabismarkt.....	40
3.2	stimulantiamarkt.....	41
3.2.1	cocaïne.....	42
3.2.2	ecstasy.....	45
3.2.3	amfetamine.....	46
3.3	narcosemarkt	47
3.4	nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)	48
3.5	overige markten	49
4	middelengebruik.....	50
4.1	alcohol.....	52
4.2	tabak en cannabis	53
4.3	stimulantia.....	55
4.3.1	ecstasy.....	56
4.3.2	cocaïne.....	60
4.3.3	amfetamine.....	62
4.4	narcosemiddelen	64
4.4.1	ghb.....	65
4.4.2	lachgas	67
4.4.3	ketamine	68
4.5	nieuwe psychoactieve stoffen.....	69
4.6	psychedelica	71
4.7	overige middelen	72

5	trends	72
5.1	uitgaansmarkt.....	72
5.2	alcohol- en drugsmarkt.....	73

“Niemand volgt de mode”

Het panel van uitgaanders en professionals houdt ons op de hoogte van de jongste ontwikkelingen in het soms turbulente Amsterdamse nachtleven. De focus ligt vooral op uitgaan en druggebruik. De stad verandert, net als generaties en daarom is het belangrijk om het panel jong te houden en aan te vullen met leden die het uitgaansleven bestormen. Joya (17), het jongste panellid, vertelt ontwapenend over haar vriendengroepje, bijvoorbeeld over wat hen bezighoudt en hoe en waar ze hun vrije tijd doorbrengen in de stad. De groep houdt van stappen en ze genieten dan ook van het overstelpende aanbod. Er valt zoveel te ontdekken: nieuwe feesten en festivals, maar ook popbandjes en lokale artiesten. Haar vrienden typeert ze als alternatief. Want dat is hip sinds een paar jaar. Ze ziet haar groepje veranderen: de kleding, de gesprekken. Iedereen wordt ook een beetje wijzer en volwassen. Joya vindt het belangrijk of iets echt of nep is. Ze hekelt mensen die opeens heel alternatief gaan praten, terwijl ze niet per se daarvoor staan. Ze doen het alleen om erbij te horen. Ze luisteren naar de indiemuziek waar iedereen het over heeft. Maar eigenlijk zijn het meelopers. Ze ontdekken niks zelf.

Wie jong is en van stappen houdt, leert vanzelf wat de regels zijn. Joya weet dat ze niet overal mag roken en dat een coffeeshop verboden terrein voor haar is. Ze weet dat sommige shops daar streng op letten. Dat drinken onder de 18 jaar taboe is, weet ze intussen ook. Om rebels van te worden. Er zijn al genoeg braverikken die zich aan de regels houden. Daarom is ze alternatief. Ze wil anders en vrijer zijn dan de rest. Ze onderneemt veel dingen met vrienden, want dat is gezellig. Buiten tekenen of schilderen bijvoorbeeld. Daarom heeft ze altijd een kladblok bij de hand en ontwerpt denkbeeldige flyers en logo's voor feesten. Ze zitten ook wel eens thuis bij iemand en voeren gesprekken of masseren elkaar. Niemand volgt de mode en iedereen loopt er een beetje slonzig bij. Dat is ook alternatief. De helft zit op Facebook en soms bellen ze elkaar of sturen een WhatsApp. Haar vrienden gaan liefdevoller met elkaar om dan in welk ander systeem of maatschappij dan ook. En niemand schaamt zich. Iedereen durft zich kwetsbaar op te stellen, wat soms drama's geeft omdat iedereen zo eerlijk tegen elkaar is. Muziek is heel belangrijk. Sommigen spelen gitaar of djembe en er wordt ook veel naar muziek geluisterd. Ze houden van psytrance, dubstep, rock en ook wel een beetje techno. Drugs zijn belangrijk op feesten en leuk om met elkaar te delen. Niemand houdt zich nog echt bezig met werk. Laat staan de toekomst. Dat is

misschien wel belangrijk, maar niemand heeft zin om zijn hoofd daarover te breken. Dat komt vanzelf wel.

1 het panel

In deze Antenne doen we verslag van de negenendertigste (T39) en veertigste (T40) meting in respectievelijk voorjaar/zomer en najaar/winter 2013. Het huidige panel telt **21 panelleden**, die **25 netwerken** vertegenwoordigen. De setvariabelen (etniciteit, sekse en leeftijd) en opleiding en werk staan voortaan in de **bijlage A** vermeld.

De panelleden hebben voornamelijk zicht op de segmenten **dance** en **urban**. Het **mix** segment bestaat uit netwerken/scenes die (ook) van andere muziekgenres houden (pop, rock, e.d.) en/of een specifieke groep vertegenwoordigen waarbij de muziekstijl meer van secundair belang is (o.a. homo's, vriendengroepen en cafés.scenes).

De leden in het panel hebben *primair* of *secundair* contact met netwerken en publieksgroepen. Bij een primair contact maakt een panellid zelf deel uit van een netwerk, scene of vriendengroep en vertelt vaak vanuit een insidersperspectief over middelengebruik. Bij secundair contact spreekt een panellid meer vanuit zijn professionele rol in het uitgaansleven (bijv. glazenophaler, portier, organisator, dj, barbediende, boeker of programmeur).

In dit hoofdstuk komen de trends binnen het uitgaansleven en het middelengebruik aan bod. Het hoofdstuk eindigt met conclusies over de belangrijkste trends in middelengebruik binnen de panelstudie.

geruchten, signalen, trends en hypes

Geruchten zijn berichten die niet verifieerbaar en soms zelfs empirisch pertinent onjuist zijn.

Signalen zijn duidelijk waarneembare, maar zich (nog) niet systematisch manifesterende ontwikkelingen, waarbij (nog) niet gesproken kan worden van een trend.

Van **trends** is sprake wanneer we uit diverse onafhankelijke bronnen een duidelijke, systematische en empirisch verifieerbare toe- of afname in aard of omvang van middelengebruik waarnemen. Ze zijn het resultaat van een cumulatie van ontwikkelingen die al langer aan de gang zijn. Er is een duidelijke verspreiding van het gebruik van een 'nieuw' middel of van een 'nieuwe' toedieningswijze, dan wel een revival van 'oude' middelen of toedieningswijzen over uiteenlopende netwerken.

Hypes zijn vluchtige fenomenen die snel wegebben. Zij kunnen wel enige empirische basis hebben, maar het gaat doorgaans toch vooral om anekdotische verhalen die vaak in de media worden opgeklopt.

horizontale en verticale popularisering op lokaal niveau

De massaconsumptie van middelen blijft continu aan trends onderhevig. **Verticale trends** ontstaan als trendsetters ontwikkelingen inzetten, trendvolgers deze oppakken en de trend eventueel op een later tijdstip ook bij de mainstream aanslaat. Bij **horizontale trends** doen nieuwe ontwikkelingen zich in het centrum van innovatie voor, om zich vervolgens binnen netwerken of scenes te verspreiden. Horizontale en verticale trends kunnen zich tegelijkertijd voordoen.

2.1 het Amsterdamse uitgaansleven

De huidige economische tegenspoed lijkt het reguliere uitgaansleven niet te deren, gezien het haast onbegrensde aanbod van clubavonden en dansfeesten met lokale internationale top dj's.²⁹ Het jaarlijkse ADE is inmiddels zo populair geworden dat een grote meerderheid van deze locaties speciaal programmeert voor deze feestweek in de stad. Daarnaast scoort de goed georganiseerde Nederlandse dj-school hoge ogen in het buitenland. Wie het hier goed doet in de house en hiphop scene, komt elders makkelijker aan de bak volgens muzikkeners. Ook organisatoren kijken soms verder dan de eigen stadsgrenzen, nu in Paramaribo en in Dubai edities van de succesvolle Jamrock feesten staan geprogrammeerd.

Het reguliere uitgaansleven telt naar schatting 80 tot 100 danslocaties op een doorsnee uitgaansavond. Een kwart daarvan bestaat uit clubs met een capaciteit van 750-1.500 personen; en een kwart met een capaciteit van 250-750 personen. De andere helft is een bonte verzameling van cafépodia, danscafés, studio's, boten en broedplaatsen met een brede culturele programmering en gevarieerde muziekgenres.³⁰ Het totaal aantal stappers op een vrijdag- en zaterdagavond wordt geschat op zo'n 50.000 personen. Het uitgaansleven concentreert zich rond de twee uitgaanspleinen in de binnenstad. Mede vanwege de bezoekersaanwas werkt de gemeente steeds intensiever samen met de horeca om de problematiek van uitgaansgeweld te kunnen beheersen. Nieuwe uitgaansgelegenheden vestigen zich vooral in omringende buurten (Jor-

²⁹ Terwijl de waarde van de Nederlandse dance-industrie is doorgesloegen, hebben vooral de grotere clubs in kleinere gemeenten te lijden van de festivallisering. In de periode 2002-2011 sloten 168 clubs hun danszalen, terwijl het aantal grote festivals steeg naar 123: een groei van 68% ten opzichte van tien jaar geleden (EVAR, 2012).

³⁰ Om de anonimiteit van clubs, cafés, coffeeshops, et cetera te waarborgen noemen we geen namen van horecagelegenheden als er informatie wordt gegeven over druggebruik op een desbetreffende locatie. Clubs en party's programmeren vaak verschillende muziekgenres. We richten ons meer specifiek op clubavonden en party's die populair zijn bij stappers binnen het dance en urban genre. Het popcircuit komt slechts zijdelings aan de orde.

daan, Wallen, Nieuwmarkt, Pijp en de Staatsliedenbuurt). Dit is deels een gevolg van *gentrification*, maar de groeiende diensteneconomie, die vanaf de jaren negentig veel entrepreneurs en kapitaalkrachtige en hoogopgeleide groepen aantrok, speelt ook een rol.³¹ Een groot deel van de uitgaanders gaat ook naar cafés, zowel voorafgaand aan een clubbezoek als in plaats daarvan. In een hiphop netwerk gaat de voorkeur uit naar 'rauwe bruine bars'.

Maar behalve uitgaan is het nachtleven bij uitstek een platform om te laten zien wat je nog meer in je mars hebt. Bram (94a/b) vertelt over een tienkoppig transgender gezelschap dat onverwacht ergens opduikt en het publiek weet te verrassen met een intelligente, creatieve en excentrieke show. Precies wat de stad nodig heeft. Niet alweer 'een homo met een string', maar pure avant-garde. En ook het aanstormende jonge talent uit Zuidoost (The New Originals) is een verademing. Met hun nieuwe kledingontwerpen, muziek en producties spelen ze zich in de kijker.

De meeste dynamiek qua horeca en uitgaan lag de laatste jaren in Oost, met Canvas en Trouw als voortrekkers. Maar dit zal niet lang meer duren, gezien de nieuwe hotelplannen op deze locaties. Geld volgt cultuur. Een dergelijke ontwikkeling, maar op grotere schaal, is momenteel in Noord gaande. Na de NDSM kwam de hippe horeca en in hun kielzog grote bedrijven als MTV en IDTV. Amsterdam Noord bulkt nu van de culturele evenementen en festivals. En het einde is nog niet in zicht. De toekomstige culturele hotspots staan hier gepland, met de Tolhuistuin en de 60 meter hoge Shelltoeren die wordt omgedoopt tot ADAM en zal worden gerund door het evenementenbedrijf ID&T.³²

twee seizoenen

Het uitgaansleven kent twee seizoenen. Van oktober tot en met april ligt het zwaartepunt op het indoor reguliere clubcircuit. Na Koninginnedag zwermt de feestmeute uit naar de tientallen buitenfestivals in recreatie- en andere groengebieden. De bezoekersaantallen in het clubcircuit lopen dan terug. Hun plek wordt deels ingenomen door de hordes feesttoeristen die in de zomermaanden neerstrijken. Sommige clubs

³¹ Gentrification is een proces waarbij stedelijke buurten in toenemende mate worden bewoond door mensen met relatief hoge inkomens (Deben, 2007).

³² De Tolhuistuin moet de culturele brug vormen met de stad. Het cultuurplatform gaat een samenwerkingsverband aan met Paradiso en krijgt drie podiumzalen, dansstudio's, expositieruimtes en horeca. De nadruk ligt op muziekprogrammering. ADAM krijgt een hotel, restaurant en twee nachtclubs (Hell in de kelder en Heaven in de top); de toren wordt verder gevuld met studio's.

zetten hun programmering op een laag pitje of profiteren mee door zelf buitenfestivals te gaan organiseren. Sedert jaren is augustus het hoogtepunt voor de festivalliefhebber. Maar liefst 7 muziekfestivals stonden er in één augustusweekend van 2013 op het programma. Na Loveland (20.000 bezoekers) was er nog Dutch Valley, Appelsap, Gaasperpleasure, Buitenspelen, Groen als gras en Strafwerk. Er waren in totaal 100.000 bezoekers op de been.

Maar los van deze festivals timmeren er ook nog tientallen nieuwe feestcollectieven aan de weg met avontuurlijke feesten in loodsen, feestzaaltjes, studio's en bunkers. In de afgelopen vijf jaar groeide vooral dit feestsegment. Hoewel menig feestorganisator koketteert met een rave of illegaal feest, blijft de echte underground toch betrekkelijk klein. Gemeten naar de maatstaven van een klassieke rave, zijn het vooral de quasi-raves die hoge ogen gooien. Vaak is er een vergunning en de feesten vinden meermaals op dezelfde locatie plaats. De tickets zijn in de voorverkoop en eten en drinken kan soms zelfs met een pinpas worden betaald. De bezoekersaantallen binnen dit circuit liggen met 250 tot 6.000 deelnemers een stuk lager dan grote festivals als Mysteryland en Dance Valley. Het komt regelmatig voor dat feestorganisatoren een sprong naar de grote podia op festivals maken of onder eigen vlag een festival gaan organiseren. Door de stortvloed aan feesten vragen sommigen zich af: hoeveel festivals en feesten kunnen er nog bij? Daarom zijn meer kleine partijen hun krachten in de afgelopen jaren gaan bundelen.

Het semi-reguliere uitgaanscircuit is een paar plekken (o.a. parkeergarage, bunker en broedplaats) rijker waar tot in de ochtend kan worden gefeest. Een betonnen feestruimte betekent voor de Berlijn-adept al snel het ultieme geluk. De afters, tegenwoordig ook ochtendmatinee's genoemd, blijven in zwang, met of zonder een 24-uursvergunning. Ondanks de verruiming van de feesttijd is de dansvloer op zondagochtend vaak bij lange na niet vol. In de namiddag zwelt de groep weer aan en pas 's avonds is het weer afgeladen vol. Sommige panelleden waarschuwen voor de hoge verwachtingen. Amsterdam is Berlijn niet. Er is onvoldoende feestmassa om het hele weekend uitverkocht te zijn.³³

³³ In het centrum mogen meer uitgaanslocaties 12 verlengingen per jaar aanvragen, die ze flexibel kunnen inzetten. Een favoriet weekend is het ADE.

tevreden met het uitgaansleven (stadsfestivals)

Feesten en organisaties buitelen soms over elkaar in hun schreeuw om aandacht. Sommigen hebben goud in handen, terwijl anderen eendagsvliegen blijken te zijn. De meeste panelleden zijn tevreden over het uitgaansleven. Voor de avontuurlijke toerist is de stad een cultureel mekka in de zomer. De coffeeshops blijven toegankelijk en menigeen combineert een weekendje weg met een bezoek aan een club of festival. Wie zich onderdompelt in het nachtleven, leert de stad en zijn inwoners ook van een andere kant kennen. Toch uiten sommigen hun bedenkingen. Het grote aanbod genereert niet automatisch diversiteit. Het midden van risico's is een bekend dilemma. De creativiteit om met iets nieuws te komen is niet iedereen gegund. Onbekende artiesten moeten het vaak afleggen tegen de bekende namen. Opvallend is dat sommigen hun twijfels uitspreken over de groeiende studentenaanwas. De stad is aan het 'verballen', zo luidt de kritiek. Het is een homogene groep zonder uitersten. Tot ongenoegen van Bram (94a/b) dreigen ook toffe wijken en cafés ten onder te gaan aan de 'uniforme hipstersfeer' die momenteel in Amsterdam hangt.

2.2 betekenisgeving en distinctie

Het stapgedrag varieert in de panelnetwerken. Sommigen gaan één, twee of zelfs drie keer per week naar een club of café. In de zomer komen daar nog de festivals bij. Anderen gaan vaker naar cafés dan naar clubs of bezoeken meer raves en festivals. Maar voor de meesten geldt het uitgaansleven als een plek om je vrienden te zien. De reislustige stappers gaan geregeld naar andere steden met een bloeiende stapcultuur. Vooral Berlijn scoort hoog. De muziekbeleving staat bij de een meer centraal dan bij de ander, die eerder voor de sfeer dan de dj gaat. En een vertrouwde plek is ook wat waard, vindt Pjotr (137a) die uitgaan typeert als een 'gezellige verveling'.

"We zijn aartslui in onze vrije tijd en komen meestal op dezelfde plekken. We proberen wel eens iets anders, maar dat bevalt eigenlijk nooit. We gaan graag los, veel ouwehoeren, elkaar in de zeik nemen en veel zuipen. We zitten graag een beetje uit het zicht."

Chillen met je vrienden, contacten leggen, ontspannen, ontsnappen en ontladen. Zo maar een greep uit de steekwoorden wanneer panelleden vertellen over de zingeving van uitgaan. Het uitgaansleven is ook een hang-out voor wie er zelf in werkt. Sophie (133a) vindt dat uitgaan en netwerken in elkaars verlengde liggen. "Wie zijn gezicht

niet laat zien bestaat niet." Iedereen zit in het zelfde schuitje en probeert elkaar te helpen aan klussen en tijdelijke baantjes. Het uitgaansleven kortom, als ideale springplank om jezelf te promoten en je carrière een boost te geven. Dat geldt voor dj's, maar ook voor vormgevers, koks, journalisten, et cetera. Angelina (118a) wil gezellig met vrienden onder de mensen zijn, terwijl anderen afleiding zoeken omdat ze 'knallen van verdriet' of de dagelijkse realiteit willen ontvluchten. In sommige niches draait het louter om 'zien en gezien worden', in de smaak vallen en het gevoel hebben dat je ertoe doet. Er wordt meer aandacht aan het uiterlijk besteed. Op de etnisch-hip geblende feesten ligt het accent op uiterlijk vertoon. Alsof je in een muziekclip speelt: hoge hakken, glitter en vloeiende moves. Met nuances, want de coolness op R&B feesten staat in schril contrast met de ruwere dancehall feesten waar flink gezweet wordt tijdens het dansen. En Bert (132a) raakt als partyfotograaf wel eens verzeild op een feest waar de bezoekers niet matchen, behalve in de VIP ruimte waar hoertjes, dealers, criminelen en zakenpartners zich opperbest vermaken.

Soms botert het niet tussen de verschillende stapgroepen. Vooral de oudere feestgarde (25-30 jaar) stoort zich soms aan de jongste lichting stappers en heeft het over een kleuterdisco, schoolplein en partypuppies. De novieten op hun beurt hebben hier maling aan en willen ongestoord lol trappen en met drugs experimenteren. Het dondert niet welke dj er draait. Als de sfeer maar goed is. Hans (134a), clubprogrammeur, kent de kritiek. Groepen en generaties schuiven over elkaar heen. Elk clubseizoen bestaat de helft van zijn clientèle uit nieuwe Amsterdammers. Joya (136a) behoort tot de jongste lichting.

"Uitgaan is losgaan, lekker vrij zijn en veel dansen. Ontspannen en ontsnappen aan de gewone wereld. Met elkaar samenzijn, lol maken, nieuwe mensen ontmoeten en nieuwe muziek ontdekken."

Terwijl Joya met haar vrienden de stad leert ontdekken, voelt Moni (85a) het einde van een tijdperk naderen nu Trouw eind 2014 definitief dicht gaat. Ze heeft haar vrienden leren kennen in Club 11. De groep trendsetters waarvan zij deel uitmaakt gaan voor het buurtgevoel liever naar een club waar niet alles tot in de puntjes is geregeld en waar je niet het gevoel krijgt alsof je in een 'PowerPoint presentatie' staat te dansen.

portiers en deurcontrole

De meeste clubs in het centrum hebben portiers, soms aangevuld met een host of doorbitch. Gemeente, horeca en politie werken steeds meer samen en onderschrijven het belang van goed deurpersoneel en het uitdragen van heldere huisregels. Zo wordt de sfeer en de gewenste veiligheid verhoogd. De controle kan echter per deur verschillen. Soms word je uitgebreid gefouilleerd, terwijl je elders zo door kunt lopen. Sommige panelleden moppen over portiers die onbeschoft of veel te fanatiek zijn. De verruiming van sluitingstijden op enkele uitverkoren locaties is met enthousiasme ontvangen. Clubs moeten hier wel hun deurbeleid op afstemmen en zijn nog meer gespitst op de fysieke staat waarin iemand verkeert. Door het verruimen van de openingstijden trek je ook meer 'doorhalers' aan. Soms heeft de feestorganisator meer invloed op het deurbeleid. Dergelijke feesten zijn vaak buiten het reguliere circuit. Jack (135a), portier op undergroundfeesten en tevens actief als EHBDO'er (eerste-hulp-bij-drugs-ongelukken), bespreekt de regels van tevoren met de organisatie door. Zijn insteek is helder. "Als ik mensen zie gebruiken, dan kan een 'stille' dat ook zien." Bezoekers weigeren doet hij nooit, tenzij iemand het heel bont heeft gemaakt. Hij laat een foto zien van een 'onverbeterlijke gast' die telkens problemen met ghb krijgt. Het laatste waar hij zin in heeft, is dat een eventueel ongeluk breed wordt uitgemeten in de media. Op urbanfeesten spelen weer andere issues een rol. Het publiek doet soms moeilijk en vechtpartijen komen hier vaker voor. De ME moet er soms aan te pas komen. Het ingrijpen, vooral door gastagenten, kan een precaire zaak zijn.³⁴ Te zacht werkt niet, maar een te harde aanpak, waarbij het hele plein wordt schoongeveegd, ook niet. Het broze evenwicht tussen portiers en gasten is snel verstoord. Ponjo (81a/c) licht toe.

"Op sommige feesten staan we met 17-18 man beveiliging. Normaal zijn dat er max 7. De sfeer is verbeterd omdat we sneller de rotte appels eruit vissen. Op een website staan foto's van mensen met ontzeggingen. Deze worden geregeld gecheckt. Het liefst werk ik met vaste portiers, zodat je precies weet wie er niet meer in mag. Ontzeggingen zijn voor de duur van een half, één of twee jaar. We staan bekend als het 'arrestatieteam' omdat we streng, maar consequent blijven. Echt zerotolerance."

³⁴ Gastagenten zijn agenten die van buiten komen en weekenddiensten draaien in het nachtleven. Zie ook: Nabben, Doekhie & Korf (2011).

De toeristen vormen een aparte groep. Wie gelooft dat Amsterdam een drugsmekka is, komt vaak bedrogen uit. Op een avond met veel toeristen worden soms wel 5 á 10 toeristen met drugs ontmaskerd. Een redelijk nieuw fenomeen in clubland zijn dieven (vaak Roemenen volgens portiers) die een kaartje kopen en dan telefoons en tassen proberen te rippen. Het gaat in golven; een hele poos niet en daarna een paar weken achtereen. Bij onraad wordt een verdachte zakkenroller bij het verlaten van de club opnieuw gefouilleerd. Wie bijvoorbeeld meerdere telefoons bezit, wordt gevraagd om de code in te voeren.

2.3 ontwikkelingen in het uitgaansleven

Het panel volgt de ontwikkelingen en nieuwe fenomenen in het uitgaansleven op de voet. Binnen deze context wordt bijvoorbeeld gekeken welke muziekstijlen aanslaan en op welke locaties en feesten de trendsetters neerstrijken. Wat wordt überhaupt nog als trendsettend, mainstream of underground gezien?³⁵ En denkt iedereen daar hetzelfde over? Ofschoon over smaak kan worden getwist, bestaat er toch een zekere consensus dat Armin van Buuren en Chuckie tot de mainstream behoren. Na een vlotte update, staan vooral de veranderingen in het uitgaansleven op de voorgrond. Er zal worden ingezoomd op muziek, sociale settings en media.

m u z i e k

Techno en house zijn de hoofdstromingen binnen dance. Dubstep en techno behoren in het elektronische spectrum tot de rauwe kant en house meer tot de melodieuze. Bij urban hebben dancehall en hiphop meer streetcredibility dan het softere R&B genre. Dubstep en meer recentelijk ook deephouse slaan vooral aan bij de jongere stapgroepen. Het allernieuwste is UK bass, een pitch-achtige muziek met een mix van electro, house, pop en dub, die vooral omarmd wordt door de Spotify generatie. Muziekstromingen zijn vaak onderhevig aan snelle modes. Clubs en feesten hebben daarin een sturende hand. Was het vijf jaar geleden vooral techno en minimal dat de klok sloeg en daarna vocale house en deephouse, tegenwoordig is het meer een mix van

³⁵ Met mainstream wordt bijvoorbeeld een geijkte doorsnee clubavond bedoeld die veel publiek trekt en volgens een beproefd recept werkt. Een trendsettende clubavond of scene is qua muziek, samenstelling van publiek of specifiek druggebruik innoverend en weet zich te verbreden naar trendvolgers die hierop afkomen of het concept gaan kopiëren. De begrippen mainstream en trendsettend zijn soms diffuus omdat de verschillen eerder kleiner dan groter zijn geworden.

diverse elektronische stijlen. Op de kleine raves wordt sowieso vaker extremere muziek gedraaid dan in het clubcircuit. Sommige muziekprogrammeurs beschouwen het tot hun taak om het publiek ook te confronteren met minder bekende stijlen en dj's. Hans (134a) is zo iemand die niet voor de makkelijke muziek kiest en het publiek het liefst prikkelt. Altijd beter dan een volle bak met een 'dode sfeer'. Iets dergelijks speelt ook bij dj's. Clara (99a/b), zelf dj, vertelt dat muziek dj's samenbrengt, evenals andere creatieve geesten in de licht-, audio en visuele wereld. De gesprekken gaan meer inhoudelijk over technologie en toepassingen van speciale apparatuur. Maar veel beginnende dj's zijn gevoelig voor statusverhoging en wanen zich al snel dj, zonder nog de elementaire techniek te beheersen. Alsof het alleen om de act draait. Het goede is dat het bij een overvolle dj-markt weer om de techniek en de moeilijkheidsgraad gaat. Ook wetende dat muziekprogrammeurs van clubs en festivals bedolven worden onder de promodemo's. Veel jonge feestorganisaties malen daar echter niet om en boeken 'rookies' voor een habbekrats.

In het urban milieu is 'trap', anderen noemen het eclectisch, populair, waarbij dj's verschillende stijlen (o.a. dubstep en mumbathon) door elkaar mixen.³⁶ Soca doet het eveneens goed en dancehall feesten zijn steeds vaker uitverkocht.³⁷ Kenners voorspellen dat deze obscure stroming mainstream dreigt te worden. Ook de concerten van Beyoncé en Jay-Z willen sommigen niet missen. En wie heel iets anders wil dan een club, kan ook zijn hart ophalen op een echt Surinaams feest (o.a. The Sand en Bijlmer) met bandjes van eigen bodem. Ook de Jamrock feesten draaien goed met meer afro-house en afrodance in het programma. Er komen zelfs groepen Duitsers en Belgen speciaal met de bus op af. Het genre is ook in andere Nederlandse steden succesvol.

settings (uitgaanslocaties)

Panelleden vertellen verhalen over tientallen settings (o.a. clubs, cafés, festivals en stadstranden) in Amsterdam. Grofweg gezegd is er een regulier segment (mainstream), een kleiner segment (underground) en een overlappend deel (upperground), dat het beste van de twee andere werelden wil verenigen.

In het reguliere uitgaansleven zijn er clubs die bijkans een instituut zijn en generatie op generatie overleven. Andere verdwijnen of veranderen telkens van eigenaar. Een

³⁶ Bij mumbathon worden highlights van diverse nummers aan elkaar gemixt.

³⁷ Soca is een Caribisch muziekgenre. De muziekstijl combineert met het vrolijke melodische geluid van de calypso met volhardende (elektronische) percussie.

nieuwe club openen is niet zo moeilijk, maar je publiek vasthouden is een kunst, zeker in het hypergevoelige Amsterdam. De clubnachten presteren over het algemeen weer beter, getuige de aantrekkende bezoekerscijfers. Het aandeel van toeristen moet niet worden onderschat. Een deel van de clubs worstelt met de vraag hoe zij het beste in kunnen spelen op de concurrentie van de zomerfestivals, evenals de groeiende onderstroom van uitgaanders die snel zijn uitgekeken op een doorsnee club. Want Amsterdammers zijn volgens Ernie (112a) dol op minimale feesten met een maximaal resultaat. Back to basics en toch een tof feest. Dat is de uitdaging nu. De gangmakers zijn fanatieke feestkliekjes van dj's, producers en fans die in het normale circuit moeilijk aan bak komen of juist buiten de gebaande paden in de upperground hun geld willen verdienen. Maar in de meest pure zin mist Olly (131a) een echte ravescene: "Illegaal, zonder promotors en sponsors. Ergens onder een brug met een soundsysteem en pijpjes bier voor een euro." Joris (126a) ziet de wil om een Berlijnse sfeer te scheppen, maar iedereen houdt zich wel keurig aan de regels. Jack (135a), portier en begeleider van jonge feestorganisaties, zegt dat de raves met een undergroundsfeer op één hand zijn te tellen. Op de grootste was er ongeveer 750 man. Het meest vruchtbare gebied voor de underground ligt buiten de ring, alwaar het zich nestelt in leegstaand vastgoed. Er is behoefte aan een pure underground, maar vooralsnog is er een krimp. Jack (135a) denkt dat dit vooral komt door een overijverige politie die alles achter de schermen monitort. Ze komen soms al langs voordat het feest plaatsvindt. Op straffe van een dwangsom van €25.000-30.000 kiezen de feestorganisatoren eieren voor hun geld. Dit laat onverlet dat het soms toch lukt om feesten (ca. 250 personen) te organiseren. Ravekenner Jack hierover:

"Een rave is in de meest pure zin een spontaan c.q. eenmalig feest op een locatie (o.a. braakliggend terrein, brug, magazijn, bunker, garage) dat daar niet oorspronkelijk voor bedoeld is. Er komt veel improvisatie bij kijken, zoals een toilet of bar bouwen. Het liefst laat je als organisator geen sporen achter. Undergroundlocaties zijn moeilijk te vinden, waardoor het spotten van een plek soms onttaardt in een strijd tussen groepen. Op de bekende plekken liggen meer kapers op de loer. Vrijheid, intimiteit, en een sterk groepsgevoel zijn belangrijke kenmerken, evenals een lage toegangs- en drankprijs. Feesten zijn van 10 tot 10 en de entree verloopt via Ticketscript. Ze worden meestal op de laatste dag bekend gemaakt. Het gros komt met de fiets. De uitdaging is om het feest zo discreet mogelijk te houden. De omgang met de politie gaat in overleg met de korpschef en verloopt nog wel eens stroef. Soms weet de organisator de politie te overtuigen van het besloten karakter. Maar de geluidsoverlast blijft de grootste klus om onder controle te houden."

social media

De invloed van de sociale media is diep in het dagelijkse leven doorgedrongen. Door het overstelpende aanbod van sites, apps en andere media gadgets zijn uitgaanders op de hoogte van de laatste ontwikkelingen op het uitgaansfront. In een mum van tijd krijg je informatie over feesten, dj's, ticketprijzen en favoriete hangouts van vrienden. Een blik op een doorsnee uitgaanssetting verradt hoeveel er is veranderd. Er wordt gebeld, gemaaild, apps gedeeld, foto's geklikt en naar schermpjes getuurd. Het maken, bewerken en uploaden van filmpjes is een koud kunstje geworden voor de Facebookgeneratie. Steeds meer uitgaanslocaties bieden wifi-service aan. Wie zonder smartphone gaat stappen, moet wel een hele goede reden hebben. Toch is niet iedereen blij met het ongebreidelde gebruik van camera's en andere slimme communicatiegadgets. In een blog spreekt Trouw onder het motto 'what happens in Trouw, stays in Trouw' de wens uit dat iedereen zijn telefoon en camera vaker weg gaat stoppen en meer van het moment en de club geniet in plaats van online te zijn.

"We gaan met z'n allen naar de club om onszelf te verliezen in de muziek, te ontsnappen aan het dagelijkse leven en we vormen met z'n allen gezamenlijk voor één nacht een tijdelijke familie in de club. Als er geen camera's meer zijn, ontstaat hopelijk een gevoel waarbij iedereen kan doen, laten en dragen wat hij/zij wil."

De grote aantrekkingskracht van feestfoto's op het online netwerk van een club is mooie reclame, maar moet wel secuur gebeuren. De 'geragde' (stoned en naar de kloten) types worden er wel uitgefilterd.

Het sociale netwerk Facebook blijft het populairst bij groepen, organisaties en individuen. Voor veel organisatoren is Facebook inmiddels 'mainleading media'. Online marketing is een beproefde methode om feesten te promoten. Feestorganisator Ernie (112a) ziet Facebook als een handige 'peiltrekker'. Zo kan hij kijken of een feest leeft bij de achterban en welke klachten er na afloop zijn. Het privacyvraagstuk begint langzaam een topic te worden, evenals het drukke reclameverkeer. De underground is sceptisch over de toepassing van Facebook. Er zijn te veel feesten van tevoren afgeblazen onder druk van de politie. Pjotr (137a) noemt een andere reden. "Wie 2.000 of meer vrienden heeft, doet er niks persoonlijks meer mee." Een alternatief zijn de spontane WhatsApp-groepen en Instagram, dat populairder is dan Twitter. En de liefhebbers van muziek kunnen via het audioplatform Soundcloud talloze geluidsbestanden van dj's afluisteren en becommentariëren. Spotify en iTunes zijn digitale muziek-

services die je tegen betaling toegang geven tot miljoenen nummers. Tinder, ten slotte, is de nieuwste loot aan de stam van online dating en in sommige netwerken een grote hit. Ook onder dj's razend populair.

ontwikkelingen

Het beleid van de burgemeester om de nachtcultuur meer uren te gunnen, wordt panelbreed toegejuicht. Ter inspiratie is hij zelfs in Berlijn wezen kijken hoe de nacht zich daar ontwikkelt. Enkele ontwikkelingen die door panelleden wordenesignaleerd:

- In meer loodsen wordt gefeest door organisaties die het gat vullen tussen een kleine feestzaal en evenement.
- Pop-up locaties groeien explosief en worden ook gebruikt voor incrowdfeesten.
- Organisatoren mixen vaker creatieve en theatrale elementen in hun feesten door gebruikmaking van lollygirls, schminkers, bodypainters en theaterartiesten.
- Er komen meer feesten met een culturele twist variërend van een nachtbaazar tot plekken waar je kleding en vintage kunt ruilen of kopen.
- Uitgaan en (verantwoord) eten komen meer bij elkaar getuige het groeiende aanbod op buitenfestivals.
- De buitenlandse feesttoeristen roeren zich meer en mengen zich behalve op de uitgaanspleinen ook op plekken waar de Amsterdamse incrowd komt.

3 drugsmarkt

In deze paragraaf laten we de legale middelen (alcohol, tabak) en de 'straatdrugs' (heroïne, crack) buiten beschouwing. De Amsterdamse drugsmarkt kan worden onderverdeeld in vier 'branches'.³⁸ In volgorde van omvang:

- **Cannabis:** hasj, marihuana en bewerkte producten als 'spacecake'.
- **Stimulantia:** ecstasy(-achtigen), cocaïne en (meth)amfetamine.

³⁸ Daarnaast zijn er nog kleine markten, waaronder: (1) Smartmiddelen: voornamelijk natuurlijke, stimulerende en (lust)opwekkende middelen, die vaak in een bewerkte vorm aangeboden worden, en (mild) psychedelische middelen als de triptruffel. (2) Trippers: lsd, DMT, mescaline, ayahwasca en ecstasy-achtigen met voornamelijk psychedelische werking. (3) Erectogenen: poppers, yohimbe en Viagra(-achtigen). (4) exotische middelen: cocablad, khat, opium, ibogaïne, peyote en san pedro.

- **Narcosemiddelen:** ghb, ketamine en lachgas.
- **Nieuwe psychoactieve stoffen (NPS):** vaak stimulerend of psychedelisch van aard en vaak aangeboden op internet sites.

Deze indeling sluit grotendeels aan bij de segmentering in het aanbod, althans bij de verkoop aan consumenten. Op het niveau van de detailhandel is wel enige overlap, onder andere tussen de stimulantia- en narcosemarkt, maar over het geheel genomen is er sprake van een scheiding in het aanbod.³⁹

prijzen van drugs op consumentenniveau in Amsterdam, 2013

middel	hoeveelheid	prijzrange*	meest gangbare prijs
ecstasy: tabletten	1 pil	€ 5-10	€ 5-6
ecstasy: poeder/kristallen	1 gram	€ 20-40	€ 30-35
cocaïne	1 gram	€ 40-70	€ 50-60
amfetamine (droog)	1 gram	€ 8-15	€ 10-15
ghb	¼ liter	€ 25-45	€ 30-40
ketamine	1 gram	€ 25-40	€ 20-35

* Incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

3.1 cannabismarkt

Amsterdam telt ruim 200 coffeeshops. Dat is ongeveer een derde van alle coffeeshops in Nederland. Een groot deel hiervan is gevestigd in het centrum waarvan een derde in het 1012 gebied.⁴⁰ De rest is onevenwichtig verspreid over de stad, maar vooral liggend in de 19^e-eeuwse ring rond het centrum. De invoering van de wietpas in 2013 is van de baan. Het besloten lidmaatschap wordt niet verplicht gesteld voor Amsterdamse blowers en toeristen blijven welkom. De gemeente blijft vooralsnog vastbesloten om bij een groep coffeeshops, gelegen binnen een straal van 250 meter van een school, doordeweeks de openingstijden te veranderen naar een later tijdstip van 18.00-01.00 uur. Behalve in coffeeshops mag er ook in sommige cafés worden geblowd evenals in het clubcircuit. Toch is blowen daar niet meer zo vanzelfsprekend. Op raves en buitenfestivals gaan, net als in de populaire parken en stadstranden, zichtbaar meer joints rond. Volgens panelleden is vooral het strenge rookbeleid in

³⁹ Dit zegt overigens niets over segmentering of juist gecombineerde handel in de hogere echelons.

⁴⁰ Korf, Doekhie & Wouters (2011).

clubs debet aan een afgenomen belangstelling. Met een joint of sigaret naar artiesten luisteren is niet meer zo vanzelfsprekend. Soms mag er ook niet in de rookruimte worden geblowd. Daarnaast zou de animo om te blowen tijdens het clubben zijn afgenomen. De jonge clubgarde associeert uitgaan veel krachtiger met alcohol- dan met cannabisgebruik. Van alcohol word je jolig en van een joint sloom en 'meer in jezelf'. De concentratie van blowers is het hoogst op urban feesten, waar een meer positieve connotatie aan blowen wordt gegeven.⁴¹ Tussen de regels door vertellen sommige panelleden dat ze ook vrienden kennen die thuis wietplanten hebben staan.⁴² Een aardige besparing vinden ze, want voor een gram wiet wordt in de shop al snel €10 gevraagd. Meer panelleden wijzen op nieuwe innovaties rond het inhale- ren. De vaporizer (pure wiet zonder tabak gerookt) is al een geruime poos op de markt, maar de laatste jaren verschijnen er meer ingenieuze pijpjes die er ook nog eens cool uitzien. Ook op het rookfront gaan de ontwikkelingen hard. De E-sigaret verovert sommige panelnetwerken stormenderhand, terwijl het andere groepen onbe- roerd laat. Moni (85a) hoort dat de meeste van haar vrienden vooral de specifieke textuur en het gevoel missen. Maar in de scene van Olly (131a) beleeft de elektroni- sche sigaret een opmars. Een stuk of 10 zijn al voor de bijl. Roken met nicotine zon- der teer is aantrekkelijk. "Je bespaart op sigaretten. Het is beter voor de gezondheid en je mag opeens weer overal roken in de club."

3.2 stimulantiamarkt

Stimulerende middelen beslaan een groot deel van de gebruikersmarkt in het uit- gaansleven. De ecstasy-, cocaïne- en amfetaminemarkt overlappen elkaar op gebrui- kersniveau. In menig panelnetwerk zitten groepjes die ervaring hebben met verschil- lende stimulantia. Het gebruiken van een specifiek middel hangt onder andere af van de sociale setting, tijdstip, voorkeur van vrienden en de mate van verkrijgbaarheid. Behalve gebruikers die drugs kopen bij dealers, zijn er ook genoeg die (door de jaren heen) een kleine thuisapotheek hebben met ecstasy, amfetamine en tripmiddelen. Wie drugs regelt, koopt soms meer in voor later. Sommige panelleden kunnen de vragen over dealers beter beantwoorden dan anderen. Dat komt omdat lang niet iedereen

⁴¹ In Nabben, Doekhie & Korf (2011) en in Weijenberg (2012) wordt het zelfde geconstateerd.

⁴² Soms zien we tijdens ons interview bij het panellid thuis ook een paar wietplanten voor het raam of op het balkon staan.

connecties of nummers heeft. Aan wie wel op de hoogte was, vroegen we hoeveel dealers ze kenden en of het makkelijk of moeilijk is om bepaalde drugs te kopen. We wilden ook weten waar de transacties (bij de dealer of koper thuis, in het uitgaansleven of op straat) plaatsvonden en vroegen ten slotte naar de prijzen. Naast de prijsfluctuaties en de manier waarop drugs worden geregeld, vallen ons twee ontwikkelingen op. Ofschoon er niet zo veel dealers zijn die zowel amfetamine, als cocaïne en ecstasy verkopen, lijken de polydealers die verschillende drugs aanbieden terrein te winnen. Een andere ontwikkeling is dat straatdealers zich actiever lijken op te houden in de omgeving waar jonge toeristen uitgaan. Ernie (112a) ziet dat er vaker straatverkopers in de buurt van clubs rondhangen die vooral ecstasy en cocaïne proberen te slijten aan clubtoeristen. Er zijn ook taxichauffeurs die drugshandel als een lucratieve bijverdienste zien.

3.2.1 cocaïne

De cocaïnemarkt wordt gedreven door een snelle distributie. U belt, wij komen. Een dealer in deze business weet dat snuivers niet de meest geduldige personen zijn. Regelmatige gebruikers hebben vaak meerdere 06-nummers ter beschikking. Variërend van een paar tot soms een stuk of tien. De meeste dealers bezorgen thuis of komen langs op een afgesproken plek in de stad. Een deel werkt in de binnenstad op de uitgaanspleinen. Jamie (113a) kent er een paar die al zo lang verkopen dat ze tot het uitgaansmeubilair behoren. "Als je die pakjesgasten eenmaal kent, dan ga je toch niet meer bellen?" Op sommige plekken waar de autodealers praktisch voor de deur staan wordt de deal in de auto bezegeld. Amsterdam is met zijn miljoenen bezoekers per jaar voor dealers een aantrekkelijke markt door de feesttoeristen, dagjesmensen en vele artiesten die hier neerstrijken. Coke maakt het leven dragelijker tijdens een lange tournee en verblijf in anonieme hotels. Het is geen uitzondering dat het hotelpersoneel soms discreet benaderd wordt door het artiestenmanagement of er iets geregeld kan worden. Hans (134a) heeft een nummer dat dj's kunnen bellen. Een dealer vertelde ons dat hij ook goede zaken doet met iemand die veel expats kent en stagparty's (vrijgezellenfeesten) organiseert voor buitenlandse groepen. Britten kunnen zuipen en als ze dan ook zo nodig willen snuiven, dan kunnen ze beter bij hem zijn dan op de Zeedijk.⁴³ Er wordt in de hoofdstad naar schatting 20-25 kilo cocaïne per week gesno-

⁴³ Deze dealer is officieel geen panellid, maar wil soms wel vertellen over de 'snuifwereld'.

ven en gerookt.⁴⁴ De business is lucratief, de pakkans klein en de winstmarge hoog (van €10 tot €30 per gram).⁴⁵ Cocaïne wordt ter ontspanning vaak 's avonds pas geconsumeerd. Een populair tijdstip is de late vrijdagmiddag. Als het werk erop zit en de cafés volstromen, vinden de snuivers dat ze een pakje hebben verdiend. Jamie (113a) kent een dealer die op dat tijdstip naar de Zuid-as afreist om zaken te doen met jonge bankiers. En Willem (125a) weet dat op diezelfde tijd in Oud-Zuid het kantoorvolk snakt naar de Vespakoerier. Panelleden vertellen over dealers van verschillende pluimage. Bert (132a) kent vooral de 'hippe uitgaansdealers'. Angelina (118a):

"Je hebt dealers uit het straatleven, met een uitkering of die met criminelen omgaan en in de vrouwenhandel zitten. De meesten hebben een handvol met telefoons en rijden af en aan. Sommigen met een chauffeur. En dan zijn er ook de gladde mannen die je in het uitgaansleven ziet."

De Marokkaanse dealers (20-30 jaar) worden het meest genoemd. De meeste Nederlandse snuivers hebben één of meer nummers van een Marokkaan, maar ze praten er vaak negatief over. Ze verkopen slechte kwaliteit en nooit een hele gram. Maar door de snelheid van bezorging, ze werken in groepjes, dwingen ze ook weer bewondering af. Ze zitten er 'bovenop' volgens Bram (94a/b). Bovendien zijn ze makkelijk benaderbaar. Hans (134a) vindt het opvallend dat de meeste dealers het geen punt vinden als ze door een vreemde worden gebeld. Hoe meer mensen je nummer hebben, hoe beter, zo lijkt het. Er zijn ook dealers die voorzichtiger opereren en in hun schulp kruipen als ze opeens door een onbekende worden gebeld.

van de kaart

De praktijk leert dat de meeste dealers ten minste één en geen halve pakjes willen verkopen. De kwaliteit kan verschillen en is zelden constant. Snuivers met een dealer

⁴⁴ Gebaseerd op analyse van rioolwatermonsters (Bijlsma et al., 2012). Volgens het Parool (26 juli 2012) zouden er een slordige 30.000 lijntjes per dag worden gesnoven in de hoofdstad.

⁴⁵ Een doorsnee bezorger maakt ongeveer €20-30 winst op een pakje coke. Stel, hij koopt een deel van een kiloblok dat €36.000 kost. Hij betaalt €4.000 voor een ons. Als de cocaïne 80% zuiver is en hij wil het versnijden tot 60%, dan voegt hij ongeveer 30 gram versnijding toe, waardoor hij er 130 gram van maakt. Vervolgens gaat er geen gram in het pakje, maar 0.9 gram. Dat is op 130 gram nog eens zo'n 14 pakjes extra. Hij heeft in totaal zijn handelshoeveelheid vergroot naar 144 pakjes waar hij €50 per stuk voor vraagt en daarmee €7.200 op strijkt. Een winst van € 3.200, dat neerkomt op ruim €22 per pakje.

die continue hoogstaande kwaliteit levert, zijn schaars. Je krijgt al snel credits als je met goede coke op de proppen komt of je vrienden weet te verrassen met topspul. Goede cocaïne is volgens Lotje (130a) wanneer je 'van de kaart' bent.

Snuivers vinden een dealer goed wanneer die oprecht, betrouwbaar en aardig is, de boel niet fleest, goede kwaliteit biedt voor een redelijke prijs en snel bezorgt. De vrienden van Ernie (112a) kennen zo iemand. Die wordt dus ook als eerste gebeld. Bram (94a/b) houdt een pleidooi om meer rekening te houden met het milieu en de productieomstandigheden van de cocaïneindustrie. Waarom zou zuivere cocaïne geen bio-coke kunnen zijn? "Je hebt toch bloed aan je handen als je coke gebruikt."

Sommige dealers bieden verschillende kwaliteiten. De duurdere cocaïne zou beter zijn en minder versneden dan die van €50. Maar snuivers twifelen soms of de kwaliteit zoveel verschilt. Soms is het ook een kwestie van gewicht. Olly (131a) merkt het verschil niet zo tussen die van €50 en €60. Hij denkt eerder aan een marketingtruc of een 'dealerstrick', zoals Hans (134a) het noemt. "Als je voor die van €60 gaat, weet je eigenlijk al dat het bullshit is." Maar afgezien daarvan, ook een pak van €50 is al een investering. Je baalt als het 'snot' is. Angelina (118a) vertelt dat snuivers in haar groep elkaar waarschuwen als de coke van dealer X inferieur is. Het testen van coke ligt niet voor de hand omdat cocaïne geen product is dat je voor later bewaart. Voor Konin-ginnedag regelen veel snuivers van tevoren al iets, wetende dat de dealer op de dag zelf nauwelijks bereikbaar is.

Een kilo cocaïne is in 2013 volgens kenners goedkoper geworden en ligt qua inkoop ergens tussen €33.000 en €38.000.⁴⁶ Maar hoe zuiverder het product, hoe hoger de marktprijs. Inkopers betalen vaak meer voor 'flakes' dan voor het mindere 'krijt'. Dit kan op een kilo al een paar duizend euro schelen. In de tussenhandel (van het midden naar het lage niveau van de detailhandel) wordt cocaïne vaak versneden. Voorts wordt de prijs ook bepaald door de herkomst van de cocaïne.⁴⁷ Jamie (113a) spaart een hoop tijd uit nu ze geen pakjes coke meer bezorgt.

⁴⁶ De huidige kiloprijs is afkomstig uit verschillende bronnen. Behalve van panelleden krijgen we ook informatie van verkopers en inkopers op hoger niveau (handel in kilo's cocaïne), die zaken doen met verschillende afnemers en kopers van voornamelijk cocaïne en ecstasy op de Nederlandse (Amsterdamse) en Britse markt.

⁴⁷ Onder deskundigen staat cocaïne uit Peru en Bolivia doorgaans hoger aangeschreven dan de Columbi-aanse.

"Ik zit samen met een compagnon in de middenhandel. We kopen een kilo van €33.000 en verkopen het door voor €36.000-37.000. We pakken er €3000-4.000 op. Degene die het van ons koopt, verkoopt het voor €50 met een versnijding. Vroeger bezorgde ik zelf ook pakjes. Voor die €2.000 winst die ik nu in één keer maak, moest ik toen 100 klanten af."

3.2.2 ecstasy

De verkrijgbaarheid van ecstasy blijft onveranderd goed. Hoewel er in sommige kringen wordt gewaarschuwd voor de grote verschillen in kwaliteit, zegt bijna niemand problemen te hebben bij het vinden van 'goede' ecstasy. De meesten zijn begonnen met ecstasy toen de kwaliteit 'historisch hoog' was (na 2010) en nog steeds is. De meerderheid gebruikt pillen, maar poeders ('likjes') zijn soms ook in trek. De meesten kunnen er (heel) makkelijk aan komen. De meerderheid is (zeer) tevreden over de kwaliteit. In de meeste netwerken is een geringe bereidheid om te testen. De meesten vertrouwen de verkoper en inkoper die vaak als een bekende c.q. sociale dealer wordt gezien. Joya (136a) vindt het vanzelfsprekend dat je weet hoe sterk de pil is en dus ook weet hoeveel je kunt nemen. Pillreports wordt vaak geraadpleegd.⁴⁸ De prijs bij dealers ligt meestal ergens tussen de 5 en 6 euro per pil. Voor hoger gedoseerde pillen moet soms meer worden betaald. Dat geldt ook voor pillen op een feest (€10). Toeristen betalen soms meer. In de gebruikersgroep van Jamie (113a) worden verschillende kwalificaties gehanteerd. De hoger gedoseerde pillen zijn vaak aantrekkelijker. Niet alleen vanwege het effect, maar volgens Lotje (130a) ook omdat je voor zwaardere pillen (meer dan 200 mg MDMA) relatief minder betaalt. Terwijl sommige panelleden niet verder komen dan het noemen van blauwe, gele of paarse pillen, ratelen anderen routineus een rijtje af met logopillen in de categorie zwaargewichten: Redbulletje, Q-dance, Ajaxpillen en een speciale ovale Nintendo pil. De lager gedoseerde Appeltjes zijn €3 per stuk. Jamie (113a) hanteert een eigen classificatiesysteem. Een pil van 120 mg MDMA is 'laag'. Eentje van 140 mg is 'medium', 160 mg is 'medium-plus'. Pillen hoger gedoseerd zijn bij 180 mg 'sterk en goed' en bij meer dan 200 mg 'super sterk'. Maar een pil lager dan 120 mg is een 'kutpil'. Het aantal aanbieders van ecstasy is gegroeid. De achterban beschikt vaak over 2 tot 5 nummers van ecstasydealers. In sommige panelnetwerken behoren dealers tot de vriendenkring. Ze worden vaak op een andere manier bejegend dan de echte dealer.⁴⁹

⁴⁸ Pillreports is een globale database waar pillen besproken en vergeleken worden.

⁴⁹ Gadson (2013).

Frans (58a) is meer een sociale dealer die door zijn vrienden wordt ingeschakeld om iets voor ze te regelen. "Ik wil goed voorbereid zijn en niet klooiën of stressen dat er nog drugs geregeld moeten worden op het allerlaatste moment. Ik ben de deler." Lotje (130a) kent ook dealers die een stuk of 60 pillen op feesten naar binnen smokkelen. Aan toeristen wordt het meest verdiend.

Nederlandse verkopers zijn in de meerderheid, maar er zijn ook Oost-Europese, Aziatische, Marokkaanse en Surinaamse verkopers. Er wordt meer via de thuisdealers geregeld, maar de ecstasykoerier is in opkomst. In een paar netwerken leveren 06-dealers behalve ecstasy ook coke, speed en ketamine. Ernie kent een 'nachtapotheker' die niet voor slechts 1 pil of gram komt. Angelina's vrienden regelen ecstasy onderling meestal een week voor het feest. Via de groeps-App wordt duidelijk hoeveel iedereen wil en besloten wie het gaat regelen. Bij David (57b) worden soms 100 pillen tegelijk besteld. Hans (134a), clubondernemer, is gespitst op clubdealers die ecstasy en cocaïne proberen te slijten. Ze zijn van een ander allooi dan de jonge ravers die soms wat extra pillen meenemen om door te verkopen. Er zijn dealers die hun clientèle paaien met speciale acties. Eén pil voor €5 en 6 halen, 5 betalen. Of €5 per pil en 10 stuks voor €30. Sinds er meer partijen met hoog gedoseerde pillen op de markt komen, worden er minder MDMA-poeders en -kristallen aangeboden. De prijzen liggen tussen de €20 en €40 per gram. Panelleden ergeren zich soms aan de illegale marketing via de telefoon en sms. Tot op het irritante af soms, krijgen ze ongevraagd berichtjes van dealers. Bram (94a/b), wiens dealer ecstasy en cocaïne verkoopt, krijgt praktisch elke week een sms bericht. "Vet irritant als ik middenin een meeting zit." Willem (125a) vertelt een soortgelijk verhaal.

"Mijn vriendin krijgt wekelijks een bericht dat begint met goedemiddag en dan de vraag of je topkwaliteit wil van Mo. Ik hoor ook van anderen dat ze ongevraagd sms-jes krijgen. In het begin is het nog hilarisch, maar daarna gaat het irriteren. Toen mijn vriendin via een sms aangaf dat ze niet zo happy was om overdag drugsreclame te krijgen, kreeg ze een keurig antwoord dat ze niet meer lastig gevallen zou worden."

3.2.3 amfetamine

In de afgelopen vijf jaar zat de amfetaminemarkt in de lift. De panelleden kennen meer ecstasydealers, maar een amfetamineverkoper is tegenwoordig makkelijker te vinden. Speed is primair een 'halersmarkt'. De klassieke thuisdealer doet louter speed en gebruikt vaak zelf ook. Toch zijn er meer koeriers bij gekomen die bezorgen. De

prijs per gram is stabiel (€10-15). De goedkopere amfetamine (€5-7 per gram) is vaak nat en komt na indroging op dezelfde prijs uit als de droge variant. Panelleden vertellen over 'natte' en 'droge' speed en soms verschillend van kleur en geur. Kenners vinden dat goede speed meurt (stinkt). De kiloprijs van amfetamine bedraagt ongeveer €3.000. Op retail niveau wordt bij inkoop van meerdere grammen minder dan €10 per gram gerekend. Voor methamfetamine wordt vaak het veelvoudige (oplopend tot €100 per gram) gevraagd.

3.3 narcosemarkt

Lachgas is makkelijk verkrijgbaar in Amsterdam. De groothandel doet goede zaken. Een doos lachgaspatronen (50 stuks) kost €10 (ex. btw). Omgerekend zo'n 50 eurocent per ballon (met twee patronen). Op internet betaal je bij gespecialiseerde webwinkels voor 50 patronen het dubbele (€19,95). Wie connecties heeft, kan ook een grote gasfles (1 meter; gasinhoud voor 600 ballonnen) inkopen voor €150-200 (ex. €75 statiegeld). Het 'racegas' ten slotte is afkomstig uit de auto- en motorsport.⁵⁰ De lachgasmarkt kent een hoge winstmarge, wat het aantrekkelijk maakt om te verkopen. Voor een kleine ballon (twee patronen á 25 eurocent) betaal je €2,50.⁵¹ Sommige organisaties bekostigen hun feest met de opbrengst van de lachgasverkoop. Klanten betalen met muntjes, wat de doorstroom aan de ballonnenbar bespoedigt. Anderen bieden het gratis of tegen kostprijs aan. Volgens panelleden zijn er in het reguliere circuit meer verkooppunten bij gekomen. Op afters en huisfeesten was lachgas al een hit. "Wie heeft er thuis geen slagroomsput", vertelt Ernie (112a). Wie niet op wil vallen met een slagroomsput kan ook een 'cracker' (handformaat) gebruiken. Sommige lachgasverkopers trekken de aandacht van bezoekers door in de nabije omgeving van een feest te staan. Niet elke organisator is gecharmeerd van lachgas op zijn feest, of heeft al een ballonnenbar ingehuurd. Ook bezorgdiensten hebben de lachgasmarkt ontdekt. Bij de één moet je minimaal 10 patronen afnemen, terwijl je bij de ander een hele doos moet kopen. Maar 'le patron' spande de kroon. Of het overmoed of naïviteit was, laten we hier in het midden, maar hun site werd na een optreden in de Spuitem en Slikken show direct geblokkeerd.

⁵⁰ N₂O verhoogt het zuurstofpercentage in de motor, waardoor een grotere hoeveelheid brandstof in dezelfde tijd wordt gebruikt. Het totale effect is een forse toename van energie en dus meer pk's.

⁵¹ Een panellid vertelde dat hij tijdens zijn vakantie in Mallorca bemerkte dat er in clubs lachgas werd verkocht voor €4 per ballon.

Ghb is net als lachgas een lokale markt met korte distributielijnen tussen leveranciers, producenten, dealers en consumenten. Op internetsites bieden verschillende bedrijven GBL aan. De concurrentie tussen deze 'schoonmaakbedrijven' is groot. Een halve liter GBL kost €50-100 en voor 10 liter wordt €500-750 gevraagd. Ghb kan thuis in een mum van tijd (5-10 minuten) worden bereid. De formule circuleert op internet. Op de meer specialistische fora kunnen we hele discussies volgen: welke formule beter werkt en of het beter is om KOH (kaliloog) in plaats van NaOH (natronloog) te gebruiken. Ghb is een product dat in gebruikersnetwerken veel wordt weggegeven en gedeeld. Daar zitten volgens Willem (125a) ook prutsers tussen die vage ghb hebben met 'rare stukjes' erin. Er zijn weinig ghb-dealers in het nachtleven. Buisjes van 5 ml worden bijna niet meer aangeboden. De thuisbezorging levert daarentegen soms voor €50 een flesje ghb van 250 ml. De prijs voor een liter ghb (€80-125) bleef ook na de verbanning naar lijst 1 redelijk stabiel. Dit veranderde omstreeks november 2013, toen ruim 20 GBL-aanbieders een brief van het OM kregen met het verzoek de verkoop te staken. Wat dit voor de markt, de prijs en de gebruikers gaat betekenen is nog onduidelijk, omdat veel panelleden hiervan nog niet op de hoogte waren. Behalve dan bij Olly (131a) waar het de 'talk of the town' was toen zijn achterban vrij plots verstoken bleef van ghb. Via een verkoper hoorden ze dat de politie een paar GBL-leveranciers op de korrel had. Nu de bron is opgedroogd en de voorraden thuis slinken, is het afwachten of iemand nog een nieuwe connectie weet te vinden. Er gaan geruchten dat de distributeurs zijn uitgeweken naar Duitsland en Polen. Maar vooralsnog moet de groep het zonder ghb stellen op hun aanstaande trip naar Berlijn. Waar Willem (125a) nog aan toevoegt dat de Duitsers bepaald niet gecharmeerd zijn van ghb. Over hun meegebrachte ghb waren de portiers (op een festival) zo pissig dat een fikse aframmeling volgde.

Ketamine blijft qua aanbod het meest instabiele narcosemiddel. De retailprijs is €25-40 per gram en er zijn poeders en kristallen in omloop. Handelaren willen vanwege de schaarste soms niet meer dan een paar gram per persoon verkopen.

3.4 nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)

Het aanbod van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS), of 'designerdrugs', gaat via internet, vrienden, dealers en smartshops. Slechts een paar panelleden kennen de prijzen en die komen redelijk overeen met elkaar. **Mephedrone** is €8-20 per gram op internet en ook bij dealers. **MXE** (metoxetamine) is €15 per gram op internet en €20-

25 bij een dealer. **6-APB** (benzo fury) is €10 voor een pil en €60-70 per gram. **4-FA** (dosirange 50-150 mg) is €10-15 per gram op internet en €20-25 bij de dealer. Sommigen bestellen een grotere hoeveelheid online om het in kleinere porties (dubbele bedrag) door te verkopen.⁵² Een **2-CB** pil of capsule van 7 mg kost €2,50-5,00.

3.5 overige markten

Als gevolg van het **paddo**verbod (2008) nam het aantal gezondheidsincidenten volgens de GGD gestaag af. De Amsterdamse binnenstad is met zijn vele toeristenwinkels en souvenirshops een El Dorado voor toeristen die op zoek zijn naar bewustzijnsverruimende middelen om te trippen in stad, park, hotel, club of tijdens evenementen. Naast de naar schatting 10-15 smartwinkels zijn er nog tientallen andere adressen waar de verschillende sclerotia-variëteiten (o.a. Tampanensis, Atlantis, Mexicana en Galindoi) en kweeksets worden aangeboden. Door de hernieuwde media-aandacht rond de truffelverkoop in verband met het stijgende aantal incidenten, heeft het stadsdeel Centrum in november (2013) tijdens een controle bij een kwart van de honderd bezochte souvenirwinkels en minisupermarkten in het oude stadshart hallucinerende producten aangetroffen.⁵³ De winkels zouden de regels van het bestemmingsplan overtreden, omdat deze locaties niet aangewezen zijn als smartshop. Eerder al had het stadsdeel de winkels schriftelijk verzocht om de producten en bijbehorende reclame te verwijderen.

Poppers (€12,50-15,00 per flesje) worden openlijk of meer discreet onder de toonbank verkocht. **Viagra** en Kamagra tabletten zijn in strips van vier van 50 mg (€4-5) en 100 mg (€8-10) verkrijgbaar. De Kamagra wordt behalve in pilvorm ook als gelsachet (100 mg) in verschillende smaken aangeboden. Cialis (€15 per stuk), vanwege de langere werking ook wel de weekendpil genoemd, is zeldzamer.

Lsd wordt vloeibaar, als papertrip of in een minuscuul pilletje (sterretje) aangeboden. Een papertrip kost per stuk €3-5. Een vel van 200 bedraagt €300-400. De sterkte van een papertrip ligt tussen de 100-250 microgram. Een flesje lsd (ongeveer 100 druppels; per druppel 100-125 microgram) kost €150-250. Een panellid ziet dat er meer dynamiek op de lsd-markt is. Op internet worden ook lsd-flesjes aangeboden. Trip-

⁵² Op internet kost 4-FA €16 voor 1 gram, €27 voor 2 gram en €55 voor 5 gram. Wie 100 gram voor €495 inkoopt, kan hier fors winst op maken door het voor €10 per gram te verkopen.

⁵³ Stadsdeelkrant Centrum, Jaargang 9, nummer 23.

dealers leggen zich vooral toe op psychedelica (o.a. DMT, ketamine, mescaline), maar ook nieuwe psychoactieve stoffen (o.a. metoxetamine, 4-FA) en ecstasy-achtigen (o.a. 2-CB, 2-CI). **DMT** is €100-150 per gram. Anderen beweren dat de prijs scherp is gedaald.

4 middelengebruik

De panelleden vertellen over het middelengebruik in sociale settings (o.a. clubs, cafés, stadsfestijnen en raves). Het druggebruik is niet over alle uitgaanssegmenten evenredig verspreid. Bij urban ligt het gebruik van stimulantia, narcosemiddelen en NPS stukken lager dan in het dance segment. Het past niet bij de muziek, zeggen sommigen. Anderen zijn bang voor controleverlies. Wie snuift of slikt tijdens het stappen is niet cool.⁵⁴ Toch zijn er niches waar wel geëxperimenteerd wordt en minder controle is bij de achterban, die een aversie tegen partydrugs heeft. Bert (132a), partyfotograaf, merkt dat de samensmelting van house met hiphop of dancehall ook een ander feestpubliek trekt. De clipcultuur is een goede graadmeter voor issues rond gender, geweld en drugs. Hij vertelt over een clip die een hit was in het dancehall circuit. "Een vrouw slaat het kantoormeubilair stuk, vertrekt naar de Caraïben en komt in aanraking met 'molly' (slang voor *molecules* c.q. ecstasy)." Opvallend is dat meer artiesten uitkomen voor hun druggebruik. Lil Wayne zingt over amfetamine en hoestdrankjes maar ook dat hij ziek is geworden van drugs.

Het komt ook voor dat meer middelen worden gemixt, vooral stimulantia en narcosemiddelen, vaak met alcohol erbij. Sommigen hebben een voorkeur vanwege het gewenste effect: alcohol + cannabis (stronken); cannabis + ecstasy (langer stoned); alcohol + cocaïne (langer nuchter). Ghb + amfetamine zou de ecstasyroes nabootsen evenals de nieuwste combi 4-FA + 2-CB. Toch zijn degenen die doelbewust combineren in de minderheid. Je roes wordt vaker beïnvloed door met wie je op dat moment vertoeft. De vrienden van Lotje (130a) komen vooral op afterfeesten met nieuwe middelen in aanraking. "Ze spreken nieuwe mensen die opeens met ketamine of 4-FMP op de proppen komen."

⁵⁴ Weijnenberg (2012).

randvoorwaarden en regels

Soms wordt er uitbundiger gefeest en gebruikt dan elders. Een goede voorspeller volgens panelleden, is de leeftijd (hoe jonger – begin-twintig – hoe wilder), de sociale setting (hoe vuiler, hoe meer), de toegangscontrole (hoe minder, hoe openlijker) en de muziekstijl (hoe vuiger, hoe harder). Ook feestorganisatie, locatie en tijdstip kunnen de bereidheid om te gebruiken beïnvloeden. Willem (125a) koestert veel feesttherinneringen. Hoe vaker je doorzakt, hoe hechter de band. Lotje (130a) heeft hetzelfde met hardcore feesten. "Naar de klote met alcohol en drugs is vet. Je hebt een band met elkaar omdat je uitgaat op tijden dat normale mensen slapen."

De andere kant van het verhaal is of groepen randvoorwaarden en regels hanteren. Wat gebeurt er bijvoorbeeld als iemand out gaat? Voelt iedereen zich verantwoordelijk voor anderen? Vooropgesteld moet worden dat de meesten geen taboe zien op druggebruik. Mensen die het niks vinden zoek je niet op. Dat doe je wel met gelijkgestemden. Over de regels en codes vindt Clara (99a/b) dat iedereen ten eerste verantwoording aan zichzelf moet afleggen. Dat je eerlijk bent over jezelf en naar je vrienden. Bij Joris (126a) wordt overmatig gebruik niet geapprecieerd. Ongeacht of het om alcohol of ghb gaat. Voor de grap wordt er wel eens geopperd dat op out gaan €50 boete staat. Joya (136a) vindt dat je iemand ook van drugs moet kunnen weerhouden. "Je wil niet dat mensen dingen doen die ze eigenlijk niet willen, maar doen omdat ze te ver heen zijn." Fout gaan op drugs kan iedereen overkomen, hoewel daar verschillend op gereageerd wordt. Vooral als mensen op een feest laveloos en *wasted* onderuit gezakt liggen of, zoals bij Joya, de groep in de steek laten. Bij Lotje (130a) speelt weer het probleem dat de groep te veel gebruikt en ze daar met niemand over kan praten. "Alsof het leven alleen maar uit feesten en drugs gebruiken bestaat." Bert (132a) weet dat mensen soms minder behulpzaam zijn omdat er het idee van 'eigen schuld, dikke bult' heerst. Te vaak nog maken zachte heelmeesters stinkende wonden. Mensen mogen best vaker op hun nummer worden gezet als ze bij herhaling over hun grenzen gaan. Bovendien wordt de sfeer verstoord. David (57b) verkeert in kringen waar mensen extremer gebruiken en vaker out dreigen te gaan (ghb). Omstanders proberen te voorkomen dat iemand mee moet met de medische dienst. Er wordt een 'safe circle' gecreëerd, waarbij men de persoon in kwestie wakker probeert te houden. Soms met behulp van uppers. Op andere feesten moet het clubpersoneel dit oplossen. David vindt dat de scene nogal eens onderschat dat een toename van gezondheidsincidenten de kans op repressie verhoogt.

Ook stappers hebben niet de eeuwige jeugd. Wie de 30 nadert, gaat geleidelijk andere accenten leggen in de vrije tijd. De ooit zo hechte stapgroep valt langzaam uit elkaar of zoekt elkaar meer buiten het uitgaansleven op. Sommigen willen meer gaan sporten of stoppen met roken of blowen. Het druggebruik komt op een lager pitje te staan. Angelina (118a) zegt dat haar vrienden minder gaan stappen en gezonder willen leven en eten. De toekomst na het feesten en de persoonlijke ontwikkeling komen meer op de voorgrond te staan. Je persoonlijke problemen moet je oplossen in plaats van jezelf te blijven verdoven met joints of pillen. Want wie wil er niet goed in zijn vel zitten? Er worden andere keuzes gemaakt. De eigen carrière wordt belangrijker. Dat geldt voor stappers maar ook voor dj's. Noem het volwassenwording.

4.1 alcohol

In elk uitgaansnetwerk drinkt ten minste driekwart van de groep alcohol. Het aantal glazen varieert van een paar tot 15 à 20 glazen tijdens een 'big night out'. Het netwerk van Ernie (112a), mede-eigenaar van een kroeg in de Jordaan, behoort tot de koplopers in het panel. Zijn vrienden kunnen in 12 uur een stuk of 15 bier en 5 wodka wegtikken. Willems (125a) vrienden drinken gemiddeld 2 bier per uur. Over een nacht en ochtend (12 uur) zijn dat 20 tot 25 glazen bier. Op een normale avond worden er 10 consumpties verorberd. Amfetamine, maar vooral cocaïne, maken de roes dragelijker. Althans, dat zeggen panelleden die er met hun neus bovenop zitten. Thuis indrinken voor het stappen is niet ongewoon in het panel. In de jongste panelnetwerken waar elk dubbeltje moet worden omgedraaid gaat de wodka bij Joya (136a) mee in de fietstas en drinken de vriendinnen van Lotje (130a) voorafgaand aan een hardcore feest een paar flessen witte wijn. Bart (56b/c) zegt als barkeeper geen droog brood meer te verdienen aan kids die alleen maar om kraanwater komen zeuren.

Pils blijft koploper, maar de Belgische, Nederlandse, en meer recent Amerikaanse speciaalbieren zitten in de lift. In de urban scene bestellen meer bezoekers 'crisisbier' in plaats van dure dranken. Toch worden er ook nog steeds hele flessen besteld. Het summum op dit gebied zit als VIP aan de champagne van €500 per fles. Bij de sterke dranken blijft wodka nummer 1, maar hier is whiskey de runner up. Volgens kenners is de wereld van whisky qua smaakbeleving en keus (meer dan 5.000 soorten) veel rijker dan die van wodka. Bars profileren zich meer met speciaal gestookte blends en geofende barkeepers vertellen kleurrijke verhalen over de herkomst en de traditionele bereidingswijze. In het meer ordinaire slijterssegment is Jack Honey (€3 voor 20cl) een

hit in sommige stapgroepen. De mix van whisky en likeur smaakt sterk en zoet. Mannen kopen het voor vrouwen en vrouwen trakteren elkaar. Bij de alcoholmixen is Bacardi-cola en wodka-Redbull al jaren favoriet, maar beleeft de verfrissende gin-tonic een comeback en begint Moskow Mule allengs populairder te worden. Dit drankje van wodka, gingerbeer, komkommer en limoen hebben we al eerder voorbij zien komen in de cultserie Mad Man. In het meer alternatieve feestmilieu is de cafeïnehoudende en friszuur smakende goudgele Club Mate een groot succes. De drank is gemaakt met het Zuid-Amerikaanse maté extract en is al sinds de jaren negentig populair in de Berlijnse clubscene.

4.2 tabak en cannabis

De groep dagelijkse **rokers** slinkt al jaren. Roken in cafés komt op grotere schaal voor dan in clubs, waar beveiligers vooral tot middernacht streng zijn en daarna de teugels wat laten vieren, wetende dat de braafheid, naarmate het later wordt, langzaam overgaat in opstandigheid en recalcitrant gedrag. Door de prijsstijgingen en rookregels van de afgelopen jaren zijn sommigen gestopt, geminderd of overgestapt op shag, dat voordeliger is per sigaret. Een enkel panellid ziet, nochtans op bescheiden schaal, dat er meer shag wordt gerookt omdat sigaretten een luxeproduct worden. Net als in Berlijn wordt er vaker een vloeitje met tabak en een filtertje erin gerold. Toch zit er nog een blokkade, namelijk de angst om als arme sloeber te worden gezien, zelfs op plekken die voor alternatief doorgaan.

Tegelijkertijd is er een revolutie gaande op rookgebied met de snelle opkomst van de supersmoker, E-sigaret of shishapen. De shishapen is een soort wegwerp elektronische sigaret met de 'authentieke smaak van een waterpijp' en bevat geen nicotine, hoewel sommige versies wel met nicotine verkrijgbaar zijn. De shishapennen worden inmiddels in vele smaken (kersen, cola, Redbull, Malibu, rum, etc.) vanaf €6 op de markt gebracht in vullingen van 200, 500 of 1100 trekjes. De e-sigaret is een 'nep' sigaret die lijkt op een echte sigaret en ook dampst als een echte sigaret. Vanwege het ontbreken van schadelijke rookgeuren mag je met de e-sigaret vooralsnog roken op plekken met een rookverbod. De reacties in het panel zijn wisselend. Geheel tegen de verwachting in beleefde de e-sigaret in het netwerk van Angelina (118a) een heuse opmars. De sophisticated sigaret zag er een beetje gek uit en zelfs dommig, maar dat veranderde snel. Net zoals bij de mobiele telefoon destijds. En nu de gekkigheid er wat af is, ziet ook Olly (131a) een mooie toekomst voor deze 'schone sigaret'. Tien

vrienden zijn al overstag. Het idee dat ze kunnen blijven roken, maar dan minder schadelijk, is aantrekkelijk: je inhaleert geen teer en je mag roken waar je wil. Het voelt als een zege op regelzucht in clubs. Maar in andere netwerken is het vooralsnog tot een oprisping gebleven of is de e-sigaret zelfs helemaal niet aan de orde. Vooralsnog moet Ponjo (81a/c) in zijn club veel in discussie met rokers die zich niet aan de regels houden. De kunst is om aan te voelen wie hij voor zich heeft. Rustig en vriendelijk blijven sorteert bij heetgebakerde types meer effect dan ze te midden van hun vrienden te kakken zetten. Maar de 'housies' krijgen direct te verstaan dat ze eruit vliegen als ze nog een keer met een peuk worden betraapt.

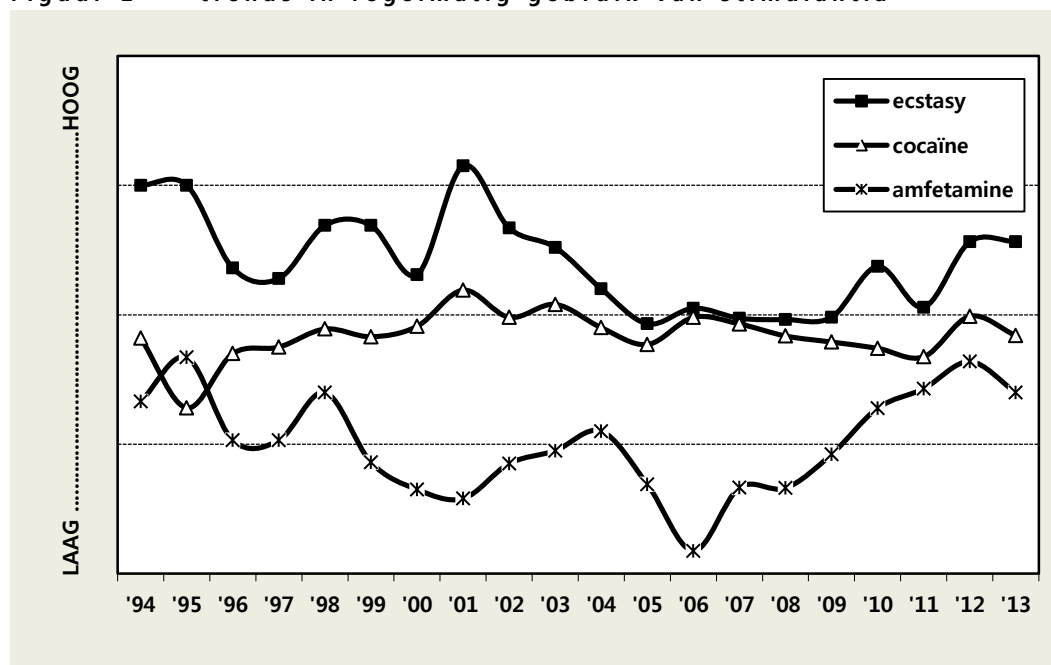
Net als roken wordt er in de meeste panelnetwerken ook **geblowd**. Hier is het de vaporizer die blowers aanmoedigt om pure wiet zonder tabak te roken. Want ook op deze markt wordt veel geïnnoveerd. In verschillende netwerken zijn jointrokers overgestapt op pijpjes en vaporizers. Toch is de populariteit van cannabis in de afgelopen jaren verder geslonken. Zelfs in het urban milieu, dat toch als een blowersbastion wordt gezien, is het blowen tijdens het uitgaan niet altijd meer vanzelfsprekend. De stringente regelgeving wordt als boosdoener gezien. Met je matties spontaan een jonko opsteken is een stuk complexer geworden in de clubarena. Stiekem smoken geeft een kick, maar je moet wel telkens op je hoede blijven. Op feesten waar beveiligers jagen op blowers, is de lol er snel vanaf. Angelina (118a) ziet dat blowers vaker incalculeren waar ze ongestoord hun gang kunnen gaan. Bovendien maakt het ook uit of je naar reggae of dancehall luistert. In de witte panelnetwerken wordt het afnemende blowgedrag deels verklaard door het problematische imago dat aan cannabis kleeft. Bovendien vinden veel stappers de roes niet passen in een uitgaanssetting. Bij Frans (58a) worden blowers sowieso niet zo serieus genomen en al snel tot linkse SP-ers veroordeeld. Anderen vinden blowen niet cool: je wordt er hangerig en introvert van. Niet bepaald een gemoedstoestand voor een spetterende stapavond. Er zijn blowers die hun gewoontegedrag willen doorbreken en willen minderen of stoppen. Anderen vinden het prettiger om na het stappen thuis met een joint te chillen. Lotje kent veel stimulantia-gebruikers die snakken naar een joint op een after. Willem (125a) onderscheidt twee groepen blowers: de onregelmatige blowers (meerderheid) die ongepland roken en het laten afhangen van het moment of ze mee doen en de regelmatige, vaak dagelijkse blowers. Van sommigen durft hij gerust te zeggen dat ze verslaafd zijn. "Het beïnvloedt hun leven en ze kunnen niet meer zonder. Ze onderdrukken hun emoties en zijn minder sociaal en energiek. Het helpt je in het kluize-

naarschap. Een vriend gamet de hele dag en is depressief. Hij heeft een gat in zijn CV van 3 jaar.”

4.3 stimulantia

Hoewel de panelstudie kwalitatief van aard is, wordt de panelleden in de interviews telkens gevraagd welk deel van de scene of de groep waar zij zicht op hebben regelmatig bepaalde middelen gebruikt. Dat biedt de mogelijkheid om tot op zekere hoogte ontwikkelingen op de kortere en langere termijn ook kwantitatief in kaart te brengen. De grafiek hieronder brengt dit in beeld.

Figuur 1 trends in regelmatig gebruik van stimulantia

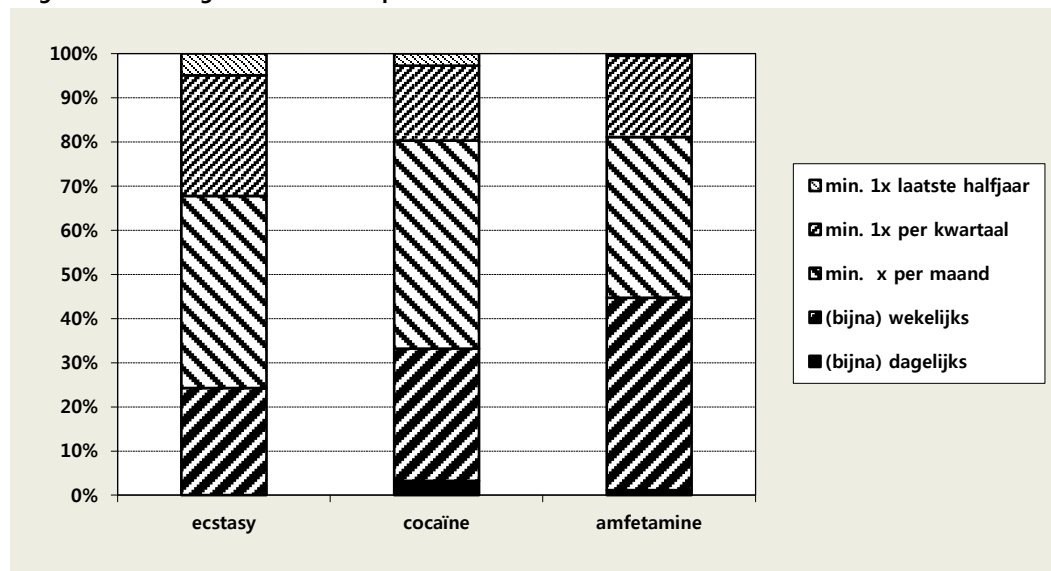

In de grafiek zijn de antwoorden van de panelleden omgezet in een gemiddelde score per jaar, die loopt van laag (helemaal niemand in de panelnetwerken gebruikt regelmatig) tot hoog (meer dan driekwart gebruikt regelmatig).⁵⁵ De grafiek heeft uitsluitend betrekking op de panelnetwerken in het uitgaanscircuit (ook al wordt thuisgebruik meegenomen). Let wel: de panelleden uit de uitgaanscircuits rapporteren vooral over *trendsetters*. Zij zijn de (mogelijke) voorlopers van nieuwe ontwikkelingen, maar hun middelengebruik ligt hoger dan in het uitgaansleven in bredere zin (trendvolgers en mainstream).

⁵⁵ Regelmatig gebruik = minimaal 1x in het afgelopen half jaar. De individuele antwoorden worden als volgt omgezet in scores: 0 = 0%; 0,4 = 1-10%; 1 = 1-25%; 2 = 26-50%; 3 = 51-75%; 4 = 76-100%. Van alle panelleden worden per jaar (twee metingen) de scores opgeteld en gedeeld door het aantal scores.

Ook de frequentie van regelmatig gebruik van ecstasy, cocaïne en amfetamine is kwantitatief weergegeven in onderstaande grafiek.⁵⁶

Figuur 2 gebruiksfrequentie van stimulantia

4.3.1 ecstasy

Ecstasy schommelt tussen 1994 en 2001 (Figuur 1, pag. 55). Na de piek van 2001 is er een gestage daling tot 2005. Vervolgens is het regelmatig gebruik van ecstasy tot 2009 vrij stabiel, maar op lager niveau dan in de jaren negentig. Sinds 2010 is er, met een lichte aarzeling in 2011, weer sprake van een stijging en in 2013 zit het gebruik (net als in 2012) weer op het niveau van tien jaar geleden. In slechts één netwerk gebruikt niemand ecstasy. Naast netwerken waarbinnen een minderheid regelmatig ecstasy gebruikt, zijn er waarbinnen bijna iedereen dat doet. Ecstasy blijft in de meerderheid van de panelnetwerken het meest favoriete middel.

Geen van de ecstasygebruikers neemt deze drug (bijna) dagelijks, ongeveer een kwart (bijna) wekelijks, rond de helft maandelijks en de rest minder vaak (Figuur 2, pag. 56).

ecstasy 25 jaar in het uitgaansleven

De media hebben in 2013 veel bericht over ecstasy. Er was aandacht voor hoog gedoseerde pillen, de vervuilde markt en enkele aan ecstasy gerelateerde fatale incidenten. Tegelijkertijd stond men stil bij het feit dat ecstasy en house 25 jaar geleden het uit-

⁵⁶ Uitsluitend voor de panelnetwerken waarbinnen een bepaald middel regelmatig gebruikt wordt, is gevraagd naar de gebruiksfrequentie.

gaansleven op zijn kop zetten.⁵⁷ Ecstasy is niet meer weg te denken uit het uitgaansleven, maar de meeste gebruikers kiezen wel hun moment. Het feest en de dj's moeten bijzonder zijn, maar ook de speciale sfeer verhoogt de kans op gebruik. In de zomerperiode stijgt het ecstasygebruik naar een hoogtepunt. Groepen die (veel) uitgaan voelen goed aan wanneer ze loos willen gaan. Impulsief gedrag komt ook voor, maar minder vaak. Uit de verhalen van panelleden komen drie groepen bovendien: alternatieven, koorballen en jonkies. De alternatieven, vertegenwoordigers van het culturele kapitaal, vinden koorballen vaak verwend. De jonkies verknallen het weer voor de oudere stappers, omdat ze te veel en onverantwoord drugs zouden nemen. Anderzijds leveren de jonge feestgroepen weer een grote bijdrage aan de huidige rave cultuur. In urban kringen loopt men beduidend minder warm voor ecstasy. Toch zitten ook hier clusters van gebruikers. Bart (56b), barmedewerker, merkt dat hard-drugs best nog wel controversieel zijn, maar voor de jongere generatie (20-plussers) ligt dat inmiddels anders. Bert (132a) ziet dat ongeremd gedrag op housefeesten ook overslaat op urban feesten. De kans op ecstasygebruik neemt toe wanneer house en urban gaan blenden op een feest of festival. Als er makkelijker over ecstasy wordt gesproken op een dancehall feest, dan is dat voor Angelina (118a) het bewijs het dat leeft in de scene. "Maar je moet wel een grens over om het te gebruiken."

agenda's trekken voor ecstasyavondje

De gebruiksfrequentie bij jonge stapgroepen ligt doorgaans hoger. De meesten calculeren hun gebruik in en doen dat het liefst op plekken waar ze de roes zo optimaal mogelijk kunnen beleven. Overigens zijn er ook stappers die niet nemen of twijfelen. Vooral beginners maken het nog wel eens bont, zegt Jamie (113a). "Gewoon gek doen voor de kick en impulsief 'pillen poppen' op ongewone locaties." En als de stad in het teken staat van festivals dan neemt de animo voor ecstasy toe. Adje (124a) vertelt dat zijn vrienden in de aanloop van een festival bespreken welke pillenregelaar het ingelegde geld wordt toevertrouwd.

De meesten regelen een soort 'dealdade' in de aanloop van een feest. Ecstasy wordt vaak geassocieerd met feesten, maar er zijn ook plekken die soms minder voor de hand liggen. Tijdens een kroegentocht bijvoorbeeld, in het park of thuis met je partner of vrienden. Bij Olly (131a) heeft iedereen het zo druk dat er eerst de agenda moet worden getrokken voor een ecstasyavondje. Zelf moet hij er ook niet aan den-

⁵⁷ Van Terphoven & Van Veen (2013); Van Bergen (2013).

ken tijdens het draaien: slecht voor zijn concentratie en niet professioneel. Echt los gaan doet hij liever op een melig bingoavondje met vrienden.

ecstasy geeft je vleugels

Ecstasy blijft een toonaangevend middel. Fluctuaties op de pillenmarkt worden op de koop toegenomen. De lage prijs wordt soms als reden genoemd om de alcohol een keer over te slaan. Het euforische roesgevoel blijft een magisch moment voor veel gebruikers. De motieven lopen uiteen. Adje (124a) houdt van de rush, het verloren tijdsbesef en de gebroederlijke gesprekken met vrienden. "Alsof iedereen het beste uit zichzelf haalt." De extra vibe geeft je vleugels op festivals en met een zonnebril op kun je volgens Angelina (118a) ongestoord spacen. Anderen roemen de intensere muziek- en lichtbeleving, het saamhorige groepsgevoel en de extase die je met elkaar deelt. Voor even de kans om uit je eigen wereld ontsnappen en ergens anders te zijn. Het speciale gevoel dat je even losser, vrijer en vrolijk bent. Of dat je zonder schaamte durft te dansen. Het blijft één van de leukste sociale drugs in zijn vriendenkring, vindt Bram (94a/b). De gezondheidsincidenten doen weinig afbreuk aan het positieve imago van ecstasy, dat ook nog eens niet verslavend is. Ecstasy is een herkenbaar middel zegt Joya (136a) en niet al te trippend. Maar Hans (134a) ziet ook de valse euforie. Het gevoel dat je allemaal nieuwe vrienden hebt en je diepe liefdesverklaringen aflegt. Totdat je een keer hulp nodig hebt bij het verhuizen en niemand thuis geeft.

een speciale ecstasypunch

Ecstasypillen zijn makkelijker te krijgen dan MDMA-poeders en -kristallen, die in tegenstelling tot pillen worden gemengd in een sapje. Op sommige feesten wordt er een speciale ecstasypunch bereid. Anderen duwen hun natte vinger in de poeder en likken het af. Bitter of niet. De gebruiksregels kunnen per groep verschillen. De dosering loopt op naarmate een feest langer duurt. Op festivals is deze hoger dan in clubs. De dosering ligt tussen een halve en 3 pillen met uitschieters naar 5 á 6 zoals bij Lotje (130a). "Als we minder voelen dan gaan we gewoon hoger doseren." Hier wordt net zolang doorgedaan totdat niemand meer zin heeft. Lang niet alle gebruikers weten hoe sterk een pil is. Bij Ernie (112a) komen ze er proefondervindelijk achter. En soms blijft het gissen zoals bij Olly (131a), die zich afvraagt hoe het kan dat je bij een ecstasypil van 150-160 mg geen 'inslag' voelt.

van het padje

Panelleden horen weinig klachten over de markt. Het is eerder verwarrend, nu de markt goed is, dat er tegelijkertijd gewaarschuwd wordt voor verontreinigde pillen. Zijn de ecstasylachtoffers, waar in de media zoveel over te doen was, nu overleden vanwege de hoge dosering of omdat de pillen zo slecht waren? De meeste ecstasy-gebruikers liggen er niet wakker van. Bij Willem (125a) vraagt niemand zich af hoeveel er precies in zit. Het gaat er louter om of het goede of slechte pillen zijn. "Het verhaal over PMMA en die dodelijke pil lezen we wel, maar het staat toch ver van ons af." Overigens is het effect van hoog gedoseerde pillen wel degelijk te zien. Panelleden vertellen over wegdraaiende ogen, vertrokken gezichten en dolende zielen, zwabberend over het feestterrein. Dat je van ecstasy ook flink 'van het padje' kunt zijn is algemeen bekend. Maar misselijkheid na inname komt ook voor. Zodra de pil 'inkickt' weet Angelina (118a) dat haar vriendin eerst de wc opzoekt om over te geven. Het uiterlijk effect van stoned zijn oogt niet altijd even fraai, zegt Bart (56a/c) die sommigen stuiptrekkend op de pillen met de ambulance zag vertrekken. En Jamie (113a) denkt dat jarenlang intensief pillen slikken op de langere termijn toch tot problemen kan leiden. Vrienden worstelen vaker met een emotionele dip, soms al op de avond zelf. Sommigen zijn er allergisch voor geworden en kunnen geen pil meer verdragen of slikken er 5-HTP bij voor het verminderen van het 'down gevoel'.⁵⁸ Anderen weten op voorhand al dat ze zich 'brak' voelen en een langere 'recovery' nodig hebben. De kater hangt vaak samen met de doseringshoeveelheid. Bovendien kan de gevoeligheid per persoon verschillen. De één voelt zich een middag futloos, terwijl de ander een paar dagen moet bijkomen. Willem ziet minder vrienden nog doorgaan op ecstasy. "Als student kun je er drie dagen afliggen, maar het wordt steeds meer een gelegenhedsmiddel." In netwerken waar heviger en frequenter wordt gebruikt, lijken de gezondheidsklachten heviger. Bij Jamie (113a) en Lotje (130a) wordt geklaagd over zware katers, uitputting, chagrijnig gedrag, schokken in het hoofd, lichtflitsen, paranoia of een irritante piep in de oren. Sommigen zeggen zich ook dommer te voelen. Ponjo (81a/c) maakte zich zorgen over een groepje 'absolute beginners'.

"We stellen ons een beetje vaderlijk op en vragen wat ze aan het doen zijn en of het goed gaat met ze. Laatst vertelde zo'n clubje (17-jarigen) dat ze een heftige ecstasyperiode ach-

⁵⁸ 5-HTP is een aminozuur dat als voedingssupplement wordt verkocht en door het lichaam gebruikt wordt als voorloper voor de neurotransmitter serotonine (5-hydroxy-tryptamine).

ter de rug hadden en dat ze hun leven aan het beteren waren. Een jochie van 17 was elke week wappie. Ik dreigde toen met een ontzegging als hij zo doorging. We hebben een proeftijd van een jaar afgesproken. Grappig genoeg schept dat ook weer een band.”

4.3.2 cocaïne

Cocaïne vertoont tot 2001 een stijgende lijn (Figuur 1, pag. 55). Daarna blijft het regelmatig gebruik redelijk stabiel, met tussentijds lichte schommelingen. Sinds 2006 zien we een gestaag voortzettende lichte daling, maar in 2012 verandert die in een stijging, hoewel het gebruiksniveau ten opzichte van ecstasy lager is komen te liggen. De variatie in regelmatig cocaïnegebruik tussen de netwerken is min of meer vergelijkbaar met ecstasy. Een minieme minderheid van de cocaïnegebruikers neemt deze drug (bijna) dagelijks; zij maken deel uit van vier netwerken (Figuur 2, pag. 56). Krap een derde neemt (bijna) wekelijks, bijna de helft maandelijks en de rest minder vaak cocaïne.

populair bij 25-plussers

In de wereld van cocaïne gaat het vaak over stereotypen. Bankiers doen het, artiesten, makelaars, kunstenaars en mannetjesputters uit de sportschool. In de panelnetwerken is het toch meer doorsnee. Vooral de 25-plussers bleven het middel trouw. Hooguit werd de dealer wat minder gebeld. In de afgelopen jaren heeft cocaïne meer concurrentie gekregen van amfetamine, het goedkope broertje, en geliefd bij ravers en festivalgangers. Voor stappers met een klein budget is cocaïne meer luxe dan pep. Anderen vinden het ook een kwestie van gevoel. Amfetamine mag dan een stuk goedkoper zijn, je blijft ook langer wakker. En Hans (134a) denkt dat cocaïne vooral gedijt bij een vlotte bezorgmarkt. Iedereen heeft minimaal één nummer in zijn telefoon. De underground daarentegen is niet zo happig op coke. De scene is volgens Jack (135a) gevoeliger voor status en snuifsnobs. Cocaïne wordt vaak in groepsverband gesnoven. Wie alleen snuift zit al snel in het verdomhoekje. Dagelijkse gebruikers komen weinig voor, hoewel panelleden dat niet bij iedereen kunnen checken. De meesten snuiven hooguit één of een paar keer per maand. In panelnetwerken waar stevig gesnoven wordt, staat coke vaak op de eerste plaats. Cocaïne wordt vaak thuis en op afters gebruikt. Thuis onbelemmerd snuiven in plaats van stiekem elders is een onderdeel van de pret. Behalve op feestjes thuis komt het ook voorbij tijdens groepsactiviteiten zoals het kijken naar voetbal, films en HBO-series. Maar cocaïne gedijt ook goed in cafés waar een snuif op het toilet minder beladen is dan in een club met opletend

personeel. In de kroeg waar Lotje (130a) werkt, snuift het personeel ook tijdens werktijd. In clubs wordt soms gedeald en gebruikt. Angelina (118a) merkt dat er soms meer bedrijvigheid is bij de wc's.

Gezellig met vrienden snuiven komt voor, maar het eerlijk delen geeft nog wel eens scheve ogen. Jamie (113a) stelt het op prijs als anderen ook wel eens een lijntje aanbieden. Want daar wringt het vaak bij cocaïne. Meesnuivers die altijd meesnuiven maar nooit betalen.

op dezelfde lijn

Toen de vrienden van Adje (124a) slaagden voor hun middelbare schooldiploma (havo en vwo), trakteerden zij zichzelf op een pakje coke. Spannend, want het was de eerste keer. Beelden van cocaïne kennen ze van films en van voetbalbiografieën. Helden, die in hun carrière wel eens cocaïne hadden gebruikt. De meer gevorderde snuivers treffen elkaar na het werk soms op de vrijdagmiddagborrel. Iedereen weet dat de drang om te bestellen na elk rondje bier groter wordt. Willem haalt de rusteloze types er zo uit. Wanneer ze, op het theatrale af soms, medeplichtigen zoeken voor een snuifcomplot. Vooral op momenten dat er meer gedronken wordt dan normaal. "Hoe meer we drinken hoe sneller we een nak willen", zegt Jamie (113a) en ook bij Olly's (131a) vrienden neemt de baldadigheid na vier bier toe. Cocaïne verhoogt de lol. Slap ouwehoeren op coke hoeft niet irritant te zijn, als je maar op dezelfde lijn ligt. Willem ziet het als 'episch uitgaan'. Bram (94a/b) kent de momenten dat hij niet zonder een pakje de deur uit gaat. Want wie hard uitgaat en drinkt koestert cocaïne ook als een zekerheidje. Een ideaal ontnuchteringsmiddel vinden meer panelleden. Maar gebruik moet ook weer geen gewoonte worden. Pjotr (137a) zegt niet overdreven dat zijn vrienden er 30 consumpties doorheen jagen met coke. Ze spreken elkaar er weleens op aan tijdens het snuiven. Maar het blijft een hachelijke situatie als iemand die zelf onder invloed is, zijn vrienden gaat corrigeren.

onderdrukken van stress

Poedercocaïne wordt gesnoven en af en toe gerookt in een sigaret (plofje). Maar de dikte en lengte van de lijn kunnen verschillen. Evenals het snuiftempo. Volgens snuivers heeft dat te maken met de kwaliteit en of je in een groep van forse, regelmatige of incidentele snuivers zit. Sommigen hebben altijd een eigen pakje op zak. En ofschoon cocaïne vaak als echte harddrug wordt afgeschilderd, klinkt een 'tikkie tussen-door' soms weer onschuldiger dan een ecstasypil.

De dosering per persoon ligt gemiddeld tussen een kwart en een halve gram. Bij Willem halen ze 10 lijntjes uit een pakje (0,8 gram). Bij goede cocaïne meer: 15-20 lijntjes. Iedere groep deelt op zijn eigen manier. Soms wordt het hele pakje omgekeerd op de plaat en maakt iedereen zijn eigen lijn en soms wordt er tijdens een groepsrondje gevraagd wie wil.

De genoemde negatieve lichamelijke en psychische effecten komen overeen met de voorgaande panelmetingen. Gebruikers staan vaak ambivalent tegenover cocaïne. Het is lekker, makkelijk te doseren en toegankelijk, maar je moet op je hoede blijven. Verslaving ligt op loer en het blijft een 'dure hobby'. Het negatieve gedrag (asociaal, arrogant, schreeuwerig, egoïstisch, opvliegerig, gejaagd) wordt soms uitvergroot. Sommigen zijn hier gevoeliger voor. Je krijgt praatkicks maar je kunt ook makkelijk je mond voorbijpraten. En regelmatig gebruik kan ook ontaarden in luiheid en inertie. Lotje (130a) weet hoe sommige vrienden worstelen met hun gebruik.

"Toegeven aan je zwakte is soms frustrerend. Je zegt van tevoren tegen jezelf en tegen anderen dat het niet gaat gebeuren en toch krijg je weer die mindfuck als er coke is. Zoudra de alcohol vloeit gaan de cocaïnebelletjes tinkelen."

4.3.3 amfetamine

Amfetamine laat door de jaren heen soms forse schommelingen tussen opeenvolgende jaren zien (Figuur 1, pag. 55). Op de langere termijn zien we een daling in de periode 1995-2001, gevolgd door een lichte stijging in de jaren 2001-2004 en dan weer een sterke daling naar het allerlaagste niveau, in 2006. Na dit dal is er een opmerkelijke, van jaar tot jaar voortgaande stijging. Die zet in 2013 niet verder door. Het regelmatig gebruik van amfetamine ligt de laatste paar jaar op het piekniveau van midden jaren negentig. In slechts enkele panelnetwerken wordt helemaal geen amfetamine gebruikt.

Een minieme minderheid van de speedgebruikers neemt deze drug (bijna) dagelijks; dit betreft een paar gebruikers binnen twee netwerken (Figuur 2, pag. 56). Vier op de tien nemen (bijna) wekelijks amfetamine, een derde gebruikt maandelijks en de rest minder vaak. Amfetamine wordt frequenter gebruikt dan ecstasy en cocaïne.

Methamfetamine komt sporadisch voor in het uitgaansleven. En **ritalin** gaat voornamelijk rond in vriendenkringen waar iemand het op recept van de dokter krijgt. Een kwart van Willems vrienden koopt of krijgt ritalin voor tijdens het studeren. Lotje

(130a) krijgt ritalin op recept, maar ze deelt meer uit dan dat ze zelf slikt. Ze bewaart de pilletjes thuis en neemt alleen tijdens het leren van haar huiswerk. In een paar panelnetwerken wordt **dexamfetamine** (pillen van 5 mg) iets bekender. Soms is het afkomstig van een vriend. In poedervorm kost dexamfetamine €20 per gram.

de comeback van een gangmaker

Amfetamine (pep, pepperoni, boerencoke, crisiscoke) is sinds 2008 naar het niveau van de cocaïne gegroeid. Als underdog belichaamt het middel de mentaliteit bij vooral jonge staggroepen in de rave- en festivalcultuur. Wie door wil feesten, heeft het meeste profijt van amfetamine. Je zit ook nog eens voor een dubbeltje op de eerste rij. Maar niet iedereen die jong is denkt er zo over. Bij Adje (124a) wordt pep als een 'nono-drug' gezien. Cocaïne heeft meer stijl. Toch ziet Willem (125a) dat speed vaker te pas en te onpas gebruikt wordt omdat gebruikers het vaker op voorraad hebben. De doorsneegebruiker doet langer met een gram dan met cocaïne, en koopt soms ook meer in vanwege de lage prijs.

pep deel je makkelijker

Moni (85a) kent weinig mensen die het lekker vinden, maar geen middel zo efficiënt als amfetamine. Ook Joya (136a) vindt speed niet superspeciaal. Je merkt er weinig van en toch is er een effect; een wondermiddel als je moe bent. Ook Clara (99a/b) ziet dat pep niet hoog scoort als genotsmiddel. Jack (135a) ziet het als een 'groepsding' waar je automatisch mee in aanraking komt als je langer op wil blijven. "Pep geeft! En de roes is niet zo wazig als bij ecstasy." Olly (131a) vindt het fijn dat er niet zoals bij ecstasy een heel boek open gaat. Amfetamine is bij uitstek een middel dat veel gedeeld wordt. Enkele panelleden vermoeden dat sommige vrouwen speed ook als eetlustremmer nemen. Panelleden in wiens netwerk amfetamine wordt gebruikt, begrijpen wel waarom het middel populair is. Je blijft, of wordt, er wakker van. Het kan ook helpen om de vaagheid na ghb-gebruik te neutraliseren en het effect is minder opgefokt als bij coke. Mensen worden er minder egoïstisch van. Het geeft energie en 'danspower' en je blijft langer scherp en geconcentreerd. Bovendien kan amfetamine goed worden gemixt met andere drugs.

plafonddienst

Veel gebruikers houden het op één of een paar lijntjes. Op afters en festivals wordt er meer gesnoven. Een halve gram of meer per persoon zijn uitzonderingen. Amfetamine wordt gesnoven of als 'bommetje' (beetje poeder in een vloeitje gewikkeld) geslikt of

opgelost in sap, koffie of bier. Amfetamine wordt de laatste jaren vaker in natte vorm aangeboden.

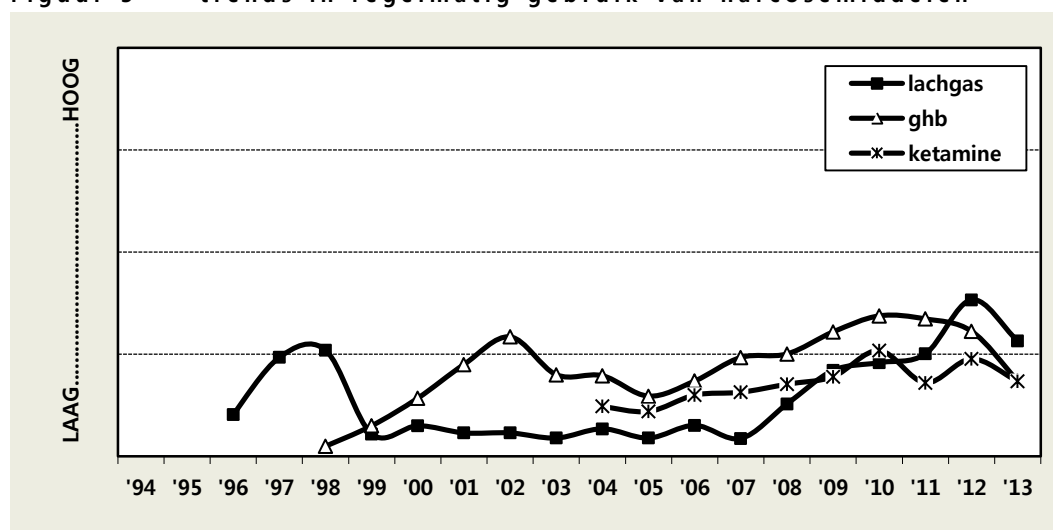
Hoewel gebruikers amfetamine een normaal en sociaal middel vinden, worden er ook kanttekeningen geplaatst. Het blijven toch chemicaliën, vindt Joya (136a). En dat voor een middel dat je bijna niet voelt? Juist omdat het in huis is, heb je de neiging om het vaker te nemen. Heel verleidelijk vindt Olly (131a), omdat een nipje zo gedaan is. Hij komt dan ook tot de conclusie dat het, net als bij cocaïne, beter is om het niet in huis te hebben. Willem heeft het over een 'milde verslaving' omdat hij vrienden vaker amfetamine dan cocaïne ziet nemen door de week. Daarnaast eist de lol van langer doorgaan ook zijn tol. Een greep uit de genoemde negatieve effecten zijn: slaapproblemen, uitputting, paniekaanvallen, hyperventilatie en een slechte huid (vooral bij vrouwen). Bij chronisch gebruik is er een kans op meer lichamelijke verwaarlozing.

4.4 narcosemiddelen

De narcosemiddelen (ghb, ketamine en lachgas) hebben een vaste plek veroverd op de Amsterdamse drugsmarkt. Vergeleken met stimulantia, zijn het geen typische uitgaansdrugs, maar eerder ontspanningsmiddelen op privé- en afterfeesten. Qua populariteit liggen ze onder het niveau van de stimulantia. Lachgas is het meest populair en wordt ook op feesten aangeboden.

Bij de narcosemiddelen is **lachgas** fors hoger dan in 2008, terwijl **ghb** onder het niveau zit en **ketamine** rond hetzelfde niveau blijft.

Figuur 3 trends in regelmatig gebruik van narcosemiddelen

4.4.1 ghb

Het regelmatig gebruik van **ghb** zwelt aan vanaf 1998, bereikt een tussentijdse piek in 2002, daalt vervolgens tot 2005, maar vanaf 2006 zien we weer een gestage stijging (Figuur 3, pag. 64). Binnen de panelnetwerken bereikt de tweede golf een piek in 2010. Sindsdien neemt regelmatig gebruik van ghb weer af en deze daling zet versneld door in 2013. Sinds 2012 staat ghb niet meer nummer één bij de narcosemiddelen. In bijna de helft (10/23) van de panelnetwerken gebruikt niemand (regelmatig) ghb. Vergeleken met 2013 (in een derde van de netwerken gebruikt niemand regelmatig) is er daarom sprake van een horizontale krimp.

Een minieme minderheid van de ghb-gebruikers neemt deze drug (bijna) dagelijks; dit betreft een paar gebruikers binnen drie netwerken. Ruim een kwart gebruikt (bijna) wekelijks, de helft maandelijks en de rest minder vaak ghb.

verminderde interesse

Het gebruik van ghb bij trendsetters is over zijn hoogtepunt. De irritatie over ghb-gebruik is groter geworden. Er wordt minder getolereerd. Deze kentering wordt ook herkend door clubuitbaters en feestorganisatoren. Een bewijs, vinden ze, dat de stringente controles hun vruchten af beginnen te werpen. Iedereen weet zo langzamerhand dat de politie bij de geringste hoeveelheid ghb meteen verwittigd wordt. Hans (134a), clubhost, is blij dat er in 2013 geen bezoekers meer out zijn gegaan. Een teken dat ghb gebruik geleidelijk uitdooft. Jack (135a) krijgt in de aanloop van een feest van organisaties te horen dat ze niet rauwig zijn als hij ghb-ers die knoeien eruit zet. Daarmee willen feestorganisatoren een duidelijk signaal geven. Maar ook een reportage van Zembla over ghb op het platteland heeft veel losgemaakt. Sommigen vertellen spontaan over het aangrijpende relaas van een verslaafde jongen die met een fles ghb door het dorp zwalkt en herhaaldelijk out gaat. Zelfs als de camera draait, thuis op de sofa bij zijn ouders. De eyeopener is dat weinigen zich realiseerden dat ghb zo verslavend kan zijn. En ook op internet wordt pittig gediscussieerd. Moni (85a) merkt dat het tv-item als een bom is ingeslagen en voor sommigen echt de druppel is.

“Die afkickverschijnselen hebben er het meest ingehakt bij ons. Dat maakt het heftig! Ook omdat er nog geen goede behandeling is, terwijl ze hulp nodig hebben. We onderschatten eigenlijk hoe verslavend het is. Sindsdien wordt er anders naar gekeken. Nu komt ook opeens die gootsteenontstopper om de hoek, terwijl iedereen dat al jaren weet.”

Toch blijven er panelleden die de negatieve publiciteit over ghb overtrokken vinden. Willem vond het juist schokkend dat ghb zo duivels in beeld werd gebracht. Veel gebruikers die hij kent, herkennen zich helemaal niet in die verslaafde boerenjongen. Alsof het om een ander middel gaat! Desalniettemin is de toonzetting rond ghb toch veranderd. "Joh, doe jij nog G dan?", hoorde Moni (85a) iemand smalend zeggen. De tijd dat een flesje G moeiteloos rondging is verleden tijd. Meer mensen slaan het aanbod af. Soms wordt er zelfs neergekeken op gebruikers die als 'broekplassers' en 'foutgaanders' worden versleten. Een andere reden waarom het gebruik begint te dalen, is dat een paar panelleden in het late najaar van 2013 (T40) geen ghb meer konden bemachtigen.

Ofschoon ghb een steeds negatiever imago krijgt, blijven er nog voldoende gebruikers over die het speciale roesgevoel koesteren. Vrouwen voelen zich minder onzeker en in sommige kringen is er een duidelijke connotatie met seks, die volgens David (57b) 'beter en geiler' is. De feesten die zijn vrienden bezoeken, trekken een select publiek dat extremer drugs gebruikt. Anderen gebruiksmotieven die worden genoemd zijn: een goedkope roes, geen kater, lekker dansen en knuffelen.

doseren met een pipet

Ghb is moeilijk te doseren. De gemiddelde dosering verschilt van een slokje tot een paar buisjes c.q. dopjes en soms nog meer. In één netwerk gebruikt een kleine groep GBL. Eén van de redenen zou zijn dat je vanwege de geconcentreerde vorm minder mee hoeft te nemen naar een feest. Mogelijk is er ook sprake van tolerantieverhoging. De precieze gebruikers doseren ergens tussen de 1.5 en 5 ml ghb. In de vriendengroep van Joris wordt met een interval van 2 uur ghb genomen. Soms in een binge van 20 uur, waarbij de totale dosis kan oplopen tot 25-50 ml. Sommigen doseren intuïtief, anderen doen het met behulp van een horloge, wekker of schrijven het op een blaadje. Willems vrienden nemen sneller achter elkaar wanneer ze ghb combineren met ecstasy of speed. De ervaren ghb-drinkers bij David (57b) doseren met een pipet per keer 4-5 ml, met een interval van minimaal 2 uur. Olly (131a) kent een 'probleemgeval' die een kwart liter per week doseert. Dat komt neer op ongeveer 35 ml per dag. Ghb mag wat in populariteit afnemen, de problemen zijn daarmee nog niet verdwenen. David herinnert zich nog Koninginnedag 2013, toen dik 10 personen in comateuze toestand in de kleedkamer van een club lagen. Ook Olly maakt zich wel eens zorgen over fanatiekelingen die al voor een festival met ghb beginnen. Anderen zien af en toe nog steeds roekeloos gebruik in hun omgeving. Dit leidt telkens tot

oplaaiende discussies in de vriendenkring. Veel gehoord is dat je anderen ermee opzadelt en de clubs in diskrediet brengt. Het doet afbreuk aan de sfeer en ze adviseren de probleemgebruikers met klem om thuis te blijven. Sommige panelleden vinden het moeilijk om probleemgebruik in je vriendkring te herkennen. Er wordt vaak te luchtig over gedaan. Wie zich schaamt over zijn stille verslaving, loopt daar niet graag mee te koop. In enkele panelnetwerken zijn inmiddels een paar vrienden naar (buitenlandse) afkickcentra vertrokken.

4.4.2 lachgas

Lachgas vertoont een duidelijke piek in de jaren 1997/1998, valt daarna terug en blijft jarenlang stabiel op zeer laag niveau (Figuur 3, pag. 64). Sinds 2008 is er weer een opleving. Die vlakt tussen 2009 en 2011 wat af, maar in 2012 zet de stijging flink door, komt lachgas zelfs boven het niveau van de eerste piek (1997/1998) en verdringt het ghb van de eerste plaats. Dat blijft zo in 2013, maar er is wel sprake van een kentering in lachgasgebruik. In ongeveer de helft van de panelnetwerken (11/23) gebruikt niemand (regelmatig) lachgas, in enkele de overgrote meerderheid.

Het aanbod van lachgas vond vooral plaats op festivals, raves en afterfeesten, maar duikt de laatste jaren ook vaker op in het reguliere uitgaansleven. De met lachgas gevulde ballonnen worden ter plekke aangeboden, of gebruikers regelen het zelf. Na het inhaleren van een ballon ervaart de gebruiker voor korte tijd een ontspannen, vertraagde en dromerige roes. Ernie (112a) ziet dat gebruikers kicken op de geluidshallucinaties en 'woe woe effecten'. Ze vinden het prettig om voor even weg te kunnen drijven en op te lossen. Hoewel sommigen liever dansen, nuttigen de meesten het liever zittend of liggend. Want hoe meer ballonnen je neemt, des te sterker de neiging om gestrekt te gaan. De vrienden van Angelina (118a) hebben lachgas net ontdekt en delen vooralsnog één ballon met elkaar. Ze vinden het effect grappig. Iets voor een keertje tussendoor, maar niet voor urenlang. "We doen het gewoon om te lachen met zo'n ballon. Je wordt er wat kinderlijk van en gaat een beetje gek doen." In de vriendengroep van Adje (124a) lusten ze er soms wel pap van.

"Vaak denken we er niet aan als we gaan feesten, maar er zijn gasten die een spuit en patronen meenemen. Als het er is, dan is het ook meteen raak. Hoe meer je van het padje raakt, hoe leuker je ballonnetje. Het is geinig om te doen. We zitten in een kring en dan gaat die spuit met de ballon rond. Niet met te veel mensen, want anders bevriest het ventiel."

Het is opvallend hoeveel lachgas er op Koninginnedag 2013 wordt aangeboden. We zien groepjes met kleine en grotere lachgascilinders door de stad lopen en een enkele keer ontwaren we zelfs een grotere tank in de buurt van een podium. Op sommige plekken is het bezaaid met lege patronen en ballonnen. Olly (131a) weet dat mensen ook de flashbacks leuk vinden. Het is populair omdat het als een relatief onschadelijk middel wordt gezien. "Je bent effe weg. Een soort droomdrug en met zijn allen in het gras liggen knuffelen op een feestje." Toch hebben sommige panelleden hun bedenkingen. Een beetje ontspanning kan geen kwaad maar de sfeer kan soms wel erg languerig en vaag worden. Alsof je er een beetje 'autistisch' van wordt. Niet bepaald gezellig dus. Er worden ook valpartijen gerapporteerd en het geld vliegt er soms doorheen. Jack (135a) vindt lachgas echt een ziekte, wetende dat sommigen snoeihard aan het gas gaan, en adviseert organisatoren dan ook lachgas te ontmoedigen. Maar lachgas is lucratief. Wie de verkoop in eigen hand houdt, verdient al snel een paar duizend euro. Olly (131a) heeft ook zijn bedenkingen.

"Het ziet er soms ruk uit. Ze liggen er als een mongool bij en zijn alleen maar gefocust op het gas. De gretigheid waarmee ze zich op die ballonnen storten, geeft te denken. Ik denk dat lachgas wel verslavend is. De verwarring die je soms ziet op de EHBO. Er is veel onwetendheid over de dosering en verontreiniging. Ik hoor kenners zeggen dat het racegas van slechte kwaliteit is."

4.4.3 ketamine

De eerste signalen van mogelijk opkomend gebruik van ketamine dateren van rond 2000. In 2004 werd begonnen deze drug systematisch mee te nemen in de panelinterviews en vanaf 2005 zien we een stijging tot en met 2012 (Figuur 3, pag. 64). In de meeste panelnetwerken beperkt het (regelmatig) gebruik van ketamine zich tot een minderheid en in een kwart van de netwerken (6/23) van 2013 neemt niemand (regelmatig) deze drug.

Ketamine (K, keta, Special K, en hippiecoke) is vergeleken met lachgas en ghb minder zichtbaar in de scene. Ook de media schenken er nauwelijks aandacht aan. Ketaminegebruikers zijn ervaren druggebruikers. Vanwege de mild-psychedelische effecten wordt ketamine in de privésfeer, op afterfeesten en festivals gebruikt. Ketamine wordt meestal in poedervorm aangeboden. In vloeibare vorm wordt het uitgekookt en tot poeder verdampt. De gebruiksfrequentie in panelnetwerken loopt uiteen van (bijna) wekelijks tot een paar keer per jaar. De meesten zijn onregelmatige gebruikers en het

gebruiksniveau ligt lager dan bij ghb. Het gebruik blijft doorgaans beperkt tot één of een paar lijntjes. Gebruikers verliezen niet helemaal de controle, maar de motoriek verloopt moeizamer, evenals het dansen. Sommigen tolleren bijna letterlijk op hun benen. Gesprekken kunnen ontaarden in hilarische conversaties en grappige associaties. Ervaren gebruikers nemen hogere doseringen, oplopend tot soms een hele gram. Bij Joris (126a) wordt in bumpjes van maximaal 50 mg geslikt, oplopend tot een kwart gram. Meer frequent gebruik leidt snel tot tolerantieverhoging waardoor de gebruiker geneigd is om meer te nemen. Jack (135a) denkt aan de lijngrootte te kunnen zien in welke gebruikersfase iemand zit. Hogere doseringen kunnen leiden tot een trip waarbij een algeheel lichaamsverlies kan optreden. Een dergelijke toestand wordt een k-hole genoemd. Lotje (130a) merkt dat sommigen kicken als ze helemaal van de wereld raken en uittreden, terwijl anderen dit juist proberen te voorkomen. Bij de nadelige effecten worden ook misselijkheid en overgeven genoemd. Vooral in combinatie met alcohol. Angst en paniekaanvallen kunnen eveneens voorkomen, vooral het besef wanneer je niks meer voelt. Er zijn aanwijzingen dat panelleden meer problematisch gebruik zien bij groepjes van frequente gebruikers. Sommigen zeggen dat vrienden een verslaving ontwikkelen. Ze kampen ook met meer lichamelijke klachten (o.a. blaas- en plasproblemen).

4.5 nieuwe psychoactieve stoffen

De markt van nieuwe stoffen (NPS) is de afgelopen jaren (na 2009) onstuimig gegroeid. In 2012 werden er al 73 nieuwe stoffen aangemeld bij het EMCDDA, tegenover 49 in 2011.⁵⁹ In 2013 zal het aantal nieuwe NPS, gezien het grote aantal meldingsformulieren, nog hoger komen te liggen dan in het jaar daarvoor.⁶⁰ Toch wordt slechts een deel daarvan in Nederland c.q. Amsterdam aangetroffen. In sommige netwerken wordt de markt van NPS door kenners op de voet gevolgd. Een panellid vraagt of we wel eens van Silk Road hebben gehoord. Een gespecialiseerd internetplatform waar je ook NPS kunt bestellen. De belangstelling voor NPS is de laatste jaren toegenomen, maar het gebruik blijft vooralsnog op een lager niveau dan de klassieke middelen. Sommigen wijten dit aan het feit dat de ecstasemarkt (weer) goed

⁵⁹ Daarvan bestond twee derde uit synthetische cannabinoïden en synthetische cathinonen (EMCDDA/Europol, 2012).

⁶⁰ Meldpunt Nieuwe Drugs (2013).

is. Verspreid over bijna de helft van de panelnetwerken zitten kleine gebruikerskernen (maximaal een kwart van de gebruikers in een netwerk) met interesse voor nieuwe psychoactieve middelen. Deze subgroepen zijn doorgaans jong of hoog opgeleid, vaak met een grote interesse voor nieuwe middelen in het algemeen.

Veel nieuw gesignaleerde middelen behoren tot de *synthetische cathinonen* en *fenethylamines*.⁶¹ Ten minste twee panelleden zijn op de hoogte van de lokale gebruikersmarkt en kennen de pioniers die zich hiermee bezighouden. Eén van hen behoort tot een kerngroep die met nieuwe middelen experimenteert. Zodra een middel positief scoort (o.a. tijdsduur, effecten, kosten) vindt het zijn weg naar een grotere cirkel van gebruikers.

nieuwe psychoactieve stoffen in panelnetwerken

middel	gesignaleerd	als gerucht
<i>synthetische cathinonen</i>		
4-MMC (mephedrone)	3 panelnetwerken	geen
3-MMC	1 panelnetwerk	geen
2-FMC (flepheдрone)	1 panelnetwerk	geen
4-FMC (flepheдрone)	1 panelnetwerk	geen
Methylone	1 panelnetwerk	geen
<i>fenethylamines</i>		
2-CB	4 panelnetwerken	geen
4-fluoramfetamine	8 panelnetwerken	geen
6-APB (benzo fury)	3 panelnetwerken	geen
5-APB	1 panelnetwerk	geen
<i>andere middelen</i>		
MXE (metoxetamine)	4 panelnetwerken	geen
5-meo-DMT	1 panelnetwerk	geen
etizolam	1 panelnetwerk	geen

synthetische cathinonen

De meest bekende in deze categorie is **mephedrone** (4-MMC), dat op de markt kwam in 2008-2009, toen de ecstasymarkt onstabiel was. Na een piek (in 2011) wordt het nog maar in enkele panelnetwerken gesignaleerd. Ecstasy blijft een geschikter middel voor feesten. De gerapporteerde negatieve bijeffecten van mephedrone hebben het

⁶¹ Synthetische cathinonen zijn chemisch verwant aan cathinon, één van de actieve stoffen in de plant khat. Meldpunt Nieuwe Drugs (2012).

gebruik eveneens afgeremd. Terwijl de innovators zijn geswitcht naar andere middelen, blijft er een schare liefhebbers voor mephedrone. De minder bekende varianten die slechts in een paar netwerken voorkomen zijn: **3-MMC** (spacen, lopen op wolkjes en empathisch), **2-FMC** (minder potent, soort nepcoke) en **4-FMC** (lijkt op mephedrone). **Methylone** (explosion), dat in de periode voor mephedrone populair was in het panel, is nagenoeg verdwenen.

fenethylamines

Veel gebruikers zijn enthousiast over **4-FA** (4-fluo, 4-FMP, Formula 1 en 4-floor) dat als een 'MDMA light' wordt gezien, maar dan zonder de intense rush. Een 'euforische speed met love effect'. Gebruikers zeggen dat ze sneller herstellen na het gebruik. Voor **2-CB** of 'lsd light' blijft ook een markt. Sommigen combineren 2-CB en 4-FA voor het ecstasieffect. De middelen **5-APB** en **6-APB** zijn minder bekend. De één voelt zich op de 6-APB drie uur supertof in zijn 'ego-benzobubbel' en de ander zegt dat bij een hogere dosering (125 mg) de roes meer trippend dan ecstasy wordt en richting MDA gaat. Over **5-APB** (soms ook 5 apenbeestjes genoemd) wordt gezegd dat het effect langzaam opkomt, maar wel langer duurt dan ecstasy en minder een afgevlakt piekgevoel heeft. Eerder een 'constante prettige high'.

andere middelen

MXE (metoxetamine), een ketamine-analoog, werkt langer en is meer trippend. Het wordt door sommigen verward met ketamine. Een ongeschikte uitgaansdrug, vinden gebruikers. 'Alles wat niet chill is aan ketamine wordt met metox uitvergroot.' Bij MXE is een grotere kans op paniekaanvallen. **5-meO-DMT** is een krachtige psychedelische tryptamine dat veel langer werkt dan nn-DMT. Tot slot is **Etizolam** een rustgevend middel dat minder zwaar zou zijn dan Oxazepam.

4.6 psychedelica

Psychedelica spelen een bescheiden rol in het uitgaansleven. De meerderheid is onbekend met middelen als lsd, DMT en ayahuasca. Toch is er in sommige panelnetwerken een groeiende interesse voor hallucinerende middelen. Dit zijn voor een deel gebruikers die met op festivals **lsd** in aanraking zijn gekomen of juist willen experimenteren met nieuwe hallucinogenen op andere locaties. Er is een groep waar hallucinerende middelen gepaard gaan met een ontluikende meer spirituele leefstijl. Naast het bekende psychonautische milieu, dringt lsd dieper door in de festival- en ravecultuur. De

markt lijkt wat toegankelijker te worden voor een groep nieuwe gebruikers. De dosering varieert tussen de 50 en 300 microgram. Het gebruik van psychedelische **truffels** blijft beperkt, maar is bij toeristen populair. Panelleden denken dat, behalve op buitenfestivals en privésettings, vooral toeristen meer geneigd zijn om truffels in clubs te slikken. Er is meer aanbod van **DMT** volgens kenners. De dosering varieert van 20 tot 60 mg. Vergeleken met andere hallucinogenen heeft DMT een korte werkingsduur (15-20 minuten). **Ayahuasca** kent een kleine gebruikersschare die in ritueel verband geregeld bij elkaar komt. Er zijn meer aanbieders van ayahuasca bij gekomen. De verhalen van deelnemers over ayahuasca vinden vanzelf hun weg in de panelnetwerken. Ernie (112a) hoort vaker dat mensen wel eens een sessie hebben gehad. Op zoek naar meer diepgang, wat andere middelen niet kunnen bieden. De regels verschillen. Soms wordt er verwacht dat de cursist zich een paar dagen van tevoren onthoudt van seks en weinig eet.

4.7 overige middelen

Viagra (Sildenafil) en Kamagra wordt in een kwart van de panelnetwerken gebruikt; vooral in oudere hetero- en homonetwerken. Viagra wordt als pil aangeboden in een strip van vier en Kamagra soms ook in gelvorm (oral jelly) met een smaakje. Volgens gebruikers is de werktijd van gel sneller omdat het via het wangslimvlies opgenomen wordt. **Ciales** (Tadalafil) is minder bekend. **Poppers** worden in een kwart van de netwerken gebruikt. In het homosegment wordt het meest gebruikt. In verschillende sterktes te koop via internet of onder de toonbank. Viagra met poppers worden gecombineerd. **Slaapmiddelen** worden in ongeveer een vijfde van de netwerken genomen, onder andere voor het inslapen na het gebruik van stimulantia.

5 trends

5.1 uitgaansmarkt

Hoewel meermaals voorspeld werd dat de veelheid aan festivals onherroepelijk zou gaan leiden tot een *shake out*, is daar vooralsnog weinig van te merken. Integendeel. Het feestaanbod blijft nog steeds groeien. De clubs merken dat bezoekers in het zo-

merseizoenen massaal kiezen voor uitgaan in de buitenlucht, maar houden zich opmerkelijk goed staande. In de eerste plaats omdat de Amsterdamse feestecconomie nieuwe groepen blijft aantrekken. Naast de nieuwe lichting studenten is dat ook de groeiende groep toeristen. Bovendien weten sommige clubs goed mee te profiteren van het zomerseizoen door zelf muziekfestijnen te (mede-)organiseren. De uitdaging is vooral om je te onderscheiden van tientallen andere festivals. Naast de klassieke grote dancefestivals gooien vooral de vele (quasi-)illegale raves hoge ogen bij de trendsetters. Deze feesten koketteren met de underground maar zijn op een commerciële grondslag geschoeid. Aangezien veel van deze festivals eenmalig of hooguit een paar keer worden georganiseerd, kunnen de organisatoren alles uit de kast halen om hun publiek optimaal te plezieren. Iets wat een doorsnee clubavond volgens veel stappers mist. De innovatie zit tegenwoordig minder in de muziek als wel in de wijze waarop organisatoren hun creativiteit aanwenden om hun feestachterban te mobiliseren. Dat zich dit niet meer automatisch in het reguliere uitgaanscircuit hoeft af te spelen is evident. Een gedenkwaardig feest moet tegenwoordig meer te bieden hebben dan louter een goede line up en een knetterend licht- en geluidssysteem. De onstuimige opkomst van nieuwe feestgenootschappen, mede als gevolg van de mobiliserende kracht van sociale media, laat zien dat er een grote hang blijft bestaan naar sociale interactie op bijzondere settings, waar het delen van smaken en ideeën verder reikt dan alleen de muziek. De huidige generatie Y, geboren begin jaren negentig van de vorige eeuw, stelt zichzelf meer vragen over de kwaliteit van het leven en hoe ze daar het liefst op een zinnige sociaal-maatschappelijke wijze invulling aan wil geven. Niet voor niets staat duurzaamheid hoog op hun agenda. Een glansrijke carrière of een hoog salaris zijn niet per se meer het belangrijkste levensdoel. Dingen doen die je leuk en zinvol vindt en je vrijheid niet te veel aantasten, is ook een uitdaging. Misschien valt in deze context ook wel het succes van de bloeiende feestcultuur te verklaren, die niet escapistisch, maar eerder vitalistisch kan worden genoemd.

5.2 alcohol- en drugsmarkt

Het overkoepelende beeld is dat het druggebruik sinds 2008 over de hele linie is gegroeid, maar in 2013 lijkt voor het eerst sprake van een licht neergaande trend (verticale krimp). Het druggebruik blijft derhalve nog zeer hoog in bepaalde segmenten van het uitgaansleven. Het is nog te vroeg om te constateren dat er sprake is van een kentering (daling van gebruik bij trendsetters) die zich in 2014 zal voortzetten.

Het druggebruik is niet evenredig verspreid over het uitgaansleven. Het gebruik van stimulantia, narcosemiddelen en nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) ligt bij urban traditioneel een stuk lager dan bij dance. En binnen het gevarieerde dance segment bevinden zich weer niches in het festivalcircuit en het reguliere clubmilieu, waar stap-pers meer drugservaring hebben en waar ook vaker middelen worden gecombineerd. Enkele voorspellers voor wilder en roekelozer middelengebruik zijn onder andere jongere leeftijd (begin-twintig), minder toegangscontrole en vuigere muziekstijl. Maar ook de reputatie van de feestorganisatie, de locatie en het tijdstip spelen een rol. Er is niet zo veel fantasie voor nodig om te bedenken dat het druggebruik op een reguliere clubavond minder extreem is dan op een buitenfestival, dat ook nog eens veel langer duurt. Het komt ook vaker voor dat beginnende gebruikersgroepen (in Amsterdam zijn dat de begin-twintigers) zich onsterfelijker wanen dan de bijna-dertigers, wier voortschrijdende ervaring op termijn juist geleid heeft tot een zekere feestmoeheid en/of meer gereguleerd gebruik.

Op het **alcohol**front maken de speciale biersoorten een voortgaande opmars en is whisky de runner up bij de sterke dranken. In het meer alternatieve feestmilieu is het cafeïnehoudende en friszuur smakende Club Mate een succes. Hoewel de duurdere dranken zeker nog worden besteld, melden clubuitbaters dat baromzetten dalen. Dit wordt voor een deel gecompenseerd door toeristen, die meer te besteden hebben dan studenten.

De groep **rokers** en **blowers** in het nachtleven is in de afgelopen jaren geslonken. Door de prijsstijgingen en strengere rookregels zijn sommigen gestopt, geminderd of overgestapt van sigaretten op shag, dat voordeliger is. Nieuw is de opkomst van de elektronische sigaret. Ook op de markt van blowen wordt veel geïnnoveerd. In verschillende panelnetwerken zijn jointrokers overgestapt op geavanceerde pijpjes en vaporizers.

Op de **stimulantiamarkt** vallen twee ontwikkelingen op. Er zijn meer 06-dealers bijgekomen die verschillende drugs aanbieden, terwijl deze traditioneel vooral cocaïne bezorgden. Daarnaast vinden straatdealers meer emplooi in uitgaansgebieden waar ook veel jonge feesttoeristen komen.

De media hebben in 2013 veel bericht over **ecstasy**. Men stond stil bij het feit dat ecstasy samen met house 25 jaar geleden het uitgaansleven op zijn kop zette. En er

was veel aandacht voor hoog gedoseerde pillen en enkele fatale aan ecstasy toegeschreven ongelukken. Desondanks doen gezondheidsincidenten weinig afbreuk aan het positieve imago onder gebruikers. Ecstasy blijkt telkens nieuwe generaties aan te spreken op de talrijke zomerfestivals. Bij jonge beginnende stapgroepen ligt het gebruik verhoudingsgewijs hoog. De verkrijgbaarheid van ecstasy blijft onveranderd goed, evenals de kwaliteit. De dosering van pillen is historisch hoog en de prijs (meestal €5-6 per pil) is stabiel. In de meerderheid van de panelnetwerken is ecstasy het meest favoriete middel. Door al deze gunstige factoren is het aantal aanbieders gegroeid. Hoewel er nog steeds ecstasy via thuisdealers wordt geregeld, groeit het aantal 06-dealers dat ecstasy (en soms ook andere drugs) bezorgt.

De **cocaïne**markt blijft voornamelijk een bezorgmarkt, waarbij er ook verkopers zijn die het nachtleven als dekmantel gebruiken om van daaruit te opereren. Ofschoon de variatie in prijzen vanwege de verschillende kwaliteit breder is geworden (€40-70 per gram), betalen de meesten €50-60 voor een pakje. Meer gebruikers zeggen dat ze ongevraagd berichtjes krijgen of zelfs worden gebeld door hun cocaïnekoerier.

De variatie in regelmatig cocaïnegebruik tussen de panelnetwerken is min of meer vergelijkbaar met ecstasy. Toch is cocaïne, waarschijnlijk door de verjonging, de economische crisis en de opmars van amfetamine wat op de achtergrond geraakt in de groep van actieve stappers. Bij de oudere groep (25-plussers) blijft cocaïne onverminderd populair.

De **amfetamine**markt zat de afgelopen jaren stevig in de lift. Van schaarste is dan ook geen sprake meer en gebruikers zeggen dat er meer amfetamineverkopers actief zijn. De prijs (meestal €10-15 per gram) is stabiel en een doorsneegebruiker doet daar langer mee dan met een pakje cocaïne. En niet onbelangrijk: amfetamine leent zich vanwege de schappelijke prijs ook goed als een middel dat je met elkaar deelt. De rehabilitatie van amfetamine is opmerkelijk omdat het lange tijd door trendsetters werd verketterd. Waarom speed als je ook cocaïne kunt krijgen? Maar het negatieve imago dat aan amfetamine kleefde is veranderd in een positieve waardering bij gebruikers, die het (naast ecstasy) dé ideale feestbrandstof vinden om te kunnen vlammen op festivals, raves en afters.

De **narcosemiddelen** ghb, ketamine en lachgas zijn geen typische uitgaansdrugs maar worden veeleer als 'ontspanners' beschouwd. Gebruikers van narcosemiddelen nemen ook vaak stimulantia. De narcosemarkt onderscheidt zich deels door het lokale ka-

rakter ervan. Lachgas wordt op vele verkooppunten aangeboden en ghb kan relatief eenvoudig en snel worden gefabriceerd. Bovendien zijn deze middelen goedkoop. Vriendenkringen verzorgen vaak zelf de distributie van lachgas en ghb. Nu justitie de leveranciers van GBL (precursor van ghb) meer zegt te gaan monitoren is het de vraag of dit in 2014 invloed zal hebben op de verkrijgbaarheid en prijs van ghb.

Op gebruikersniveau is **ghb** bij trendsetters over het hoogtepunt heen, met een horizontale krimp (minder netwerken waar regelmatig wordt gebruikt) als gevolg. Door strengere controles in het uitgaansleven, maar ook de onderlinge kritiek in eigen feestgelederen gaan uitgaanders minder vaak out. Na het zien van reportages over problematische ghb-gebruikers begint het bij een grotere groep hipsters door te dringen hoe verslavend ghb kan zijn. Al deze factoren verklaren de gestage afname van het gebruik op feestsettings. Op afterfeesten blijft ghb nog steeds een constante. Veel gebruikers zien de korte kick van **lachgas** als een onschuldige roes. Het aanbod van lachgas (middels slagroomspuit, cilinders en ballonnen) heeft een hoge vlucht genomen en zich in de afgelopen jaren gestaag uitgebreid over verschillende netwerken en ook in het reguliere circuit. Koninginnedag (althans tot 2013) spant elk jaar de kroon met grootschalig openlijk gebruik getuige de duizenden lege patronen die verspreid door de stad worden aangetroffen. Overigens neemt de kritiek in eigen gelederen toe over de lamlendige sfeer bij veel lachgasgebruik.

Ketamine is beduidend minder mediageniek, terwijl het vaak in dezelfde sociale settings voorkomt. Vanwege de mild-psychedelische effecten wordt ketamine vaker op afters, raves en in privéverband genomen dan in een doorsnee clubsetting. Er zijn aanwijzingen dat het frequente gebruik van ketamine zich in enkele groepen meer problematisch ontwikkelt.

De markt van **nieuwe psychoactieve stoffen** (NPS) is de afgelopen jaren (na de 'ecstasydip' van 2009) onstuimig gegroeid. Het gebruik blijft vooralsnog op een lager niveau dan de klassieke middelen. Sommigen wijten dit aan het feit dat de ecstasy-markt zo goed is. Toch zitten verspreid over bijna de helft van de panelnetwerken kleine gebruikerskernen met interesse voor nieuwe psychoactieve middelen. Deze subgroepen zijn doorgaans hoog opgeleid, wit en trendsettend, vaak met een grote interesse voor nieuwe middelen in het algemeen. Vooral over **4-FA** (4-fluo) zijn gebruikers enthousiast en het middel verspreidt zich over steeds meer netwerken (horizontale spreiding). Ook voor **2-CB** blijft een markt. De fenethylamines 5-APB en 6-APB

zijn minder bekend. In de categorie synthetische cathinonen is **mephedrone** (4-MMC) het meest bekend, maar wordt, na een piek in 2011, nog maar in enkele panelnetwerken gebruikt (horizontale krimp). De varianten 3-MMC, 2-FMC en 4-FMC worden sporadischesignaleerd. **Methylone** is nagenoeg verdwenen. De verspreiding van het aan ketamine verwante **MXE** is stabiel op een laag niveau. De meeste van deze 'nieuwe' psychoactieve stoffen werden al eerder door panelleden gemeld (2-CB al vanaf de jaren negentig), hoewel er telkens nieuwe varianten bij komen. Echt nieuw is het rustgevendende **Etizolam**, dat in een enkel panelnetwerk wordt gebruikt.

Psychedelische middelen als lsd, paddo's, truffels, DMT en ayahuasca spelen een marginale rol. De belangstelling voor lsd neemt toe nu het middel wat vaker buiten de oorspronkelijke niches op meer buitenfestivals opduikt. **Viagra** en **poppers** zijn populair in promiscue hetero- en homonetwerken.

III

CLUBBERS & RAVERS

1	het onderzoek	83
1.1	representativiteit.....	84
1.2	de clubbers en ravers.....	86
1.3	geestelijke gezondheid	87
1.4	sport	88
2	middelengebruik.....	89
2.1	tabak.....	89
2.1.1	tabak per subgroep.....	90
2.2	alcohol.....	90
2.2.1	alcohol per subgroep.....	90
2.3	cannabis.....	91
2.3.1	cannabis per subgroep.....	91
2.4	ecstasy.....	92
2.4.1	mdma-poeder	92
2.4.2	ecstasy en mdma-poeder per subgroep	92
2.5	cocaïne	93
2.5.1	cocaïne per subgroep	93
2.6	amfetamine	94
2.6.1	methamfetamine.....	94
2.6.2	amfetamine en methamfetamine per subgroep.....	94
2.7	ghb.....	96
2.7.1	ghb per subgroep	96
2.8	lachgas	96
2.8.1	lachgas per subgroep.....	97
2.9	ketamine	97
2.9.1	ketamine per subgroep.....	97
2.10	nps (nieuwe psychoactieve stoffen)	98
2.10.1	nps per subgroep.....	99
2.11	paddo's, lsd en dmt.....	99

2.11.1	paddo's, lsd en dmt per subgroep.....	100
2.12	heroïne en crack.....	100
2.13	anabolen	100
3	uitgaan	100
3.1	uitgaan in het algemeen.....	101
3.2	gebruik voor, tijdens en na het uitgaan	101
3.2.1	tabak	102
3.2.2	alcohol.....	102
3.2.3	cannabis	102
3.2.4	ecstasy, cocaïne en amfetamine	103
3.2.5	overige middelen.....	103
3.2.6	gebruikertypen.....	103
3.2.7	drugscontrole en deurbeleid	104
3.2.8	onwel worden.....	105
3.3	na het uitgaan	105
3.3.1	rijden onder invloed.....	106
4	trends	107
4.1	trends in publiek.....	107
4.2	trends in uitgaan.....	108
4.3	trends in middelengebruik.....	108
4.3.1	tabak	109
4.3.2	alcohol.....	109
4.3.3	cannabis	110
4.3.4	ecstasy.....	110
4.3.5	cocaïne.....	111
4.3.6	amfetamine.....	112
4.3.7	ghb.....	113
4.3.8	lachgas	113
4.3.9	ketamine	114
4.3.10	paddo's en lsd.....	114
4.3.11	heroïne en crack	115
4.4	trends in de markt.....	115
5	samenvatting en conclusies	116

De panelstudie richt zich voornamelijk op trendsetters in het uitgaansleven van Amsterdam. In een vroeg stadium worden hierin nieuwe ontwikkelingen in middelengebruik gesignaleerd. Precieze cijfers ontbreken echter in de panelstudie en ook wordt de vraag niet beantwoord of dergelijke ontwikkelingen doordringen tot de bredere groep van trendvolgers en het grote mainstream uitgaansleven van Amsterdam. Daartoe dient in Antenne de survey, waarin periodiek cijfers worden verzameld over middelengebruik in verschillende groepen jongeren en jongvolwassenen. In navolging van de Antenne surveys van 1995, 1998, 2003 en 2008, is in 2013 voor de vijfde maal onderzoek gedaan onder bezoekers van het Amsterdamse nachtleven.⁶² Echter, anders dan in voorgaande jaren zijn dit keer niet alleen bezoekers van clubs in Amsterdam geënquêteerd, maar ook bezoekers van raves die in Amsterdam plaatsvonden.

We beschrijven in dit deel achtereenvolgens **(1)** het onderzoek en de steekproef, **(2)** gebruik van tabak, alcohol, cannabis en andere middelen, en **(3)** uitgaan en middelengebruik. Tot slot bespreken we **(4)** trends in uitgaan, middelengebruik en de drugsmarkt.

definities en begrippen

In Antenne hanteren we verschillende maten voor middelengebruik en maken we vaak onderscheid naar etniciteit. De gebruikte definities en enkele statistische termen worden hier toegelicht.

middelengebruik

Wanneer iemand een middel ooit in zijn of haar leven heeft gebruikt, spreken we van **ooit-gebruik**. Bij gebruik in het laatste jaar spreken we van **recent gebruik** en gebruik in de laatste maand noemen we **huidig gebruik**.

Bij tabak, alcohol en cannabis worden onder andere ook **gebruikshoeveelheden per dag** besproken. Deze hoeveelheden gelden alleen voor dagen waarop gerookt, gedronken of geblowd wordt. Wanneer we dus het aantal sigaretten, glazen alcohol of joints per dag rapporteren, bedoelen we het aantal per 'rook'dag, 'drink'dag of 'blow'dag.

⁶² Korf, Nabben & Schreuders (1996); Korf et al. (1999); Korf, Nabben & Benschop (2004); Benschop, Nabben & Korf (2009)

ethniciteit

Wanneer we spreken van ethniciteit, dan doelen we op objectieve ethniciteit op basis van het geboorteland van de ouders. We hanteren de standaardprocedure van het CBS. Iemand is autochtoon als beide ouders in Nederland geboren zijn. En iemand is allochtoon wanneer ten minste één van de ouders in het buitenland geboren is. Eerste generatie allochtonen zijn ook zelf in het buitenland geboren en worden ingedeeld naar hun eigen geboorteland; tweede generatie allochtonen zijn zelf in Nederland geboren en worden ingedeeld naar het geboorteland van de ouder(s). Wanneer beide ouders in het buitenland zijn geboren, bepaalt het geboorteland van de moeder de specifieke ethniciteit. Er wordt onderscheid gemaakt tussen **westers** (Nederlandse autochtonen en allochtonen uit westerse landen⁶³) en **niet-westers** (allochtonen uit de Antillen, Suriname, Marokko, Turkije, of andere niet-westerse landen⁶⁴).

statistiek

In tekst en grafieken worden de belangrijkste resultaten weergegeven; percentages en gemiddelden zijn daarbij afgerond. Naast een gemiddelde wordt soms ook een mediaan (ook wel 'doorsnee') genoemd. Dit is de waarde waar de helft van de respondenten onder scoort, en de helft boven. De mediaan is soms meer valide dan het gemiddelde, omdat hoge of lage uitschieters hierop niet van invloed zijn.

Regelmatig maken we vergelijkingen tussen (sub)groepen; onder andere mannen versus vrouwen, verschillende leeftijdscategorieën (jonger dan 20, 20 t/m 24, 25 t/m 29, 30 t/m 34, 35 jaar en ouder) en westerse versus niet-westerse clubbers en ravers. We spreken bij deze vergelijkingen alleen van verschillen als deze **significant** zijn, dat wil zeggen dat de verschillen statistisch gezien met ten minste 95% zekerheid niet aan toeval toe te schrijven zijn ($p < .05$). Bij toetsen op samenhang (bijv. correlaties en regressieanalyses) wordt dezelfde significantiegrens gehanteerd.

Meer gedetailleerde cijfers en analysegegevens zijn te vinden in de tabellen in bijlage B.

⁶³ Australië, Europa, Noord-Amerika. Door het CBS worden hier ook Indonesië en Japan toe gerekend. Indonesische allochtonen zijn vaak afkomstig uit voormalig Nederlands-Indië (en dus van oorsprong Nederlandse kolonisten). Japan behoort tot de rijke, geïndustrialiseerde landen en Japanse allochtonen zijn vaak expats (werknemers van internationale bedrijven).

⁶⁴ Afrika, Azië (exclusief Indonesië en Japan) en Zuid-Amerika.

1 het onderzoek

Amsterdam kent ongeveer 40 **clubs** – uitgaansgelegenheden waar gedanst kan worden. Dit varieert van grote 'discotheken' waar meerdere zalen plaats bieden aan duizenden stappers, tot kleinere café- of loungeachtige gelegenheden met een capaciteit van maximaal een paar honderd bezoekers. Elke club of clubavond kent zijn eigen muziek, sfeer, ambiance en publiek. Het programma-aanbod in het clubcircuit is geïnventariseerd en daaruit is – rekening houdend met de variatie in het aanbod – een selectie gemaakt van 18 clubavonden bij 8 verschillende clubs in Amsterdam. Op deze avonden (voornamelijk in het voorjaar en najaar van 2013) enquêteerde een team van veldwerkers vanaf circa 23:30 uur tot ver na middernacht bezoekers die de clubs binnenkwamen of in de rij stonden.

In het Amsterdamse uitgaansleven, buiten het clubcircuit, zijn de **raves** weer terug van weggeweest: door verschillende organisaties en (vrienden)groepen georganiseerde (quasi-)illegale feesten op alternatieve locaties. Dit veld is grondig in kaart gebracht en er is via organisatoren en sociale media op de voet gevolgd waar en wanneer raves plaatsvonden. Het veldwerk vond plaats op 18 raves, in de zomer van 2013, zowel overdag als 's avonds. Meestal konden mensen op het terrein van de rave worden aangesproken; soms gebeurde dat daarbuiten.

veldwerk op raves

Raves zijn er in verschillende soorten en maten. Op de rave waarvan we in hoofdstuk I (pag. 9) gewag maken zijn zo'n 5.000 bezoekers. Hier gaan we al rond het middaguur aan de slag. We beginnen zelfs op weg ernaartoe, in de bus. De uitgelaten sfeer doet denken aan een schoolreisje. Een goed moment om de eerste gesprekken aan te knopen. Ook in de rij voor het feestterrein wordt ravers gevraagd of ze mee willen doen aan een enquête over middelengebruik. Wie instemt moet eerst de korte vragenlijst over de 'big 4' (cannabis, ecstasy, cocaïne en speed) beantwoorden. De sfeer is opgewekt. "Als ik er bij de toegangspoort maar niet wordt uitgevist door de security!". De eerste uren wordt er veel gekletst en rondgehangen. Heel geschikt voor het veldwerk. 18.00 uur: op het hoofdpodium is de dj op dreef en hitst de dansmeute op zijn schurende techno. Zon en zweet maken dorstig en doen het bier rijkelijk vloeien. We zien meer 'spacers' die moeite hebben met hun innerlijk kompas. Een optocht met trommels en verklede muzikanten komt voorbij met daarachter een zwalkende lachgasgebruiker. Hij proclameert voor een ieder die het wilt weten: "de wereld gaat heen en weer." Verderop nog vier podia. Kleiner van omvang en met een eigen sfeer. 20.00 uur. We stoppen met rekruteren. De gesprekken worden onsamenhangender. Hoe later, hoe uitbundiger, maar ook hoe zinlozer om in deze ambiance nog een gesprek te beginnen en serieus een flyer met een uniek codenummer te overhandigen.

Raves op een dergelijke schaal zijn uitzonderlijk. De meeste raves waar we bezoekers benaderen, zijn veel kleiner in omvang. Zo komen we ook op een rave die georganiseerd is door een paar jonge studenten die hopen een aardig zakcentje te verdienen. Ze hebben heel wat facebookvrienden, maar slechts enkele tientallen komen opdagen. De veldwerkers zijn een welkome afwisseling, maar met zo weinig bezoekers is de uiteindelijke oogst karig. En de jonge organisatoren draaien bepaald geen winst.

De veldwerkers spraken bezoekers persoonlijk aan. Na een korte uitleg over het onderzoek werd een korte vragenlijst afgenomen, waarin geslacht, leeftijd, etniciteit en het gebruik van cannabis, ecstasy, cocaïne en amfetamine werden genoteerd. De deelnemers ontvingen vervolgens een flyer met het verzoek de volgende dag thuis via internet de uitgebreide vragenlijst in te vullen, aangezien een aantal vragen betrekking had op de hele uitgaansavond, dus inclusief eventueel middelengebruik na bezoek aan club of rave.

Zowel de korte als de uitgebreide vragenlijst was voorzien van een identieke unieke code, die koppeling van beide mogelijk maakte. Voor het beantwoorden van de korte vragenlijst ontvingen de deelnemers een lolly of een glowstick, die verrassend goed ontvangen werden en vaak ook een gespreksopening gaven. Benadrukt werd dat de gegevens vertrouwelijk en anoniem werden behandeld. Contactgegevens werden, na uitdrukkelijke toestemming van de respondenten, verzameld en uitsluitend voor het sturen van een herinnering gebruikt. Contactgegevens werden gescheiden gehouden van de antwoorden.

	aantal locaties bezocht	aantal bezoekers aangesproken
CLUB	8	1.757
RAVE	18	908
TOTAAL	26	2.665

1.1 representativiteit

Van de 2.665 clubbers en ravers die de flyer kregen, hebben er **633** via de website de uitgebreide vragenlijst ingevuld. De respons komt daarmee op **24%**. Dat is hoger dan in de laatste clubsurvey (21%).

Belangrijker dan het responspercentage is de vraag in hoeverre de respondenten een goede afspiegeling vormen van de benaderde clubbers en ravers. Door bij het veldwerk gebruik te maken van de korte vragenlijst, kunnen we een vergelijking maken

tussen clubbers en ravers die wél (respondenten) en níet (niet-respondenten) online de uitgebreide vragenlijst invulden.

Respondenten zijn vaker vrouw, gemiddeld zeven maanden ouder, vaker autochtoon Nederlands en vaker benaderd bij raves. Er is dus sprake van een selectieve non-respons. Dat vrouwen, ouderen en autochtonen vaker bereid zijn om deel te nemen is overigens niets nieuws; in eerdere Antenne onderzoeken, maar ook in andere studies zien we dit fenomeen vaak terug.⁶⁵ Essentieel is de vraag of dit ook gevolgen heeft voor de resultaten van het onderzoek. In het geval van de Antenne survey kan een selectieve non-respons een vertekend beeld geven van het middelengebruik onder clubbers en ravers. Vaak wordt verondersteld dat bij surveys over druggebruik, de druggebruikers minder geneigd zijn de vragenlijst in te vullen. Aan de andere kant zou een dergelijke survey voor niet-gebruikers weinig interessant kunnen zijn, waardoor juist deze groep niet mee zou doen. Door in de korte vragenlijst ook enkele vragen over druggebruik te stellen, zijn we in staat hier meer over te zeggen.

Ook in middelengebruik zien we verschillen tussen de respondenten en niet-respondenten. Hoewel er geen verschil is in cannabisgebruik, ligt het gebruik van ecstasy, cocaïne en amfetamine hoger bij de respondenten dan bij de niet-respondenten. Van de niet-respondenten heeft 67% ooit ecstasy gebruikt, 37% ooit cocaïne en 35% ooit amfetamine. Bij de respondenten is dat respectievelijk 78%, 46% en 42%. Ook in huidig ecstasy- en amfetaminegebruik scoren respondenten hoger dan niet-respondenten.

Mogelijk worden deze verschillen verklaard door een hogere respons bij ravers – zij laten over het algemeen hogere prevalentiecijfers zien. Als voor clubbers en ravers apart wordt gekeken naar middelengebruik onder niet-respondenten en respondenten, blijkt dat met name onder clubbers het middelengebruik hoger is bij respondenten. Het verschil in middelengebruik kan dus niet geheel toegeschreven worden aan het feit dat er relatief meer ravers onder de respondenten zijn. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er sprake is geweest van selectieve non-respons. Kennelijk zijn gebruikers meer geneigd om de vragenlijst in te vullen.

⁶⁵ Onder andere in de Amsterdamse Gezondheidsmonitor (Dijkshoorn et al., 2013).

weging

Om te onderzoeken of de selectieve non-respons ook daadwerkelijk heeft geleid tot een overschatting van de prevalentiecijfers, zijn de analyses uitgevoerd op een gewogen databestand. Aan de hand van de respons op de korte vragenlijst hebben we wegingsfactoren berekend en toegepast op de uitgebreide vragenlijst die via internet ingevuld was. Bij de weging zijn meegenomen: geslacht, leeftijdscategorie (jonger dan 25 jaar en 25 jaar en ouder), etniciteit (westers en niet-westers) en het gebruik van stimulantia (cocaïne, ecstasy en/of speed). De wegingsfactoren varieerden van 0.59 tot 2.40; de gemiddelde wegingsfactor was 1.11. Na weging bleken de prevalentiecijfers niet veel te verschillen van de ongewogen cijfers (hooguit 2 procentpunten verschil bij de hogere prevalentiecijfers). Voor de trends betekent dit dat de relatief hoge cijfers voor 2013 niet toe te schrijven zijn aan selectieve respons.

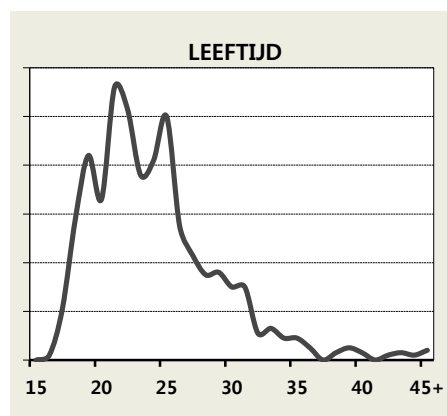
Vanwege de kleine verschillen is besloten om steeds de *ongewogen* percentages te rapporteren.

1.2 de clubbers en ravers

De 633 onderzochte uitgaanders zijn even vaak man (50%) als vrouw (50%). Eén op de vijftien noemt zich homo, lesbisch of biseksueel (7%). De leeftijd varieert van 16 tot en met 55 jaar, maar de meesten zijn twintigers. De gemiddelde leeftijd is 24 jaar.

De Amsterdamse clubs en raves zijn, ondanks de diversiteit van de Amsterdamse bevolking, toch nog steeds vooral 'wit'. Driekwart (75%) is autochtoon Nederlands en ruim negen op de tien zijn ook in Nederland geboren (94%). Allochtone uitgaanders zijn vaak van Europese of anderszins westerse afkomst (13%). Niet-westerse allochtonen vormen met 11% een minderheid. Tweederde van de clubbers en ravers woont in Amsterdam.

Het opleidingsniveau ligt – net als in de rest van Amsterdam – hoog.⁶⁶ Ruim veertig procent heeft een hogere beroepsopleiding of universitaire studie afgerond (43%). Verder heeft 9% een middelbare beroepsopleiding gedaan en heeft 43% een havo- of vwo-diploma (van de laatste groep studeren de meesten nog). De meeste clubbers en ravers zijn studenten (58%), een kleine groep is middelbare scholier (7%), ruim een derde werkend (32%) en de overige 2% werkeloos. Voor de vergelijking tussen sub-

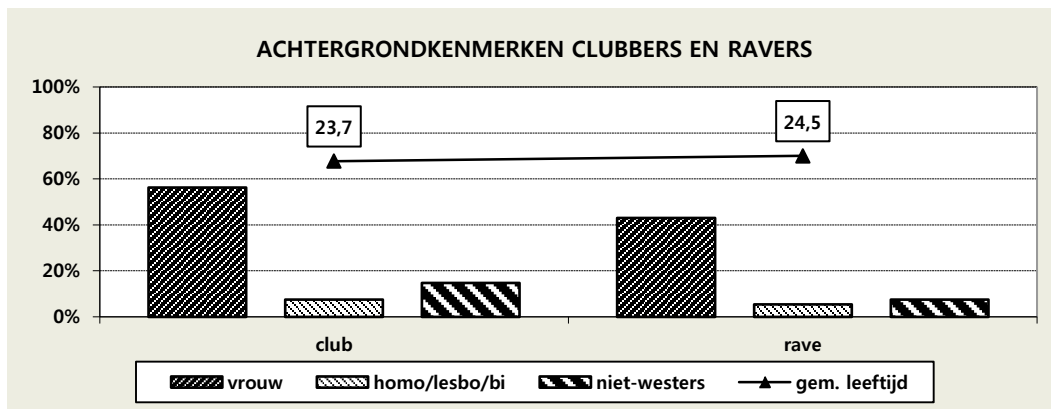

⁶⁶ Onder de Amsterdamse beroepsbevolking is 38% hoger opgeleid. Uit: *Tabel 18.3.5 Beroepsbevolking naar opleidingsniveau 2011/2012* (O+S, 2013).

groepen maken we een tweedeling: studenten/scholieren (verder: studenten) versus werkenden/werklozen (verder: werkenden).

type locatie

Clubs en raves trekken (deels) een ander publiek. Zo zijn bezoekers van clubs vaker vrouwen, vaker jonger dan 20 jaar en vaker van niet-westerse komaf. Tussen de twee groepen is geen verschil naar opleidingsniveau, of zij werken, studeren of naar school gaan, en seksuele geaardheid.

1.3 geestelijke gezondheid

Driekwart van uitgaanders vindt hun eigen gezondheid goed tot uitstekend (74%). Clubbers en ravers die hun gezondheid als slecht beoordelen (1%) zijn er nauwelijks. Ter vergelijking: van de Amsterdamse bevolking van 16 jaar en ouder ervaart 76% een (zeer) goede of uitstekende gezondheid en in de algemene Nederlandse bevolking is dat 80%.⁶⁷ De onderzochte Amsterdamse uitgaanders wijken hier dus niet van af.

MHI - 5

In de Antenne vragenlijst is een kort meetinstrument voor de geestelijke gezondheid opgenomen: de RAND Mental Health Inventory (MHI-5).⁶⁸ Met vijf vragen over positieve en negatieve gevoelens wordt de algemene psychische gezondheidstoestand vastgesteld. Antwoordmogelijkheden zijn: *altijd*, *meestal*, *vaak*, *soms*, *zelden* en *nooit*.

⁶⁷ Uit: *Tabel 6.8a Ervaren (zeer) goede gezondheid naar stadsdelen, 2004-2012* (O+S, 2013) en *Tabel Gezondheid aandoeningen beperkingen 2012* (CBS Statline).

⁶⁸ Berwick et al. (1991); Van der Zee & Sanderman (1993).

Aan de antwoorden worden 0 tot en met 5 punten toegekend. Bij de derde en vijfde vraag krijgt het antwoord 'altijd' de meeste punten; bij de overige vragen is dat het antwoord 'nooit'. De itemscores

Hoe voelde je je de afgelopen maand?

1. Voelde je je erg zenuwachtig?
2. Zat je zo erg in de put dat niets je kon opvrolijken?
3. Voelde je je kalm en rustig?
4. Voelde je je neerslachtig en somber?
5. Voelde je je gelukkig?

worden bij elkaar opgeteld tot een ruwe somscore (0-25 punten), die wordt getransformeerd naar een schaalscore tussen de 0 en de 100 punten. Algemeen wordt gezegd dat iemand met een score van meer dan 60 punten **psychisch gezond** is.⁶⁹

Afgaand op de scores op de MHI-5 zou één op zes uitgaanders psychisch ongezond zijn (16%). De gemiddelde schaalscore is 74 op 100. 11% van de totale Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder heeft een MHI-5 score die duidt op psychisch ongezond zijn. De clubbers en ravers zijn dus iets vaker dan de algemene Nederlandse bevolking psychisch ongezond.⁷⁰

1.4 sport

Het overgrote deel van de uitgaanders doet aan sport (71%). Ter vergelijking: 67% van alle Amsterdammers doet minimaal één keer per maand aan sport.⁷¹ Ze hebben ook ingevuld welke sport, hierbij konden ze meerdere antwoorden geven. De helft van de clubbers en ravers doet aan fitness en krachtsport (50%), op de voet gevolgd door hardlopen (45%). Voetbal (18%) en aerobics (14%) zijn een stuk minder populair, net als hockey (9%) en tennis (7%). Er is een grote groep die (ook) een andere sport doet (41%), waarbij allerlei verschillende sporten werden genoemd: zwemmen, squash, wielrennen of fietsen, uiteenlopende vechtsporten, roeien en andere sporten. Gemiddeld sporten de uitgaanders 5 uur per week; onder Amsterdammers sport 48% twee keer per week of vaker.⁷¹

⁶⁹ Perenboom et al. (2000).

⁷⁰ Uit: *Gezondheid en zorg in cijfers* (CBS Statline). Het verschil tussen de uitgaanders en Nederlandse algemene bevolking is significant (one sample test, $\chi^2 = 11.488$, $p < .001$).

⁷¹ Selten, Greven & Bosveld (2013).

2 middelengebruik

De vragenlijst besloeg items over roken, drinken, blowen en het gebruik van twintig andere middelen. We presenteren hier algemene gebruikscijfers (ooit, laatste jaar en laatste maand) en maken vergelijkingen tussen subgroepen. Gebruik van alcohol en drugs in de clubs en op de raves waar de respondenten werden geënquêteerd, komt verderop aan bod in paragraaf 3.2 ('gebruik voor, tijdens en na het uitgaan', pag. 101).

Bij het gebruik van tabak, alcohol en cannabis worden onder andere ook gebruikshoeveelheden per dag besproken. Deze hoeveelheden gelden alleen voor dagen waarop gerookt, gedronken of geblowd wordt. Wanneer we dus het aantal sigaretten, glazen alcohol of joints per dag rapporteren, bedoelen we het aantal per rookdag, drinkdag of blowdag (zie ook pag. 81).

Andere middelen die in deze paragraaf aan bod komen zijn over het algemeen drugs die in Nederland onder de Opiumwet vallen of (indien als zodanig gemeld) onder de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening.

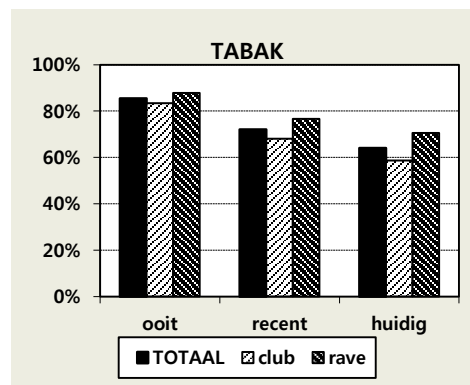
2.1 tabak

De meerderheid van de clubbers en ravers (86%) heeft ooit gerookt. Gemiddeld deden ze dat voor het eerst op hun 16e jaar. Bijna driekwart is huidige roker (72%), ravers (71%) vaker dan clubbers (59%).

Ongeveer een kwart van de huidige rokers (27%) zegt zelden, af en toe of alleen in het weekend te roken. Van de huidige rokers is 38% dagelijkse roker, van de totale groep clubbers en ravers rookt 24% dagelijks.

Dagelijkse rokers roken gemiddeld 11 sigaretten per dag. Niet-dagelijkse rokers roken minder (gemiddeld 5 sigaretten op een rookdag). Alle huidige rokers tezamen (dagelijks en niet-dagelijks) roken gemiddeld 8 sigaretten per dag. Ravers roken meer sigaretten per dag (gemiddeld 8.3) dan clubbers (gemiddeld 7.0).

Bijna de helft van de uitgaanders die in het afgelopen jaar hebben gerookt, heeft in het afgelopen jaar (ook) tabak of kruiden via een waterpijp (shisha) gerookt.

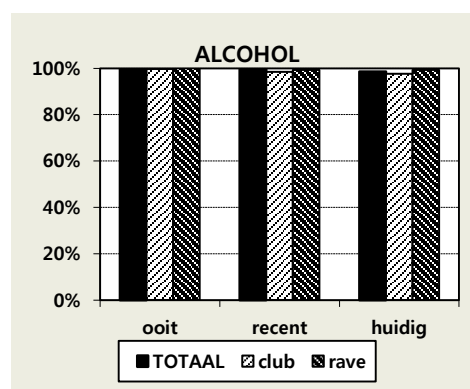

2.1.1 tabak per subgroep

Mannelijke en vrouwelijke uitgaanders roken even vaak en even veel. Jongere uitgaanders hebben vaker ooit en recent gerookt, maar voor huidig gebruik is er geen verschil. Wel roken uitgaanders die midden/eind twintig zijn meer sigaretten dan andere rokers. Westerse uitgaanders hebben iets vaker in het afgelopen jaar nog gerookt.

2.2 alcohol

Slechts één onderzochte uitgaander heeft nog nooit alcohol gedronken. De overigen dronken hun eerste glas toen ze gemiddeld 14 jaar waren. Vrijwel alle uitgaanders (99%) zijn ook huidige drinkers, van wie 2% dagelijks, 14% bijna dagelijks, 38% wekelijks en 31% alleen in het weekend alcohol consumeert. De overige 15% drinkt minder vaak. Er zijn in alcoholgebruik geen verschillen tussen clubbers en ravers.

Eén op de acht huidige drinkers (13%) drinkt niet meer dan 2 glazen op een drinkdag, 37% drinkt er 3 of 4 en 25% drinkt 5 of 6 glazen. Het gemiddelde ligt op 5 glazen per dag.

Wanneer we frequentie en hoeveelheid van alcoholgebruik combineren, dan is iets minder dan een kwart (23%) van de onderzochte uitgaanders een **riskante drinker** – iemand die dagelijks drinkt (ongeacht de hoeveelheid) of meerdere dagen per week meer dan 3 of 4 glazen.⁷² Ravers (28%) zijn vaker riskante drinkers dan clubbers (19%).

2.2.1 alcohol per subgroep

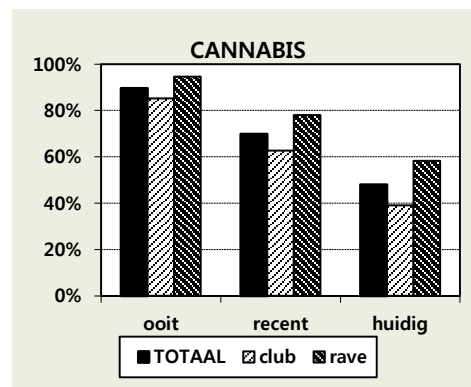
Mannelijke en vrouwelijke uitgaanders zijn even vaak ooit-, recente en huidige drinkers, maar mannen drinken gemiddeld per dag meer dan vrouwen (6 versus 4 glazen).

⁷² Voor personen tot 19 jaar geldt een grens van 3 glazen; vanaf 19 jaar is dat 4 glazen. Deze definitie wordt sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

Mannen zijn ook twee keer zo vaak riskante drinkers (30% versus 16%). Westerse uitgaanders drinken iets vaker dan niet-westerse, maar in beide groepen drinkt bijna iedereen en het gemiddeld aantal glazen is gelijk. Er is geen verschil tussen leeftijdsgroepen en tussen studenten en werkenden.

2.3 cannabis

Negen op de tien uitgaanders (90%) hebben ooit hasj of wiet gebruikt. Gemiddeld voor het eerst toen ze 17 jaar waren. De laatste maand heeft bijna de helft van de uitgaanders nog cannabis gebruikt (48%). Ravers blowen vaker dan clubbers. De meeste huidige blowers roken af en toe (43%) tot zelden (25%) een joint, de rest doet dat in het weekend (10%), een paar dagen per week (10%) of bijna dagelijks (7%); 6% van de huidige blowers is dagelijkse blower. Per blowdag worden gemiddeld 1.5 joints gerookt; clubbers en ravers evenveel. Verreweg de meeste huidige blowers (89%) roken niet meer dan 2 joints op een dag.

Net als bij alcohol combineren we in Antenne hoeveelheid en frequentie in de definitie van **riskant blowen**: dagelijks blowen (ongeacht de hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint. Bijna één op de vijf huidige blowers (18%) voldoet aan deze definitie (8% van alle onderzochte clubbers en ravers).

2.3.1 cannabis per subgroep

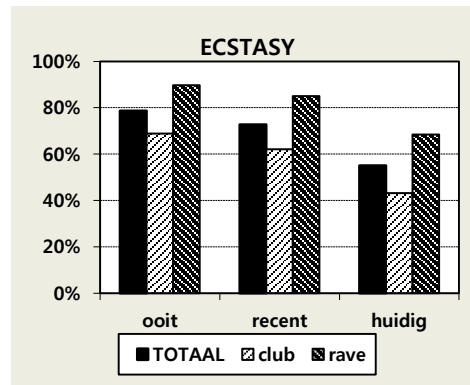
Mannen (56%) zijn vaker huidige blowers dan vrouwen (41%) en blowen gemiddeld per dag ook bijna een joint meer. In het ooit- en huidig gebruik van cannabis is er geen verschil tussen leeftijdsgroepen. Westerse uitgaanders zijn vaker ooit-blowers (91%) en recente blowers (71%) dan niet-westerse uitgaanders (resp. 81% en 60%). Er is geen verschil in huidig gebruik. Amsterdammers en niet-Amsterdammers blowen even vaak, wel roken niet-Amsterdammers meer joints per dag (1.8 joints) dan Amsterdammers (1.3 joints).

2.4 ecstasy

Ruim driekwart van de uitgaanders (79%) heeft ervaring met het gebruik van ecstasy, clubbers (69%) minder dan ravers (90%). Gemiddeld waren zij 20 jaar toen ze voor het eerst ecstasy slikten; deze leeftijd is hetzelfde voor clubbers en voor ravers.

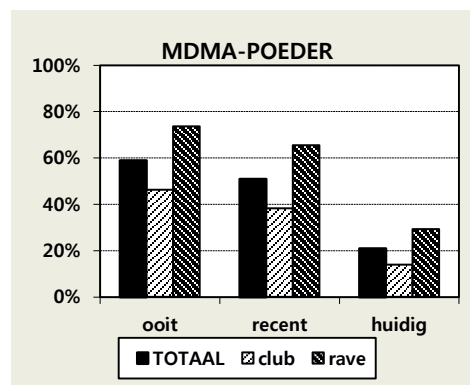
Ruim de helft van de uitgaanders (55%) heeft de laatste maand nog ecstasy gebruikt, wederom ravers (69%) vaker dan clubbers (43%).

De meeste huidige ecstasygebruikers doen dat af en toe bij gelegenheden (78%), 9% doet dat iets vaker (in de weekenden) en de resterende 13% doet het zelden tot bijna nooit. Dat verschilt niet tussen clubbers en ravers. Geen enkele uitgaander is een dagelijkse ecstasygebruiker.

2.4.1 mdma-poeder

MDMA-poeders (of -kristallen) bevatten feitelijk dezelfde werkzame stof als een ecstasypil, maar gebruikers maken een duidelijk onderscheid tussen beide vormen (daarom wordt ook gesproken van MDMA-poeder, niet van ecstasypoeder). Zes op de tien uitgaanders (59%) hebben ooit MDMA-poeder gebruikt, ravers veel vaker (74%) dan clubbers (46%). En 21% is huidige gebruiker, ook hier ravers vaker (29%) dan clubbers (14%).

De clubbers en ravers die deze middelen gebruik(t)en, hebben op een enkeling na ook allemaal ervaring met ecstasypillen. De gebruikscijfers voor MDMA-poeder kunnen dus niet worden opgeteld bij die van ecstasy.

2.4.2 ecstasy en mdma-poeder per subgroep

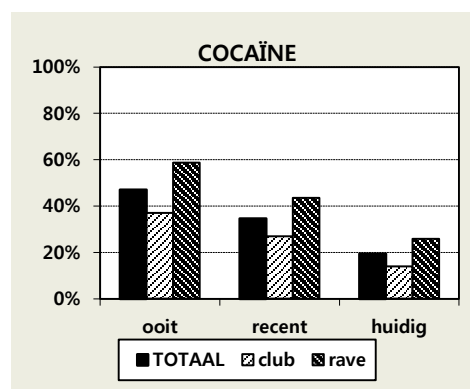
Mannelijke uitgaanders hebben hoger ooit-, recent en huidig ecstasygebruik (resp. 84%, 78% en 61%) dan vrouwelijke (resp. 74%, 68% en 49%). Uitgaanders van begin twintig (84%) hebben meer ervaring met ecstasy dan de andere leeftijdsgroepen

(72%-79%). In het recente en huidige ecstasygebruik is er geen verschil naar leeftijd. Er is een groot verschil in ecstasygebruik tussen westerse en niet-westerse uitgaanders; in de laatste maand bijvoorbeeld heeft bijna zes op de tien westerse uitgaanders ecstasy gebruikt, tegenover krap een derde van de niet-westerse uitgaanders. Amsterdammers hebben vaker ooit (83%) en recent (77%) ecstasy gebruikt dan degenen die buiten Amsterdam wonen (ooit 71%; recent 65%). Tussen scholieren en werkenden zijn geen verschillen.

De verschillen in ooit-gebruik van MDMA-poeder tussen subgroepen komen grotendeels overeen met die voor ecstasy. De gebruikscijfers zijn lager onder vrouwen, niet-westerse uitgaanders, en uitgaanders van buiten Amsterdam.

2.5 cocaïne

Bijna de helft van de uitgaanders heeft wel eens cocaïne gebruikt (47%); ravers vaker (59%) dan clubbers (37%). Gemiddeld hebben uitgaanders voor het eerst op hun 21e cocaïne gebruikt. Eén op de vijf uitgaanders (19%) is huidige cocaïnegebruiker; ravers (26%) weer vaker dan clubbers (14%). Net als ecstasy wordt cocaïne hoofdzakelijk af en toe, bij gelegenheden gebruikt (53%). Daarnaast gebruikt 8% cocaïne iets vaker, en gebruikt 39% zelden tot bijna nooit. Niemand is dagelijks cocaïnegebruiker.

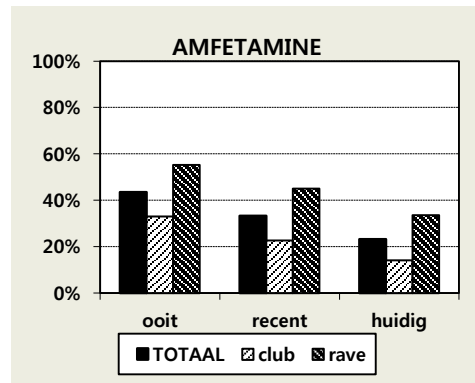

2.5.1 cocaïne per subgroep

Een kwart van de mannelijke uitgaanders (25%) is huidig cocaïnegebruiker. Dit is bij vrouwen een stuk lager (14%). En jongeren onder de 20 jaar (8%) zijn veel minder vaak huidig cocaïnegebruiker dan twintigers of dertigers (21%-22%). Cocaïnegebruik ligt lager onder studenten (17%) dan onder werkenden (24%). Er is geen verschil in cocaïnegebruik tussen westerse en niet-westerse uitgaanders. Zowel ooit-gebruik en recent gebruik als huidig gebruik ligt onder Amsterdammers hoger dan onder niet-Amsterdammers.

2.6 amfetamine

Het gebruik van amfetamine ligt lager dan dat van ecstasy, maar iets hoger dan dat van cocaïne. 43% heeft het middel ooit gebruikt; ravers (55%) vaker dan clubbers (33%). Gemiddeld waren uitgaanders 21 jaar toen ze voor het eerst amfetamine gebruikten. De laatste maand heeft bijna een kwart van de uitgaanders amfetamine gebruikt (23%); ravers (34%) weer vaker dan clubbers (14%). De helft van de huidige gebruikers gebruikt amfetamine af en toe; ruim een kwart doet dat zelden tot bijna nooit. Wekelijks gebruik komt erg weinig voor en er zijn geen dagelijkse amfetamine-gebruikers.

2.6.1 methamfetamine

Methamfetamine (ook wel *crystal of ice*) heeft net als amfetamine een stimulerende werking, maar methamfetamine is sterker en de effecten houden langer aan.⁷³ Methamfetamine wordt door de onderzochte uitgaanders marginaal gebruikt: slechts 1% is ooit-gebruiker, en slechts één individu gebruikte de laatste maand methamfetamine (minder dan 1%).

2.6.2 amfetamine en methamfetamine per subgroep

Mannelijke uitgaanders (52%) hebben vaker ooit, het laatste jaar en de laatste maand amfetamine gebruikt dan vrouwelijke (35%). Leeftijd maakt geen verschil. Onder niet-westerse uitgaanders is het ooit- en het recente gebruik van amfetamine lager dan onder westerse uitgaanders, maar het huidige gebruik laat geen verschil zien. Onder Amsterdammers is het ooit- en huidig gebruik van amfetamine hoger dan onder niet-Amsterdammers. Tussen studenten en werkenden is er geen verschil.

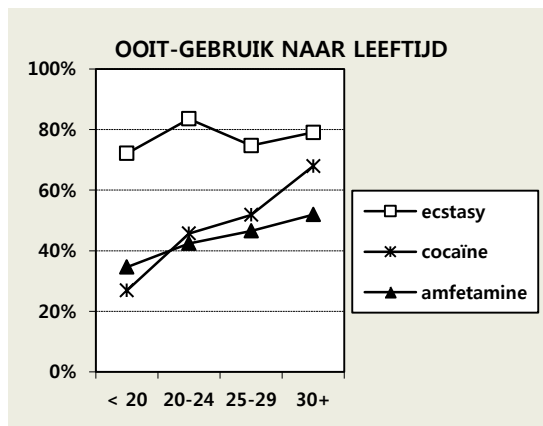
Methamfetamine wordt door zo weinig clubbers en ravers gebruikt, dat vergelijking tussen subgroepen niet zinvol is.

⁷³ EMCDDA./Europol (2009).

stimulantia vergeleken

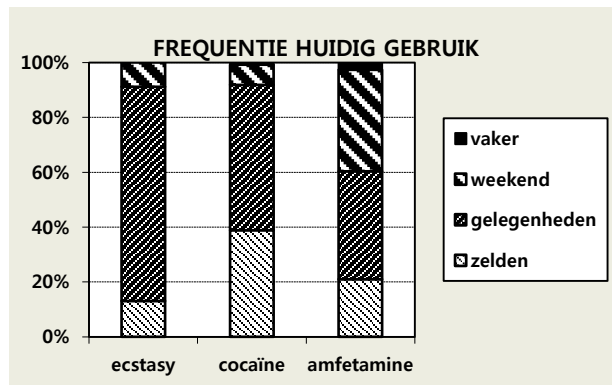
Op het eerste gezicht laten de drie belangrijkste stimulantia – ecstasy, cocaïne en amfetamine – vergelijkbare gebruikspatronen zien. Ecstasy wordt weliswaar meer gebruikt dan de andere middelen, maar de overeenkomst is dat clubbers en ravers over het algemeen op hun 20^e á 21^e zijn begonnen met deze middelen en het huidige gebruik veelal beperkt is tot gelegenheden. Toch zijn er wel wat verschillen.

Om te beginnen is de *gemiddelde* startleeftijd van ecstasy, cocaïne en amfetamine ongeveer gelijk, maar de laatste twee laten veel meer spreiding zien in de leeftijd waarop voor het eerst gebruikt wordt. Dat wordt duidelijk wanneer het ooit-gebruik per leeftijdscategorie wordt bekeken. Bij ecstasy is er weinig verschil in ooit-gebruik tussen leeftijdscategorieën. Bij cocaïne en amfetamine stijgt het ooit-gebruik met de leeftijd. Het gebeurt dus vaker dat mensen na hun 25^e of 30^e voor het eerst cocaïne of amfetamine gebruiken.

Daarnaast is er verschil in *continuation rate*: de verhouding tussen het aantal ooit-gebruikers en het aantal huidige gebruikers. Deze maat geeft aan in hoeverre mensen, nadat ze voor het eerst met een middel hebben geëxperimenteerd, doorgaan met regelmatig gebruik of daarentegen zijn gestopt met gebruiken of incidenteel (in elk geval niet elke maand) gebruiken. Bij ecstasy is 70% van de ooit-gebruikers ook huidige gebruiker; bij cocaïne is dat 41% en bij amfetamine 54%. Met ecstasy wordt dus veel vaker doorgegaan.

Ook zijn er verschillen in frequentie van gebruik. Huidig gebruik van ecstasy is meestal beperkt tot (speciale) gelegenheden. Amfetamine wordt ook wel voor gelegenheden gereserveerd, maar daarnaast zijn er ook aardig wat weekendgebruikers. Cocaïne wordt van de drie middelen het minst frequent gebruikt.

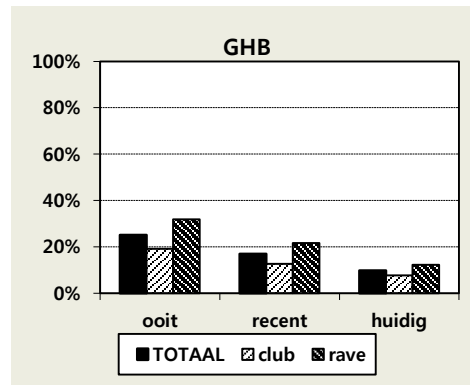
Tot slot is ecstasy een typisch 'wit' middel, dat veel vaker door westerse dan door niet-westerse uitgaanders wordt gebruikt, terwijl daar bij cocaïne en amfetamine niet of nauwelijks sprake van is. Aan de andere kant zijn cocaïne en amfetamine weer meer 'Amsterdamse' middelen, die vaker door uitgaanders uit de stad dan uitgaanders van buiten de stad worden gebruikt, terwijl dat voor ecstasy niet geldt.

2.7 ghb

Hoewel het een totaal ander middel is dan de hiervoor besproken stimulantia (namelijk oorspronkelijk een narcosemiddel), wordt ghb inmiddels ook wel als partydrug betiteld. Van de uitgaanders heeft 25% het ooit gebruikt; ravers (32%) vaker dan clubbers (19%). Uitgaanders gebruikten het gemiddeld rond hun 23^e voor het eerst. De laatste maand heeft 10% van de uitgaanders ghb gebruikt; ravers

(22%) vaker dan clubbers (13%). Het grootste deel van de ghb-gebruikers doet dat af en toe (41%) of zelden tot bijna nooit (39%). Ten slotte gebruikt een op de vijf het wekelijks of alleen in het weekend (20%). Er is dus niemand die zegt dagelijks ghb te nemen.

Een op de vijf gebruikers is in het jaar voor de survey 'out' gegaan op ghb (22 personen). In de meeste gevallen is dat hen 1 keer overkomen; enkelen zeggen dat het 2 of zelfs 4 keer is gebeurd.

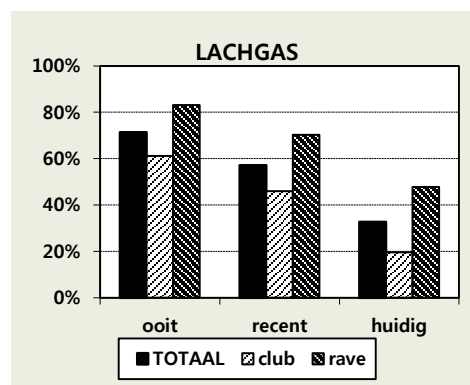

2.7.1 ghb per subgroep

Mannelijke uitgaanders zijn vaker ooit-gebruikers (30%) dan vrouwelijke (21%). Jongeren onder de 20 rapporteren veel lager ooit- (10%) recent (8%) en huidig (5%) gebruik van ghb dan twintigers (resp. 25-32%, 20-22% en 11-14%). Recent en huidig gebruik is ook bij de 30-plussers (7% en 4%) lager dan bij de twintigers. Er is geen verschil naar etniciteit en tussen studenten en werkenden.

2.8 lachgas

Lachgas is eveneens een narcosemiddel en valt onder de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening vallen. Maar lachgas wordt ook wel gebruikt in gaspatronen voor slagroomsputten en in gasflessen in de auto- en motorsport. Met deze patronen of flessen worden ballonnen gevuld van waaruit het gas

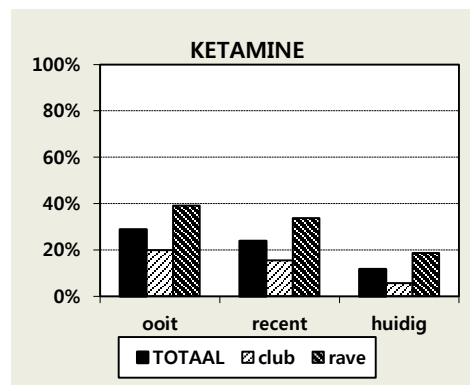
wordt ingeademd. Bijna driekwart van de uitgaanders (71%) heeft ooit lachgas gebruikt; ravers (83%) vaker dan clubbers (61%). Huidig gebruik van lachgas bedraagt 33% en is onder ravers (48%) ruim twee maal zo hoog als onder clubbers (20%).

2.8.1 lachgas per subgroep

Lachgas is vaker wel eens door mannen (75%) dan door vrouwen (68%) gebruikt. Het ooit-gebruik van lachgas is relatief hoog bij jongeren onder de twintig (75%) en begin-twentigers (78%), vergeleken met de andere leeftijdscategorieën. Westerse uitgaanders hebben meer ervaring met het gebruik dan niet-westerse uitgaanders, Amsterdammers meer dan niet-Amsterdammers, en studenten meer dan werkenden.

2.9 ketamine

Ook ketamine is een narcosemiddel dat onder de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening valt. Het gebruik ervan onder clubbers en ravers ligt een stuk lager dan lachgas en iets hoger dan ghb. Ruim één op de vier (29%) heeft ooit ketamine gebruikt en één op de acht de laatste maand. De gemiddelde startleeftijd is 23 jaar. Ravers scoren fors hoger dan clubbers (huidig gebruik 19% versus 6%).

2.9.1 ketamine per subgroep

Mannelijke uitgaanders (37%) hebben meer ervaring met ketamine dan vrouwelijke (21%). De twintigers hebben vaker ketamine gebruikt dan de jongere en oudere leeftijdsgroepen; huidig gebruik vindt bijna uitsluitend onder twintigers plaats. Ketaminegebruik ligt hoger onder westerse dan onder niet-westerse uitgaanders. Amsterdammers scoren hoger op alle maten van ketaminegebruik. Er is geen verschil tussen studenten en werkenden.

2.10 nps (nieuwe psychoactieve stoffen)

NPS is de verzamelnaam voor 'nieuwe' psychoactieve stoffen die, meestal via internet, op de markt komen.⁷⁴ Vaak gaat het hier om gesynthetiseerde chemische variaties van de klassieke middelen, maar ook wel om plantaardige stoffen. Ook de termen 'designer drugs', 'research chemicals' en 'legal highs' worden wel gebruikt, hoewel de laatste gezien de steeds veranderende legale status van deze middelen minder toepasselijk is.

Hoewel **2-CB** al sinds 1997 is opgenomen in de Opiumwet (lijst 1) en ook al minstens zo lang op de Nederlandse markt rondwaart, wordt het middel toch vaak tot de NPS gerekend. 2-CB behoort tot de zogenoemde fenethylamines en is chemisch het meest verwant aan mescaline. Het effect wordt wel omschreven als een kruising tussen ecstasy en lsd. Vergeleken met ecstasy wordt 2-CB minder gebruikt: 19% van de uitgaanders is ooit-gebruiker, ravers (25%) vaker dan clubbers (13%). Huidig gebruik van 2-CB ligt op 6%.

Ook **4-FA** (4-fluoramfetamine, ook wel 4-fluo of 4-FMP) behoort tot de groep van fenethylamines. Het valt (nog) niet onder de Opiumwet, maar wel onder de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening. Het effect zou een combinatie van ecstasy en amfetamine zijn. Ongeveer een op de zeven uitgaanders heeft het wel eens gebruikt (15%); ravers vaker (22%) dan clubbers (9%). Eén procent heeft de laatste maand 4-FA gebruikt.

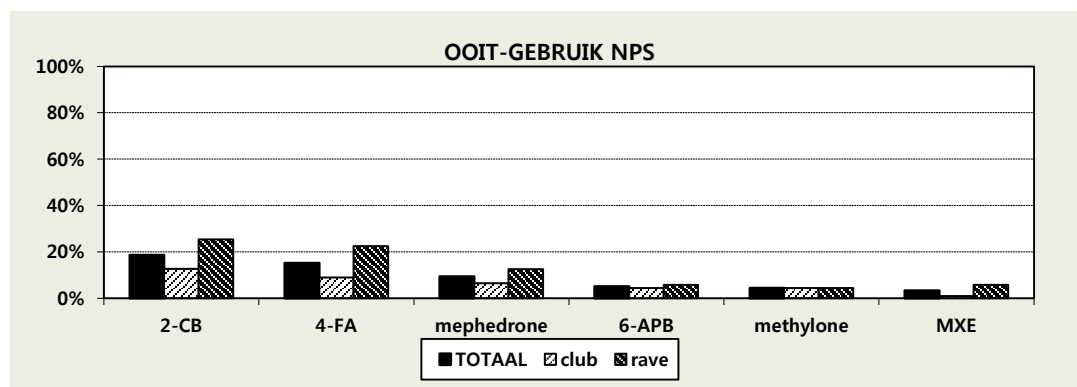
Mephedrone (4-MMC, miauw miauw) is afgeleid van de fenethylamines en werd tijdens de 'ecstasycrisis' van 2009 verhoudingsgewijs vaak aangetroffen in ecstasypillen.⁷⁵ Sinds 2012 is het middel opgenomen in de Opiumwet (lijst 1). Volgens gebruikers lijkt het effect op een combinatie van ecstasy en cocaïne. Ongeveer één op de tien onderzochte uitgaanders (9%) heeft wel eens mephedrone gebruikt, ravers (13%) bijna twee keer zo vaak als clubbers (7%). Slechts drie respondenten (minder dan 1%) hebben de laatste maand mephedrone gebruikt.

De overige onderzochte NPS zijn **6-APB** (benzofury, verwant aan MDA), **methyone**, (explosion, verwant aan MDMA) en **MXE** (metoxetamine, verwant aan ketamine). Deze stoffen vallen (nog) buiten de Nederlandse Opiumwet. Een beperkte groep clubbers

⁷⁴ Koning & Niesink (2013).

⁷⁵ Brunt et al. (2010).

en ravers (3% tot 5%) heeft elk van deze middelen ooit gebruikt en slechts een paar individuen zijn huidige gebruikers.

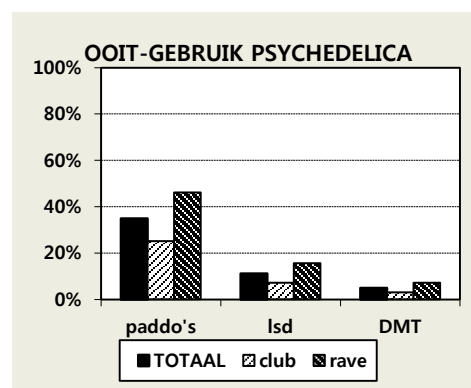

2.10.1 nps per subgroep

Het ooit-gebruik van 2-CB, 4-FA, mephedrone en MXE ligt beduidend hoger onder mannelijke dan onder vrouwelijke clubbers en ravers. Opvallend is dat ervaring met 4-FA samenhangt met leeftijd (het hoogst onder begin 20'ers, nauwelijks onder 30-plussers), etniciteit (het hoogst onder westerse uitgaanders) en studie of werk (het hoogst onder studenten), terwijl er bij de andere NPS niet of nauwelijks verschillen tussen deze subgroepen zijn.

2.11 paddo's, lsd en dmt

Paddo's (paddestoelen die psilocybine of psilocine bevatten), het witte poeder DMT (dat van nature in verschillende planten voorkomt) en lsd zijn hallucinogenen, ook wel tripmiddelen of psychedelica genoemd. Paddo's zijn door een derde van de uitgaanders (35%) wel eens gebruikt; lsd door minder (11%) en DMT door nog minder (5%). In huidig gebruik zijn de verschillen tussen de drie middelen een stuk kleiner; 4% voor paddo's, 2% voor lsd en 2% voor DMT. Ooit-gebruik is hoger onder ravers (46% voor paddo's, 16% voor lsd, 7% voor DMT) dan onder clubbers (25% voor paddo's, 7% voor lsd, 3% voor DMT).

2.11.1 paddo's, lsd en dmt per subgroep

Vanwege het beperkte huidige gebruik van psychedelica, vergelijken we subgroepen uitsluitend op ooit-gebruik. Mannen hebben vaker ooit paddo's gebruikt (48%) dan vrouwen (22%). Lsd en DMT laten dezelfde verschillen zien, met hoger gebruik onder mannen (16% voor lsd, 8% voor DMT) dan onder vrouwen (6% voor lsd, 2% voor DMT). Leeftijd, etniciteit en studeren of werken maken geen verschil.

2.12 heroïne en crack

Gebruik van heroïne en crack (ook wel 'straatdrugs') komt nauwelijks voor onder uitgaanders. Vijf procent heeft ervaring met crack en minder dan 1% met heroïne. Vijf respondenten hebben de laatste maand nog crack gebruikt; huidig gebruik van heroïne komt helemaal niet voor. Er is geen verschil tussen subgroepen.

2.13 anabolen

Ten slotte hebben we nog gevraagd naar het gebruik van anabolen. Het gebruik hiervan ligt heel laag: 1% heeft het ooit gebruikt, minder dan 1% heeft het recent nog gebruikt en niemand in de afgelopen maand. Alle gebruikers van anabolen zijn mannen. Opvallend is dat slechts één Amsterdammer anabolen gebruikt heeft, en elf niet-Amsterdammers.

3 uitgaan

Hoe ziet het algemene uitgaansgedrag van de clubbers en ravers eruit? Welke middelen hebben ze de avond van het onderzoek (uitgaansavond) gebruikt?⁷⁶ En hoe zijn ze toen thuis gekomen?

⁷⁶ Formeel zouden we ook, of in plaats daarvan, moeten spreken van de uitgaansnacht. De stapavond begint vaak na middernacht en clubbers zijn ook na twaalfen benaderd. Daar staat tegenover dat op de raves ook overdag mensen benaderd zijn, deze raves liepen echter altijd door tot in de avond. Ten behoeve van de leesbaarheid hanteren we in alle gevallen de term uitgaansavond.

3.1 uitgaan in het algemeen

Voor de meeste uitgaanders was de avond van het onderzoek niet de eerste en enige uitgaansavond die maand. Een meerderheid is in de maand voorafgaand aan het onderzoek 2-3 keer (39%) of 4-9 keer (41%) uit geweest. Een op de tien is zelfs 10 keer of vaker (10%) uit geweest.

Ruim de helft (52%) ging de afgelopen maand minstens 4 keer uit en behoort daarmee tot de vaste stappers. Verder is 47% gelegenhedstapper (1-3 keer) en een enkeling (2%) is thuisblijver (afgezien van de avond van het onderzoek).

Een kwart (25%) van de stappers (thuisblijvers buiten beschouwing gelaten) ging de afgelopen maand meestal uit in het centrum van Amsterdam, 22% meestal in andere stadsdelen en 20% meestal in een andere stad.

Afgezien van de avond van het onderzoek is het overgrote deel de afgelopen maand nog in een Amsterdamse club geweest (81%), een op de zeven voor het laatst in het afgelopen jaar (15%), 3% langer geleden dan een jaar en een enkeling zelfs nog nooit (1%). Voor raves in Amsterdam is dat iets anders verdeeld: een groot deel is het afgelopen maand nog op een rave geweest (40%), ruim een op de vijf voor het laatst in het afgelopen jaar (22%), 8% langer geleden en bijna een derde nog nooit (30%).

Tijdens de uitgaansavond gaven de clubbers en ravers per persoon gemiddeld 30 euro uit (mediaan 25 euro).

De clubbers zijn wat vaker gelegenhedstappers en minder vaak vaste stappers dan de ravers. De clubbers gaan wat vaker uit in het centrum van Amsterdam en de ravers vaker buiten het centrum. De ravers komen wat minder vaak in clubs in Amsterdam, en – weinig verrassend – clubbers zijn veel minder vaak op een rave geweest; bijna de helft is er zelfs nog nooit geweest (46%). Ook aardig wat ravers zijn er op de onderzoeksavond voor het eerst (13%). Verrassend is dat ravers die avond meer geld hebben uitgegeven (€34 vs. €27) dan clubbers, omdat de entree- en drankprijzen over het algemeen wat lager zijn op een rave. Aan de andere kant duurt een rave meestal ook wat langer dan een clubavond.

3.2 gebruik voor, tijdens en na het uitgaan

We vroegen de clubbers en ravers ook specifiek naar hun middelengebruik voor en tijdens de avond waarop we hen bij de club of rave hebben aangesproken. Op basis van het gebruik tijdens de uitgaansavond onderscheiden we vier gebruikerstypen.

Overigens hoeft het middelengebruik tijdens de uitgaansavond niet per se plaats te hebben gevonden in die clubs of op die raves. Zij kunnen die avond ook in andere uitgaansgelegenheden zijn geweest, of bijvoorbeeld thuis hebben gebruikt.

3.2.1 tabak

Bijna de helft (46%) heeft tijdens de uitgaansavond gerookt; ravers vaker (52%) dan clubbers (42%). Er is geen verschil tussen subgroepen in het aandeel rokers tijdens het uitgaan.

3.2.2 alcohol

Vrijwel alle onderzochte uitgaanders (88%) dronken alcohol tijdens het uitgaan, gemiddeld 5 glazen. Tweederde (67%) dronk (ook) vóór het uitgaan alcohol, gemiddeld 4 glazen ('indrinken'). Een op de zes heeft ná het uitgaan nog alcohol gedronken, gemiddeld 3 glazen. Tellen we vóór, tijdens en ná het uitgaan bij elkaar op, dan dronk 93% van de uitgaanders, gemiddeld 8 glazen alcohol.

Clubbers dronken vaker voor het uitgaan (74%) dan ravers (60%). Ook het aantal glazen vóór het uitgaan ligt bij deze groep hoger (4 vs. 3). Tijdens het uitgaan drinken clubbers en ravers even vaak, maar ravers drinken meer (6 vs. 4 glazen).

Mannen drinken zowel vóór (72%) als tijdens (93%) het uitgaan meer dan vrouwen (voor 63%; tijdens 84%). Ze drinken gemiddeld ook meer glazen (voor 4; tijdens 6) dan vrouwen (voor 3; tijdens 4). Alleen tijdens het uitgaan zijn er verschillen naar leeftijd, waarbij geldt: hoe ouder, hoe vaker er gedronken wordt. Voor het aantal glazen geldt grotendeels hetzelfde, behalve dat 25-29-jarigen gemiddeld meer glazen alcohol drinken dan de 30-plussers. Uitgaanders die geen scholier of student zijn drinken gemiddeld vaker en meer glazen. Amsterdammers drinken vaker dan niet-Amsterdammers vóór en tijdens het uitgaan alcohol. Er is geen verschil in etniciteit.

3.2.3 cannabis

Eén op de zes clubbers en ravers (16%) heeft tijdens het uitgaan geblowd. Gemiddeld rookten zij 2.0 joints. Mannen (22%) deden dat vaker dan vrouwen (9%) en blowden gemiddeld ook bijna een joint meer.

Vóór het uitgaan heeft 9% van de uitgaanders geblowd, na het uitgaan 14%. Als we vóór, tijdens en na het uitgaan samen nemen, heeft bijna een kwart op de uitgaansavond geblowd (23%), gemiddeld 4 joints.

3.2.4 ecstasy, cocaïne en amfetamine

Ruim een kwart van de clubbers en ravers (29%) gebruikte de uitgaansavond ecstasy; gemiddeld 1.3 pil. Ravers deden dit vaker dan clubbers en westerse uitgaanders vaker dan niet-westerse.

Eén op de twintig clubbers en ravers (6%) gebruikte cocaïne tijdens het uitgaan. Iets meer dan de helft daarvan hoogstens een kwart gram. Bijna geen enkele clubber of raver die tijdens het uitgaan cocaïne gebruikte was jonger dan 20 jaar.

Tijdens het uitgaan heeft ongeveer een op de acht amfetamine gebruikt (14%), meestal beperkt tot maximaal een kwart gram (83%). Mannen (18%) gebruikten vaker amfetamine tijdens het uitgaan dan vrouwen (8%), en ravers (21%) vaker dan clubbers (7%).

Vóór het uitgaan gebruikte een op de tien clubbers en ravers (10%) ecstasy, cocaïne of amfetamine. Allemaal hebben zij ook tijdens het uitgaan deze middelen gebruikt.

cocaïne en alcohol

Eén van de effecten van cocaïne is het verminderen van het gevoel van dronkenschap, waardoor meer alcohol (kan) word(t)(en) gedronken. De clubbers en ravers die tijdens de uitgaansavond cocaïne gebruikten, dronken gemiddeld inderdaad meer dan clubbers en ravers die geen cocaïne hebben gebruikt (6 versus 4 glazen). Dat geldt echter ook voor degenen die wel of niet hebben geblowd (5 versus 4 glazen) en wel of niet amfetamine hebben genomen (6 versus 4 glazen). Ecstasy was niet van invloed op het alcoholgebruik (maar werd eveneens vaak met alcohol gecombineerd).

3.2.5 overige middelen

De overige middelen waarnaar we hebben gevraagd, werden tijdens de uitgaansavond een stuk minder gebruikt: MDMA-poeder (8%), ghb (4%) en ketamine (4%). Daar was één belangrijke uitzondering op, lachgas werd door één op de acht gebruikt (12%).

3.2.6 gebruikerstypen

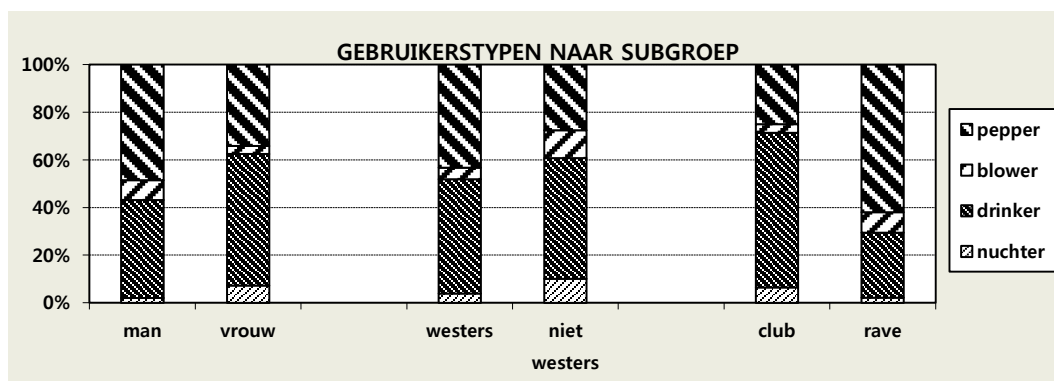
Op basis van hun gebruik tijdens de uitgaansavond zijn de uitgaanders in vier typen in te delen:⁷⁷

- **Nuchteren** (5%) hebben geen alcohol gedronken, niet geblowd en geen andere drugs gebruikt.

⁷⁷ Er zijn 24 clubbers en ravers die (naast eventueel alcohol en cannabis) vooral lachgas hebben gebruikt, maar geen peppers. Deze respondenten zijn bij deze verdeling buiten beschouwing gelaten.

- **Drinkers** (48%) hebben wel alcohol gedronken, maar niet geblowd en geen andere drugs gebruikt.
- **Blowers** (6%) hebben wel cannabis gebruikt (eventueel ook gedronken), maar geen andere drugs.
- **Peppers** (41%) hebben ecstasy (of MDMA-poeder), cocaïne en/of amfetamine gebruikt (eventueel ook gedronken en geblowd).

Clubbers zijn meestal drinkers (65%), ravers meestal peppers (62%). Vrouwen, niet-westerse uitgaanders en clubbers zijn het vaakst nuchter gebleven tijdens het uitgaan, maar dit is steeds een kleine minderheid. Daarentegen behoren mannen en ravers het vaakst tot de peppers. Tussen studenten en werkenden is geen verschil wat betreft gebruikerstype, nets als tussen leeftijdsgroepen.

3.2.7 drugscontrole en deurbeleid

Wat doen de clubbers en ravers om tijdens het uitgaan niet gepakt te worden bij drugscontroles? En welke ervaringen hebben de uitgaanders met deurbeleid?

De uitgaanders is gevraagd welke strategie zij gebruiken om niet gepakt te worden bij drugscontroles; ze konden daarbij één optie kiezen. Bij de clubs heeft één op de drie uitgaanders geen intentie om drugs te gebruiken (32%), bij raves één op de tien (10%). Bij beide settings is de belangrijkste maatregel als je wel wilt gebruiken om drugscontroles te omzeilen: goed verstoppen (in clubs 46% van alle clubbers, op raves 57% van alle ravers), en één op de acht neemt gebruikershoeveelheden mee tijdens het uitgaan (in de clubs 13% en in op de raves 12%). Bij de raves neemt één op de zes het risico gewoon (16%), in de clubs veel minder (3%). Andere tactieken (van tevoren gebruiken, ter plekke proberen te krijgen of de drugs aan anderen geven) worden bijna niet toegepast.

Een op de tien uitgaanders is in het jaar voorafgaand aan de survey geweigerd bij een club, bij raves niemand. We vroegen naar de reden die de portier opgaf, en waarom ze volgens henzelf geweigerd werden. In beide gevallen zegt ongeveer een kwart geweigerd te zijn vanwege hun leeftijd (portier 28%, zelf 25%). Bij ongeveer een kwart gaf de portier als reden dat de locatie te vol zat (23%), tegenover 17% volgens de respondenten zelf. Andersom noemden ze zelf vaker de man/vrouw verhouding (17%, vs. portiers 8%). Teveel drank op hebben werd even vaak genoemd voor portiers (15%) als door respondenten zelf (14%). Het niet hebben van een lidmaatschap werd door de portier in een op de acht gevallen als reden gegeven (12%) maar slechts 6% procent dacht zelf dat het daaraan lag. Door de respondenten werden verkeerde kleding of schoenen (12%) of (teveel) drugs op hebben (3%) vaker genoemd dan door de portier (resp. 9% en 0%).

Iets meer dan de helft van de clubbers en ravers is tijdens de uitgaansavond van het onderzoek gefouilleerd. Bij slechts enkele uitgaanders werd iets gevonden maar niet in beslag genomen (1%) of iets gevonden en ook in beslag genomen (1%). Aangezien een aanzienlijk deel tijdens de clubavond of rave drugs heeft gebruikt, lijkt het erop dat zij hun drugs inderdaad goed verstopt hadden (tenzij zij toevalligerwijs degenen waren die niet werden gefouilleerd).

3.2.8 onwel worden

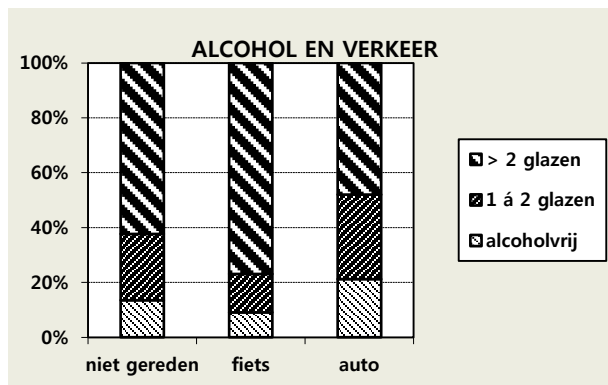
Ruim een kwart van de uitgaanders is wel eens onwel geworden tijdens of vlak na het uitgaan, door het gebruik van alcohol. Aanzienlijk minder uitgaanders zijn onwel geworden door alleen druggebruik (7%) of door een combinatie van alcohol en drugs (9%).

3.3 na het uitgaan

Na afloop van de uitgaansavond zijn de meeste uitgaanders (53%) op de fiets naar huis gegaan. Anderen waren met het openbaar vervoer (20%), lopend (12%), hebben een taxi genomen (9%) of reden met iemand mee (12%). Een klein deel reed zelf op de brommer (4%) of met de auto (4%). Er konden meerdere vervoersmogelijkheden worden aangekruist. In totaal heeft 61% actief aan het verkeer deelgenomen door (ook) zelf met fiets, brommer en/of auto naar huis te gaan. De overige 39% heeft zich uitsluitend lopend verplaatst en/of door anderen laten vervoeren.

3.3.1 rijden onder invloed

Uitgaanders die niet zelf naar huis reden, hadden meestal alcohol gedronken (87%). Dat geldt ook voor de fietsers (91%) en degenen die zelf auto of brommer reden (80%). Als we aannemen dat uitgaanders die meer dan twee glazen alcohol hadden gedronken een te hoog alcoholpromillage

hadden om aan het verkeer deel te nemen, dan had 78% van de fietsers en 48% van de bestuurders van een motorvoertuig aangehouden kunnen worden voor rijden onder invloed.⁷⁸ Omdat maar weinig clubbers en ravers zelf met de auto of brommer naar huis reden, is deze groep bestuurders onder invloed relatief klein; het gaat om 25 uitgaanders, 4% van de totale onderzochte groep. Maar op het totaal van clubbers en ravers in Amsterdam komt dit toch neer op een fors aantal.

Cannabis is tijdens het uitgaan door minder clubbers en ravers gebruikt dan alcohol, maar toch heeft bijna een kwart geblowd. Er is geen verschil tussen niet zelf rijden (24% geblowd), fietsers (22%) en bestuurders van een motorvoertuig (25%).

Het gebruik van eventuele overige middelen tijdens het uitgaan hing niet samen met de wijze van thuiskomen. Bijna een derde van zowel uitgaanders die niet zelf reden (31%) als fietsers (30%) en bestuurders van motorvoertuigen (27%) had tijdens het uitgaan een van de onderzochte overige middelen gebruikt.

⁷⁸ De relatie tussen de gedronken hoeveelheid en bloedalcoholpromillage is mede afhankelijk van lichaamsgewicht en vet- en vochtgehalte van het lichaam. Daarnaast speelt ook mee hoe snel gedronken wordt en hoeveel tijd is verstreken na het laatste drankje. Zeer algemeen wordt echter een maximum van twee glazen alcohol op een avond als 'veilig' ervaren. Wellicht dat sommige clubbers en ravers meer dan twee glazen dronken, maar toch een bloedalcoholgehalte van minder dan 0,5 promille hadden. Anderzijds zouden er ook clubbers en ravers kunnen zijn bij wie die limiet al met minder dan twee glazen was overschreden.

4 trends

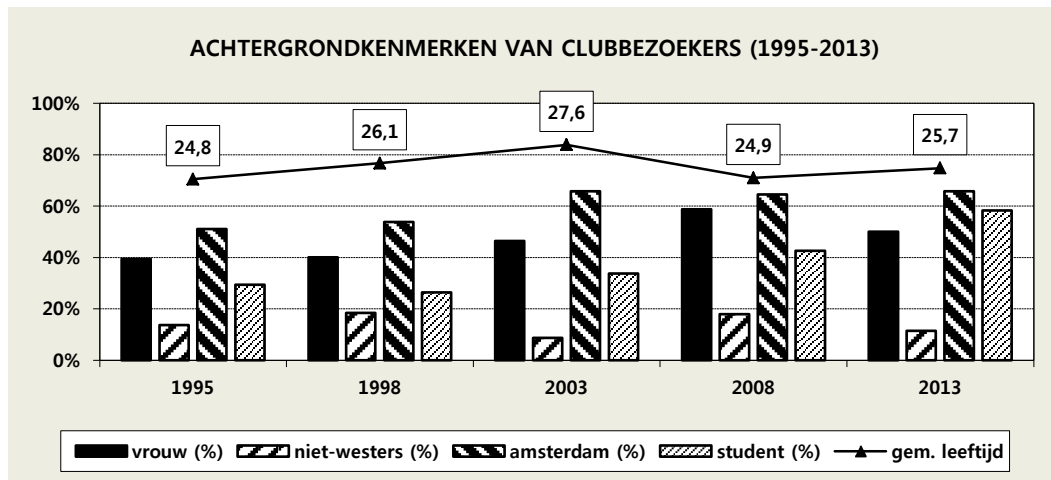
Dit is de vijfde keer dat bezoekers van dansgelegenheden onderwerp zijn van de Antenne survey. Op basis van de gegevens uit 1995, 1998, 2003, 2008 en 2013 kijken we naar trends in publiek, uitgaan, middelengebruik en drugsprizen, maar alleen het verschil ten opzichte van 2008 is getoetst.

4.1 trends in publiek

De uitgaanders uit de surveys van 1995, 1998, 2003, 2008 en 2013 verschillen op veel punten van elkaar. Sinds 1995 zijn er echter ook nogal wat wijzigingen in het uitgaansleven langsgekomen, waar we de steekproef op hebben aangepast. In 1995 en 1998 spraken we nog van 'trendy discotheek- en partybezoekers' en onderzochten we bezoekers van discotheken die tegenwoordig niet meer bestaan, of inmiddels clubs heten, en bezoekers van houseparty's (die toen soms ook wel 'raves' werden genoemd). Houseparty's in de oorspronkelijke betekenis werden in 2003 en 2008 eigenlijk niet meer georganiseerd in Amsterdam. Ze gingen op in het clubcircuit (en in grootschalige, landelijke party's die buiten de Antenne vielen). In 2013 worden echter weer zogenaamde 'raves' georganiseerd, die deels een typisch rave-publiek trekken, maar ook zeker in de zomermaanden publiek uit de clubs.

Daarnaast hebben we in de loop der tijd steeds vaker ook op donderdagavond en zondagmiddag veldwerk verricht. Voorheen was donderdagavond ook al wel een stapavond in Amsterdam, maar de uitgaansagenda laat duidelijk zien dat clubavonden tegenwoordig vaker ook op donderdag en zondagmiddag worden geprogrammeerd. Dan zijn er nog de raves, die vaak overdag beginnen en tot laat in de avond of nacht duren. Deze wijzigingen in steekproeftrekking kunnen effect hebben welke uitgaanders met de survey worden bereikt, maar reflecteren aan de andere kant ook reële veranderingen in het clubbezoek.

Over het algemeen troffen we de laatste jaren meer vrouwen onder de uitgaanders. Het aandeel studenten (hbo of universiteit) is blijven stijgen, tot 59% in 2013. Sinds 2003 is het aandeel Amsterdammers onverminderd hoog; tweederde woont in Amsterdam. Vergeleken met de laatste survey van 2008 zijn de onderzochte clubbers en ravers weer wat ouder (maar niet zo oud als in 2003) en minder vaak van niet-westerse afkomst.

4.2 trends in uitgaan

De uitgaansfrequentie loopt wat terug bij de clubbezoekers: behoorde in 1995 nog 74% tot de vaste stappers (minimaal 4 keer uitgaan in de laatste maand), in 2013 is dat 52%.

Anno 2013 gaat meer dan een vijfde van de stappers (22%) meestal buiten het centrum van Amsterdam uit. Dat is veel meer dan in voorgaande surveys, toen slechts 4% tot 7% daar uit ging. De meesten gaan nog steeds uit in het centrum (58%), maar dus een stuk minder dan voorheen (66%-71%).

Gezien de inflatie (circa 30% sinds 1995) zou je een flinke stijging verwachten in het bedrag die clubbers en ravers uitgeven tijdens een uitgaansavond. Daar staat tegenover dat er de laatste jaren in Nederland een financiële crisis heerst. Terwijl voorheen de uitgaven onveranderd gemiddeld zo rond de 40 euro schommelden (en inflatie dus kennelijk geen rol speelde), liggen ze in 2013 gemiddeld tien euro lager. In doorsnee gaven de uitgaanders van 2013 (25 euro) ongeveer evenveel als die van 1995 (50 gulden, omgerekend 23 euro).

Ná het uitgaan gaan steeds minder clubbers en ravers met de auto naar huis: van 18% in 1998 naar 5% in 2008. In 2013 is dat iets gestegen: 8%. Er wordt steeds meer gefietst: van 24% in 1995 naar 53% in 2013.

4.3 trends in middelengebruik

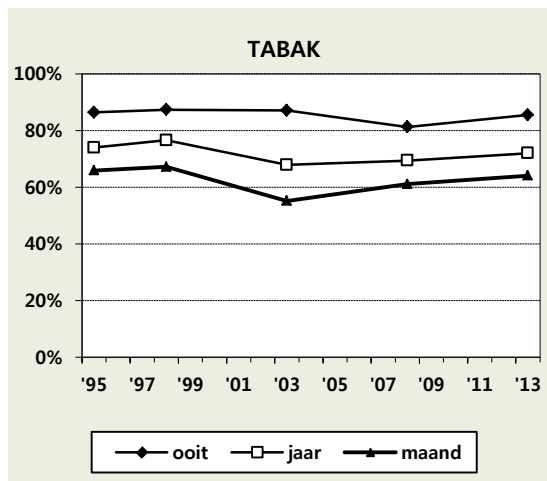
Per middel zullen we in de komende paragrafen eerst de algemene trend tussen 1995 en 2008 beschrijven en vervolgens kijken naar recente ontwikkelingen en het midde-

lengebruik van 2013 vergelijken met dat van 2008. Dat laatste doen we voor de totale groep uitgaanders, maar voor 2013 ook clubbers en ravers apart. Ravers laten namelijk een structureel hoger druggebruik zien dan clubbers en ravers zijn in 2008 niet meegenomen in de survey, waardoor de vergelijking wat mank gaat.

4.3.1 tabak

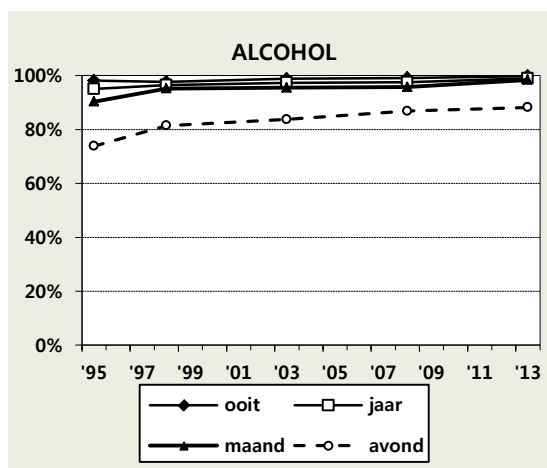
Het aandeel huidige rokers daalde rond de eeuwwisseling wat, maar neemt sindsdien weer toe. Over de langere termijn kunnen we echter zeggen dat roken redelijk stabiel is gebleven. Dat geldt niet voor het aandeel dagelijkse rokers. Dat nam fors af van 57% in 1995 naar 24% in 2013. In 1995 was het grootste deel van de rokers een dagelijkse roker, terwijl in 2013 het grootste deel juist niet dagelijks rookt.

Minderen lijkt dus vaker voor te komen dan definitief stoppen.

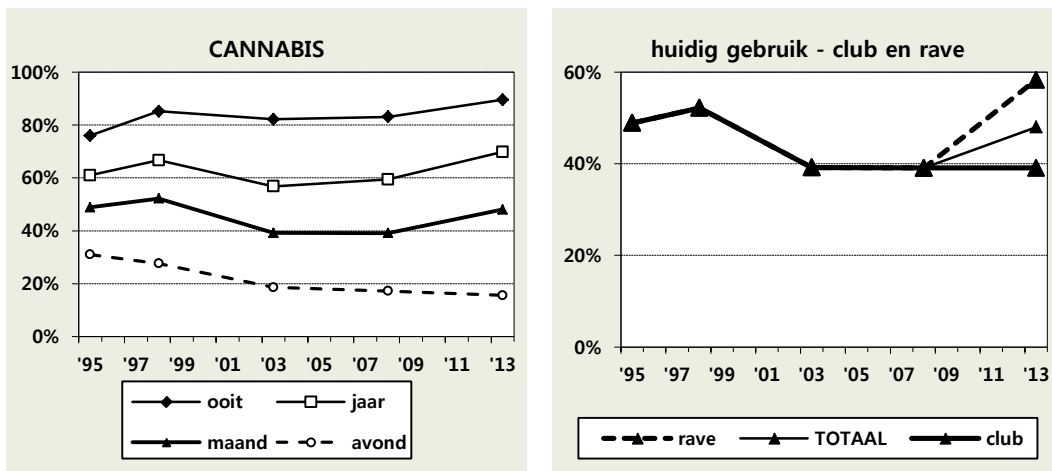
4.3.2 alcohol

Clubbers en ravers drinken vrijwel allemaal alcohol. Dat was ook achttien jaar geleden al het geval, maar toch steeg het aandeel huidige drinkers nog verder, van 90% in 1995 naar 98% in 2013. Het aandeel dat tijdens de uitgaansavond van het onderzoek alcohol dronk, steeg van 74% naar 88%. Het gemiddeld aantal glazen per dag daalde tussen 1995 en 2008 (van 5.7 naar 4.2), maar nam significant toe tussen 2008 en 2013 (5.3 glazen). Riskant drinken nam fors toe tussen 1995 (24%) en 1998 (34%), maar daalt sindsdien weer, in 2013 (23%) is het terug op het niveau van 1995.

4.3.3 cannabis

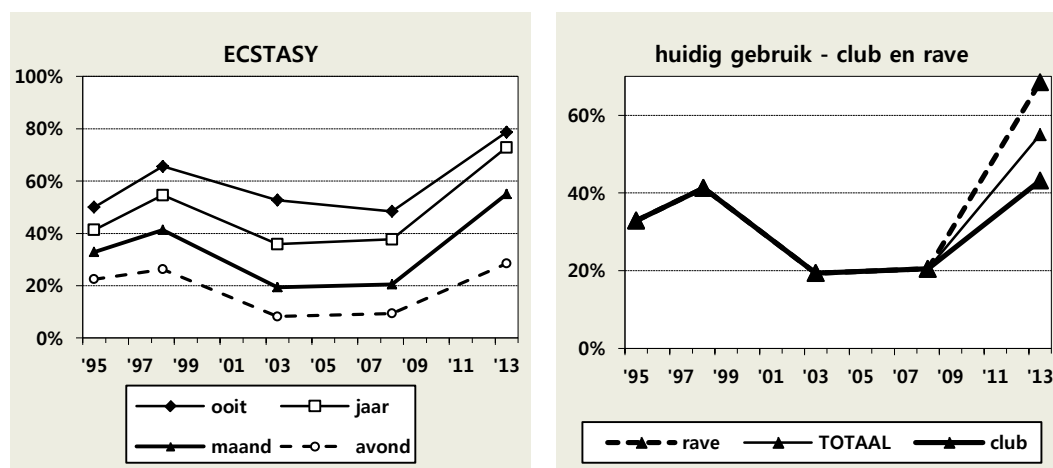
Tussen 1995 en 2008 was er in het huidige gebruik van cannabis eerst een stijging, gevolgd door een daling en een stabilisatie. In 2013 ligt het cannabisgebruik weer hoger dan in 2008, maar deze stijging komt geheel voor rekening van de ravers. Het huidige cannabisgebruik onder clubbers bleef namelijk gelijk, terwijl de ravers hoger scoren dan de clubbezoekers uit 2008. Blowen tijdens het uitgaan is vanaf 1995 gestaag afgenomen van circa een derde (31%) naar de helft daarvan (16%). Het aandeel riskante blowers halveerde ruim van 18% in 1995 naar 8% in 2013, onder alleen clubbers zelfs 4%).

4.3.4 ecstasy

Het ecstasygebruik laat van 1998 tot 2003 een dalende trend zien, gevolgd door een stabilisatie in 2008. Vergeleken met de clubbers van 2008 is ooit-, recent en huidig gebruik van ecstasy in 2013 flink toegenomen. Het gebruik van ecstasy tijdens de uitgaansavond laat hetzelfde beeld zien. Het huidige gebruik nam af van 33% in 1995 naar 21% in 2008, en daarna weer toe naar 55% in 2013. Ecstasygebruik tijdens de uitgaansavond daalde van 22% in 1995 naar 9% in 2008, en vervolgens steeg het sterk: 29% in 2013. De gebruikshoeveelheid tijdens de uitgaansavond is tot 2008 ongeveer gelijk gebleven op gemiddeld anderhalf á twee pillen; in 2013 is dit gedaald naar 1.3 pillen. Vermoedelijk heeft deels dit te maken met de huidige hoge dosering van ecstasypillen (zie Hoofdstuk IV, pag. 132). Maar in 2008 lag de gemiddelde dosis MDMA per ecstasypil op 87mg en gebruikten de clubbers tijdens het uitgaan gemiddeld 1.6 ecstasypillen, wat neerkomt 139mg MDMA. In 2013 is de gemiddelde dosis

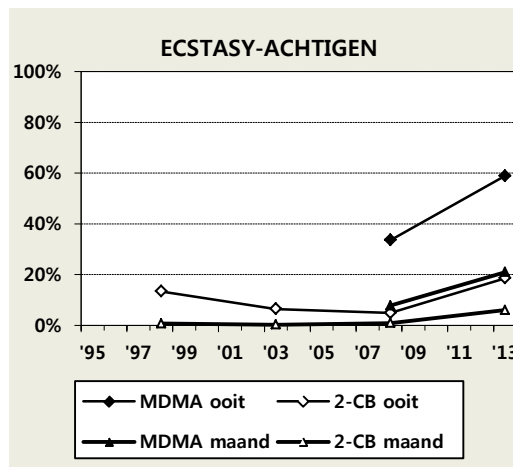
148mg MDMA per pil en gebruikten ze 1.3 pillen, wat neerkomt op een veel hogere dosis van 192mg MDMA. De forse stijging in ecstasygebruik tussen 2008 en 2013 komt vooral voor rekening van de ravers, maar als we de ravers buiten beschouwing laten, blijken ook bij clubbers de gebruikscijfers hoger dan in 2008.

ecstasy-achtigen

Gegevens over het gebruik van het aan ecstasy verwante middel 2-CB zijn beschikbaar vanaf 1998. De cijfers over MDMA-poeder zijn beschikbaar vanaf 2008. We beperken ons tot het ooit-gebruik en het huidige gebruik van deze middelen.

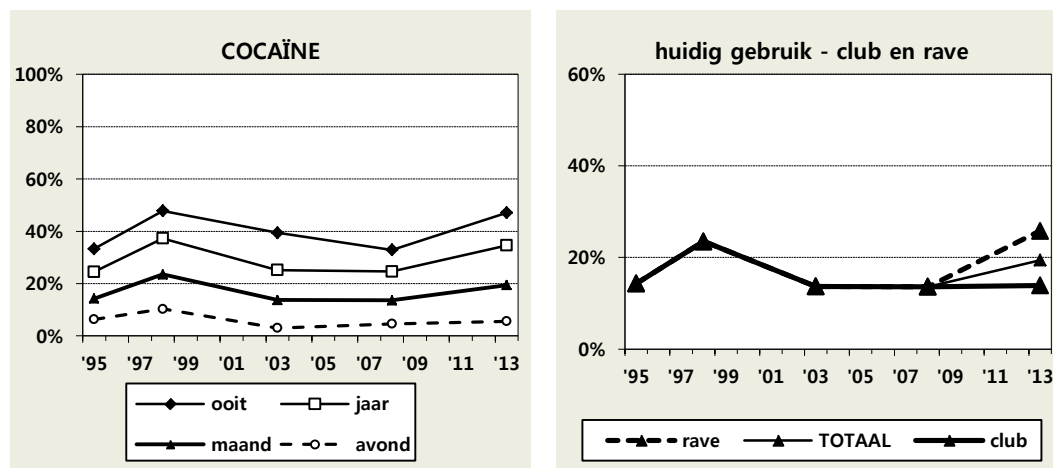
Het aandeel clubbezoekers dat ooit 2-CB gebruikte is fors toegenomen. Bij 2-CB daalde het ooit-gebruik tot 2008 en is daarna gestegen tot 19%. Ook het huidige gebruik is fors toegenomen. Het gebruik van MDMA is vergeleken met 2008 ook flink gestegen. Voor beide middelen geldt dat de stijging in gebruik tussen 2008 en 2013 ook zichtbaar blijft wanneer de ravers buiten beschouwing worden gelaten.

4.3.5 cocaïne

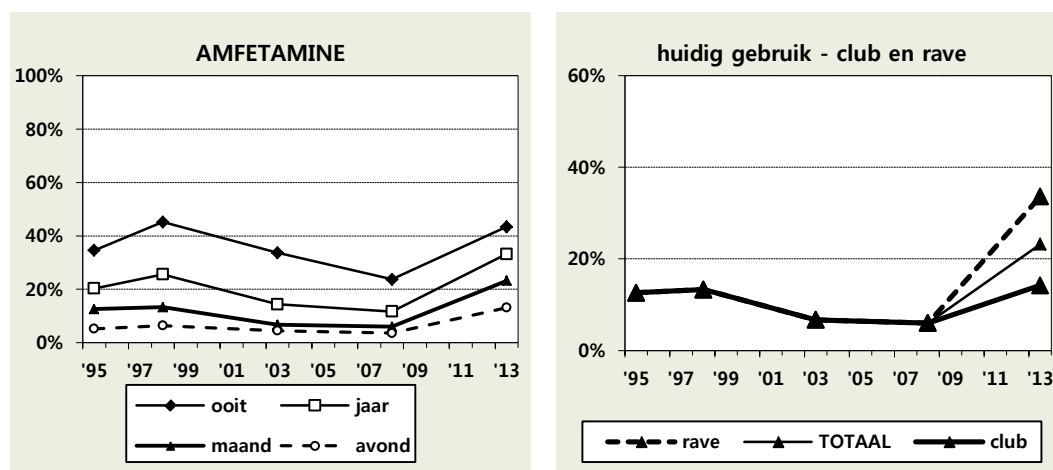
Het patroon van cocaïnegebruik door de tijd is grotendeels vergelijkbaar met dat van ecstasy: een piek in 1998 en stabilisatie in de laatste vijf jaar, met een stijging in 2013.

Het gebruik tijdens de uitgaansavond bleef tussen 2008 en 2013 echter gelijk. En bij cocaïne is, in tegenstelling tot ecstasy, de stijging volledig aan de ravers toe te schrijven. Het cocaïnegebruik bij de clubbers bleef namelijk min of meer gelijk.

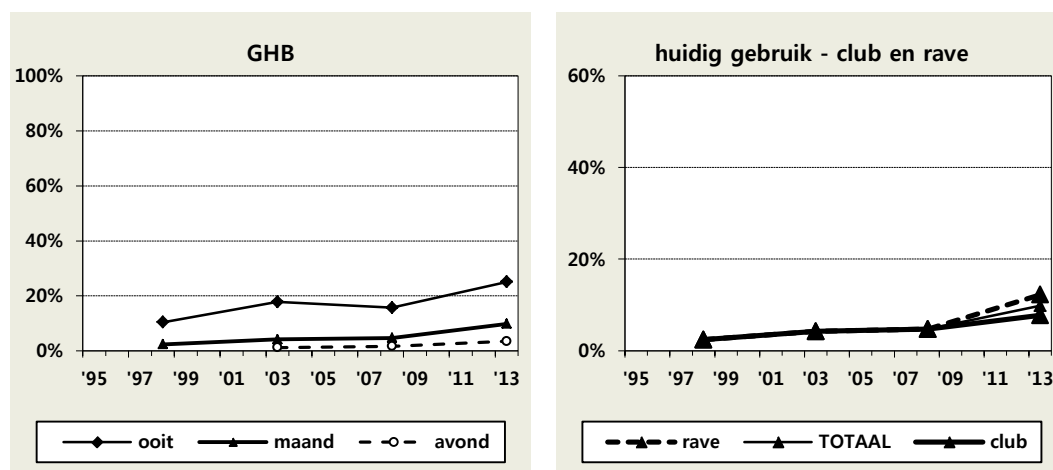
4.3.6 amfetamine

Ook het amfetaminegebruik kende een piek in 1998, gevolgd door een daling tot 2008, met daarna weer een stijging. Het huidige gebruik is in 2013 sterk gestegen, van 6% in 2008 naar 23%. Gebruik van amfetamine tijdens de uitgaansavond is ook gestegen, van 4% in 2008 naar 13% in 2013. Vooral ravers zijn verantwoordelijk voor deze stijging, maar ook clubbers laten in 2013 hoger gebruik zien dan in voorgaande jaren.

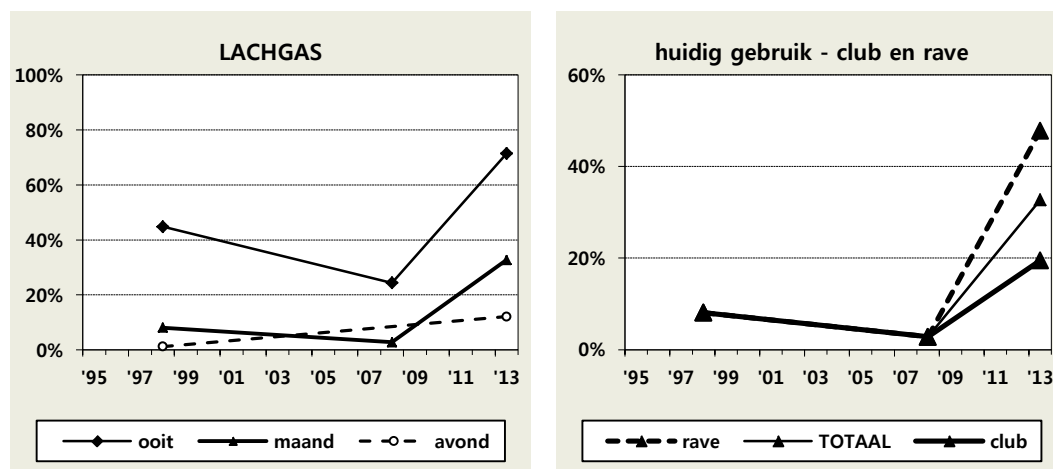
4.3.7 ghb

Sinds 1998, toen het voor het eerst gemeten werd, is het gebruik van ghb toegenomen. Huidig gebruik steeg in tien jaar van 2% naar 5%. Tussen 2008 en 2013 is dat nog eens verdubbeld naar 10%. Ghb-gebruik tijdens het uitgaan verdubbelde eveneens, van 2% naar 4%. Het zijn echter vooral de ravers die meer ghb gebruiken; het gebruik bij de clubbers lag niet veel hoger.

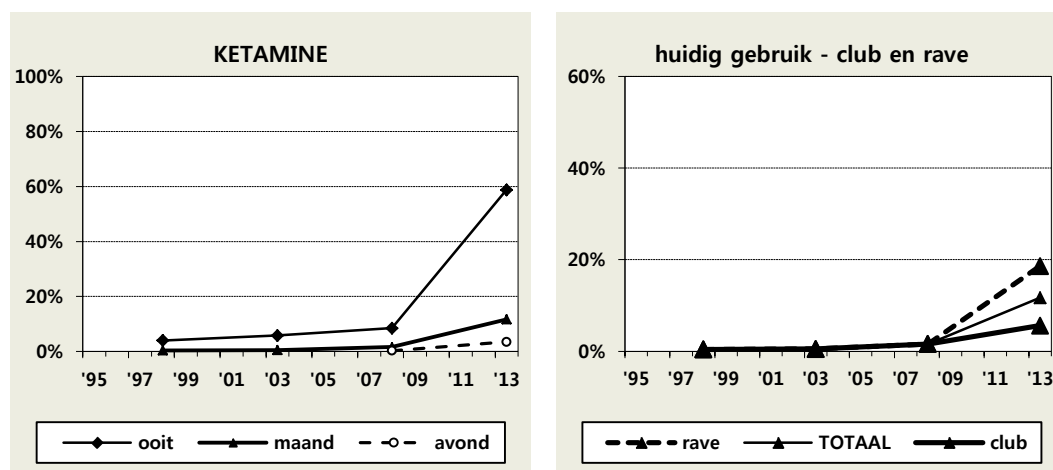
4.3.8 lachgas

In tegenstelling tot ghb, nam het gebruik van lachgas juist flink af tussen 1998 en 2008: huidig gebruik daalde van 8% naar 3%. Maar tussen 2008 en 2013 is het explosief toegenomen en meer dan vertienvoudigd naar 33%. Deze stijging komt niet alleen voor rekening van de ravers, want ook uitsluitend clubbers laten in 2013 hogere gebruikscijfers zien.

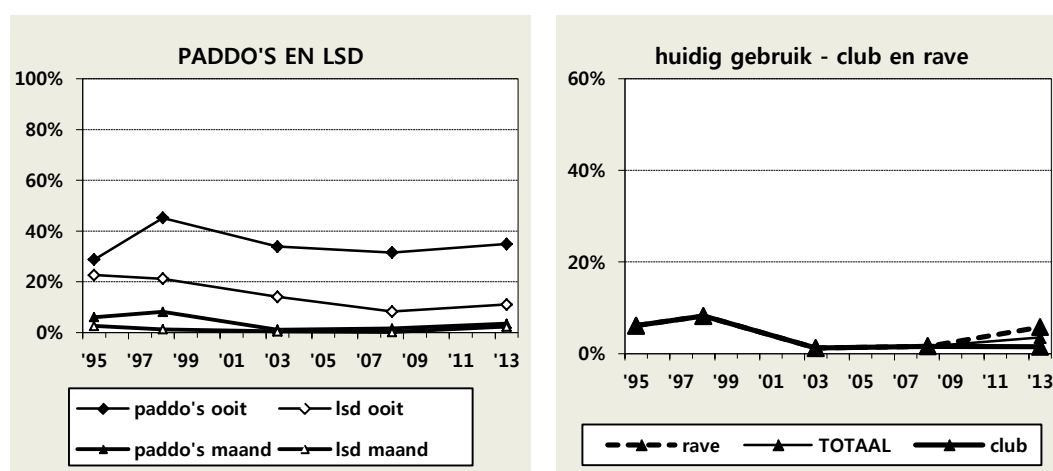
4.3.9 ketamine

Ook gebruik van ketamine wordt al sinds 1998 in Antenne gemeten. Over de hele periode stijgt het gebruik van dit narcosemiddel, maar tussen 2008 en 2013 is er een sprong. Huidig gebruik ging van 2% naar 12%. De stijging komt vooral voor rekening van de ravers maar ook de clubbers laten hogere gebruikscijfers zien.

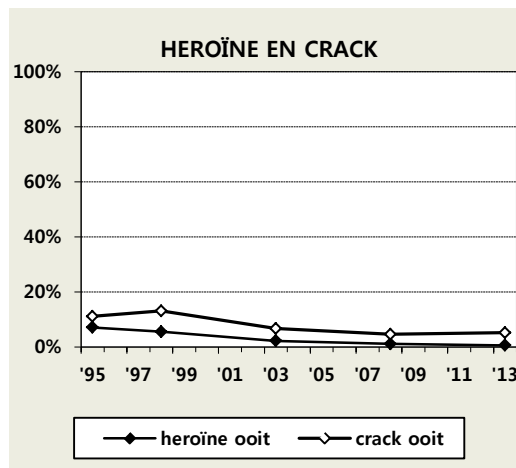
4.3.10 paddo's en lsd

Paddogebruik laat een inmiddels bekende piek zien in 1998, maar het gebruik van lsd daalt gestaag sinds 1995. Het ooit-gebruik van paddo's is na de piek teruggelopen tot 32% in 2008. Het huidige paddogebruik daalde na 1998 tot 2%. En huidige lsd-gebruik kwam in 2008 nauwelijks meer voor (minder dan 1%). Beide middelen laten in 2013 een stijging zien; deze stijging komt helemaal voor rekening van de ravers.

4.3.11 heroïne en crack

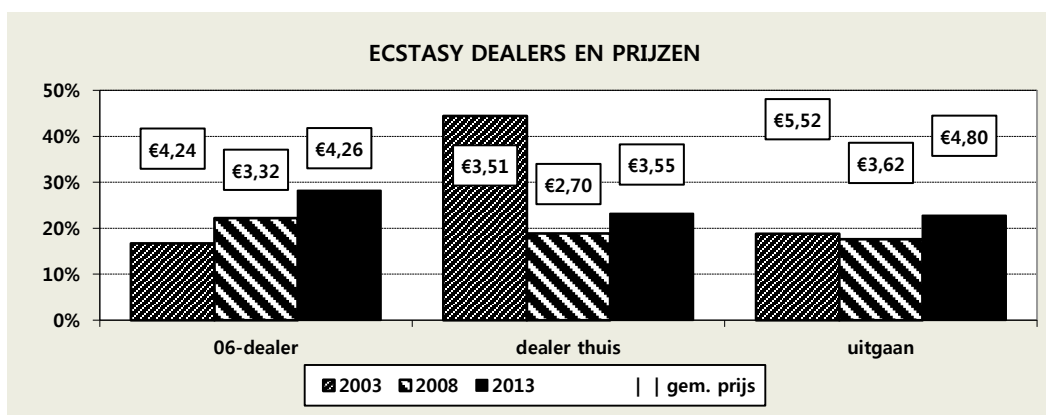
In 2013 is er nauwelijks nog een uitgaander die heroïne of crack (heeft) gebruikt. In 1998 kwam huidig gebruik van deze middelen ook nauwelijks voor, maar toch had destijds 7% van de uitgaanders wel eens heroïne en 11% wel eens crack gebruikt. In 2013 is dat 1% respectievelijk 5%. Huidig gebruik van heroïne komt in 2013 helemaal niet voor en slechts zes uitgaanders gebruikten de laatste maand crack.

4.4 trends in de markt

In 2003 vroegen we de clubbezoekers voor het eerst naar de prijs van ecstasy en cocaïne. Ook in 2008 en 2013 vroegen we de clubbers en ravers wat zij betaalden voor deze middelen.

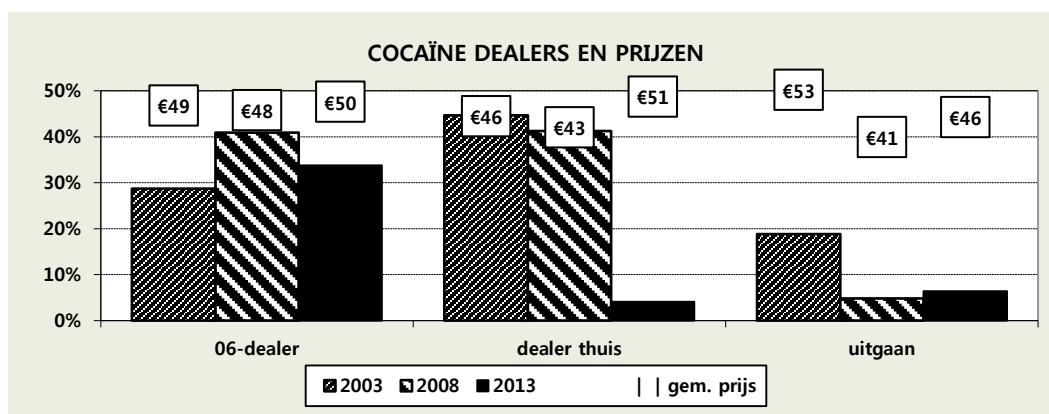
Van de clubbers en ravers die het afgelopen jaar ecstasy gebruikt hebben, kocht een ruime meerderheid dat (wel eens) zelf (70%). Er wordt ongeveer even vaak gebruikgemaakt van een 06-dealer (28%), als gekocht bij een dealer thuis (23%) en/of in het uitgaansleven (23%). Tien jaar geleden kochten gebruikers verhoudingsgewijs vaker bij dealers thuis, maar vergeleken met vijf jaar geleden is de verdeling over de verschillende dealers vrijwel hetzelfde gebleven.

De prijzen variëren van minder dan een euro tot een tientje per pil; wanneer je meerdere pillen afneemt, gaat de prijs per pil omlaag. De gemiddelde prijs per pil ontloopt elkaar niet veel. Weliswaar is ecstasy in het uitgaansleven (€ 4,80) zo'n 35% duurder dan bij een dealer thuis (€ 3,55) en 13% duurder dan bij een 06-dealer (€ 4,26), afgezet tegen de kosten van een avondje uit is het verschil vrijwel verwaarloosbaar. Vergelijken met vijf jaar geleden is de gemiddelde ecstasyprijs over de hele linie gestegen.

Minder dan de helft (40%) van de recente cocaïnegebruikers onder de clubbers en ravers van 2013 kocht het laatste jaar (wel eens) zelf cocaïne. Dat was vooral bij een 06-dealer (34%) en minder vaak bij een dealer thuis (4%) en/of in het uitgaansleven (6%). De gemiddelde gramprijs is bij de dealers thuis het hoogst (€ 51), maar slechts negen personen kochten hier. De clubbers en ravers die cocaïne in het uitgaansleven kochten betaalden gemiddeld het minst (€ 46).

Vergeleken met de clubbezoekers van 2008 nam kopen bij een dealer thuis af. De prijzen zijn vergelijkbaar met die van vijf jaar geleden.

5 samenvatting en conclusies

In voorjaar, zomer en najaar 2013 is een survey gehouden onder 633 bezoekers van Amsterdamse clubs en raves (d.w.z. door verschillende organisaties en (vrienden)groepen georganiseerde (quasi-)illegale feesten op alternatieve locaties). Clubbers en ravers zijn veelal begin-twintig (44%), autochtoon Nederlands (75%) en student of scholier (66%). In de afgelopen achttien jaar zijn in Antenne soortgelijke groepen uit-

gaanders vier keer eerder onderzocht (1995, 1998, 2003 en 2008), zodat ontwikkelingen in het middelengebruik op de langere termijn in beeld kunnen worden gebracht.

Nagenoeg iedereen drinkt

Alcohol is en blijft genotmiddel nummer één: vrijwel alle clubbers en ravers (99%) zijn huidige drinkers (= laatste maand), ongeacht geslacht, leeftijd, etniciteit en werk of studie. Bijna een kwart (23%) voldoet aan de in Antenne gehanteerde definitie van riskante drinker (dagelijks drinken, ongeacht de hoeveelheid, of meerdere dagen per week meer dan 3 of 4 glazen).⁷⁹ Ook tijdens het uitgaan wordt flink gedronken, gemiddeld 5 glazen alcohol. Tellen we daar de alcohol die voor en na het uitgaan wordt gedronken bij op, dan gaat het om gemiddeld 8 glazen op een avond. De meeste clubbers en ravers (53%) gingen na het uitgaan fietsend naar huis, waarvan een groot deel (78%) meer dan 2 glazen alcohol had gedronken en misschien niet aan het verkeer mochten deelnemen. Het aandeel uitgaanders dat na het uitgaan met meer dan 2 glazen alcohol een motorvoertuig bestuurde is relatief klein (4%). Het alcoholgebruik lag ook in 1995 al hoog, maar lijkt sindsdien alleen maar verder te zijn toegenomen. Riskant drinken kende echter een piek in 1998 (34%) en is sindsdien weer afgenomen.

Matiging in roken en blowen

Van de clubbers en ravers van 2013 is bijna driekwart (72%) huidige roker en bijna de helft (48%) huidige blower. Deze percentages zijn nauwelijks anders dan in het verleden. Toch zijn er wel belangrijke veranderingen waarneembaar. Het aandeel dagelijkse rokers is meer dan gehalveerd: van 57% in 1995 naar 24% in 2013. Het totaal aantal rokers nam dus niet af, maar er wordt duidelijk wel minder gerookt. Ook blowen tijdens het uitgaan halveerde (van 31% naar 16%) en het aandeel riskante blowers (dagelijks blowen of een paar keer per week meer dan één joint) daalde van 18% naar 8%.

Stimulantia pieken opnieuw

Het gebruik van ecstasy, cocaïne en amfetamine piekte in 1998, nam daarna af en stabiliseerde. In 2013 is er weer een piek die op of zelfs boven het niveau van 1998

⁷⁹ Voor personen tot 19 jaar geldt een grens van 3 glazen; vanaf 19 jaar is dat 4 glazen. Deze definitie wordt sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

ligt. De laatste maand gebruikte 55% van de clubbers en ravers ecstasy, 19% cocaïne en 23% amfetamine. Voor ecstasy komt dat neer op een ruime verdubbeling ten opzichte van vijf jaar geleden; voor amfetamine bijna een verviervoudiging. De toename in het gebruik van ecstasy en amfetamine tijdens het uitgaan is vergelijkbaar groot. Het gemiddeld aantal ecstasypillen dat op een uitgaansavond wordt gebruikt ligt wel iets lager, maar omdat de gemiddelde dosering MDMA bij de testservice aangeleverde pillen momenteel veel hoger ligt (zie hoofdstuk IV), is de totale dosis MDMA tijdens het uitgaan waarschijnlijk toch groter dan voorheen. Bij cocaïne is de stijging in gebruik veel beperkter.

Lachgas explodeert

De gebruikspiek in 1998 gold niet alleen voor de stimulantia, ook lachgas was dat jaar populair. Die populariteit taande in de tien daaropvolgende jaren, maar vergeleken met 2008 is lachgasgebruik in 2013 explosief toegenomen: van 3% naar 33% huidige gebruikers. Vooral onder jongere uitgaanders (rond de 20 jaar) ligt het gebruik hoog. De andere onderzochte narcosemiddelen (ghb en ketamine) waren in 1998 nog nauwelijks aanwezig onder uitgaanders. Het gebruik van deze middelen nam tot 2008 licht toe, maar ook hier is tussen 2008 en 2013 sprake van een flinke stijging in gebruik. Huidig gebruik van ghb ging in die periode van 5% naar 10% en huidig gebruik van ketamine van 2% naar 12%. Verschil met lachgas is dat deze middelen eerder door eind-twintigers worden gebruikt.

Bescheiden belangstelling voor nieuwe psychoactieve stoffen

Onder NPS worden verschillende, veelal synthetische middelen gerekend, waar meestal ecstasy-achtige kwaliteiten aan worden toegekend. Met elk van de zes onderzochte middelen hebben clubbers en ravers wel eens ervaring gehad: 2-CB (19%), 4-FA (15%), mephedrone (9%), 6-APB (5%), methylone (4%) en MXE (3%). Huidig gebruik van 2-CB steeg in de periode 2008-2013 van 1% naar 6%. Bij de andere NPS gaat het om meer bescheiden aantallen huidige gebruikers (1% of minder). Vijf jaar geleden waren deze middelen echter nog niet of nauwelijks op de markt en daarom ook niet opgenomen in de vragenlijst van de voorgaande clubsurvey.

Niet elke clubber is een raver

Bijna alle ravers die we onderzochten gaan ook wel naar clubs, maar andersom is dat niet het geval. Een deel van het clubpubliek gaat (vooral in de zomermaanden) dus ook naar feesten buiten de clubs. Dit deel is gemiddeld iets ouder, wat vaker man en

vooral vaker geïnteresseerd in genotmiddelen dan de clubbers die niet naar raves gaan. Want dat hoort er voor het grootste deel van het publiek blijkbaar bij op een rave: 62% van de ravers gebruikte stimulantia tijdens het uitgaan, bij de clubbers was dat 25%. Ook afgezien van de uitgaansavond zijn ravers vaker huidige gebruikers van vrijwel alle onderzochte middelen. Nu ligt het middelengebruik in het zomerse festivalseizoen over het algemeen wat hoger dan normaal, maar ook in het ooit-gebruik scoren ravers hoger dan clubbers. De toevoeging van ravers aan de survey verklaart voor een deel ook de stijgingen in middelengebruik ten opzichte van 2008 (toen is namelijk geen onderzoek gedaan op raves, die werden vijf jaar geleden nog niet in deze aantallen georganiseerd). Maar ook als we de ravers buiten beschouwing laten in de vergelijking, blijkt het middelengebruik van clubbers op veel punten te zijn gestegen sinds 2008.

Meer middelengebruik over de hele linie

Concluderend is het middelengebruik van clubbers (en onder hen vooral degenen die ook raves bezoeken) over de hele linie toegenomen. Dat geldt voor de stimulantia (ecstasy, cocaïne en amfetamine), maar ook voor narcosemiddelen (ghb, lachgas en ketamine). En daarnaast wordt er geëxperimenteerd met nieuwe psychoactieve stoffen (NPS). De NPS (vaak ecstasy-achtigen) lijken daarbij niet de plaats in te nemen van de klassieke ecstasypil, want ook het ecstasygebruik neemt toe. En de stijging in amfetaminegebruik gaat ook niet ten koste van cocaïne.

Het toegenomen gebruik kan deels te maken hebben met een veranderend clubpubliek. Hier vinden we namelijk steeds meer studenten, van begin-twintig; een groep die over het algemeen toch minder verplichtingen en meer vrije tijd heeft dan de werkende eind-twintigers en dertigers die voorheen de clubs domineerden.

IV

PREVENTIE INDICATOREN

1	vragen via internet.....	123
1.1	vragenstellers.....	124
1.2	middelen.....	124
1.3	vragenstellers per middel.....	125
1.4	vragethema's	126
2	unity	126
3	testservice	127
3.1	geanalyseerde ecstasymonsters	128
3.1.1	belangrijkste werkzame stof.....	129
3.1.2	hoeveelheid MDMA in tabletten	132
3.1.3	zuiverheid van poeders en kristallen	133
3.2	overige monsters	134
3.2.1	cocaïne.....	134
3.2.2	amfetamine.....	136
3.2.3	overig.....	136
4	samenvatting en conclusies	138

Preventie indicatoren leveren indirecte informatie over (trends in) middelengebruik in Amsterdam. Het zijn cijfers afkomstig van selecte groepen gebruikers of secundaire bronnen (bijvoorbeeld uit de omgeving van gebruikers). Deze cijfers zijn daarom op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie of drugsmarkt, maar kunnen – zeker over een reeks van meerdere jaren bezien – wel aanwijzingen verschaffen over veranderingen in gebruik en verschuivingen in de markt van genotmiddelen.

Drie typen preventie indicatoren zullen aan bod komen. Ten eerste zijn dat cijfers over **vragen** over alcohol en drugs die gebruikers zelf, mensen uit de omgeving van gebruikers of andere geïnteresseerden stellen via de **website** van Jellinek Preventie.⁸⁰ Vervolgens cijfers afkomstig van **Unity** peereducatie. En ten slotte worden **testresultaten** gepresenteerd van drugs die door gebruikers bij de **testservice** worden aangeboden.

In de tekst worden de belangrijkste resultaten in afgeronde cijfers en percentages weergegeven. Meer gedetailleerde gegevens zijn te vinden in bijlage C.

1 vragen via internet

Op de website www.jellinek.nl is onder het tabblad *Informatie over alcohol en drugs* een veelheid aan informatie te vinden over de middelen zelf, soorten en prijzen, gebruik, psychische en lichamelijke effecten, risico's, verslaving, beleid, et cetera. Aanvullend zijn onder *Vraag en Antwoord* de meest gestelde vragen en antwoorden terug te vinden. Als de gewenste informatie niet wordt gevonden, kan via een contactformulier een vraag worden gesteld aan medewerkers van Jellinek Preventie. Het zijn deze vragen die hier aan bod komen.

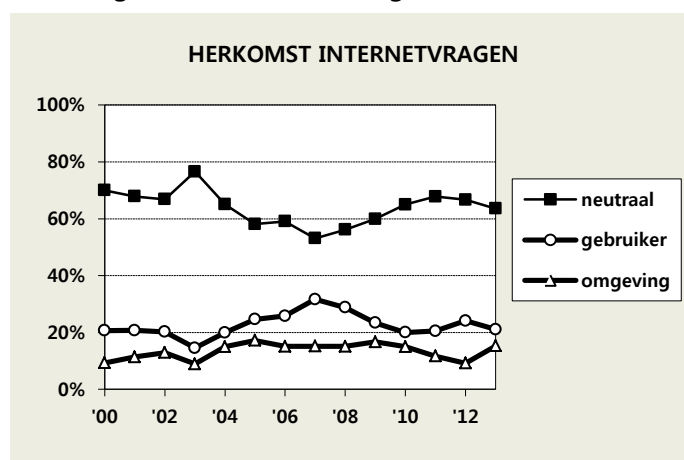
De website wordt doorlopend aangevuld en geactualiseerd, onder andere naar aanleiding van de vragen die worden gesteld. Omdat dus steeds meer informatie op de website te vinden is, daalde het aantal vragen die via het contactformulier gesteld werden van ruim 1.500 vlak na de lancering van de website in 2000 naar 300 á 400 in de laatste jaren. De website is onlangs geheel vernieuwd en de vindbaarheid via

⁸⁰ Cijfers over internetvragen worden vanaf 2013 tweejaarlijks gerapporteerd en afgewisseld met cijfers over vragen die via de telefonische informatie- en advieslijn worden gesteld.

Google is verbeterd. Dat is waarschijnlijk de reden dat het aantal internetvragen steeg naar **588** in 2013.⁸¹

1.1 vragenstellers

Van één op de vijf internetvragen is duidelijk dat deze werd gesteld door een gebruiker zelf en betrekking had op **eigen gebruik** (21%). Daarnaast is 15% van de vragen afkomstig uit de **omgeving** van gebruikers: vooral partners, familieleden of vrienden, maar soms ook bijvoorbeeld een collega of docent. Verreweg de meeste internetvragen worden echter gesteld in algemene bewoordingen (bijv. *Welk middel is schadelijker: ghb of ecstasy?*), waarbij onduidelijk is of de vragensteller zelf een gebruiker is, een bezorgde ouder van een gebruiker, of een geïnteresseerde journalist. Bijna twee derde van de internetvragen (64%) is **neutraal** gesteld.

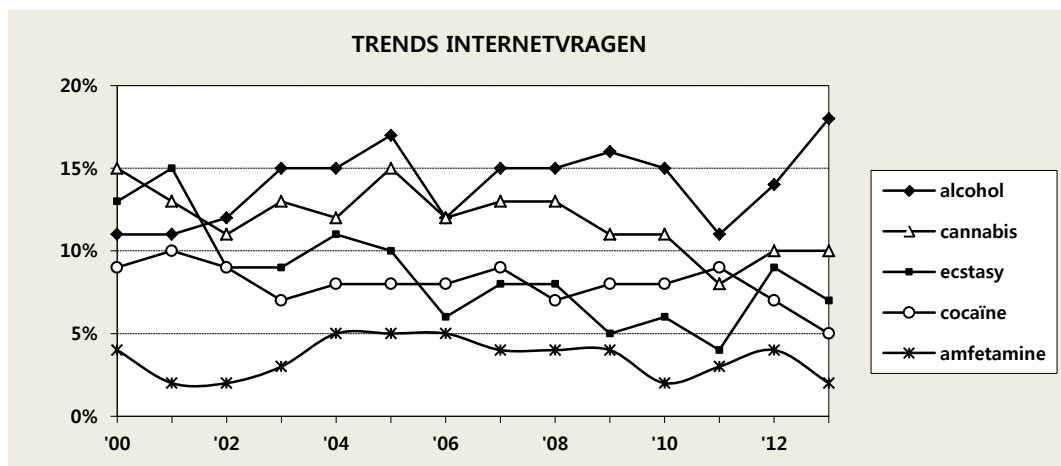
1.2 middelen

Vrijwel vanaf de start van de website, gaan de meeste internetvragen over alcohol, meestal gevolgd door (in wisselende volgorde) cannabis, ecstasy, cocaïne en amfetamine. In 2013 ziet de top 5 er iets anders uit.

1. Op nummer 1 staan nog altijd vragen over **alcohol**: 18% van de internetvragen gaat daarover. Dat is meer dan ooit tevoren.
2. De tweede plaats is, net als vorig jaar, voor **cannabis** met 10% van de internetvragen.

⁸¹ Hierbij zijn aperte dubbels van ongeduldige vragenstellers en berichten die geen vragen om informatie of advies inhouden (bijvoorbeeld technische vragen of opmerkingen over de site) als altijd buiten beschouwing gelaten.

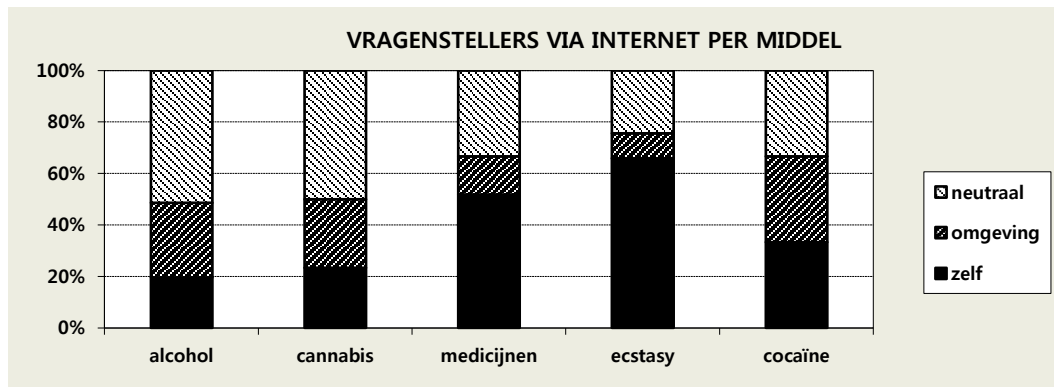
3. Vorig jaar stond ecstasy op de derde plek, nadat in de jaren daarvoor cocaïne nummer drie was geweest. Maar in 2013 werden via de website opvallend veel vragen over **medicijnen** gesteld (9%). In 2012 waren dat welgeteld 4 internetvragen (1%).
4. Internetvragen over **ecstasy** (7%) zijn daardoor verdrongen naar de vierde plaats.
5. Sinds halverwege de jaren nul kwamen er meer internetvragen binnen over **cocaïne** dan over ecstasy, maar sinds 2012 is dat andersom. Vragen over cocaïne staan met 5% op de vijfde plaats.

Vragen over amfetamine (tot nu toe dus meestal in de top 5) werden in 2013 weinig meer gesteld (2%); minder nog dan vragen over tabak (4%) en ghb (3%). Tot slot werden internetvragen gesteld over opiaten (2%), tripmiddelen (1%) en gokken (1%).

1.3 vragenstellers per middel

Zoals gezegd worden via internet vooral veel neutrale vragen gesteld. Dat geldt ook voor internetvragen over alcohol en cannabis: ten minste de helft van die vragen is neutraal. Maar bij medicijnen en vooral ecstasy zijn het voornamelijk gebruikers zelf die vragen stellen. Ook bij cocaïne zijn de internetvragen meestal niet neutraal, maar daar zijn de vragen even vaak afkomstig van gebruikers zelf als uit hun omgeving.

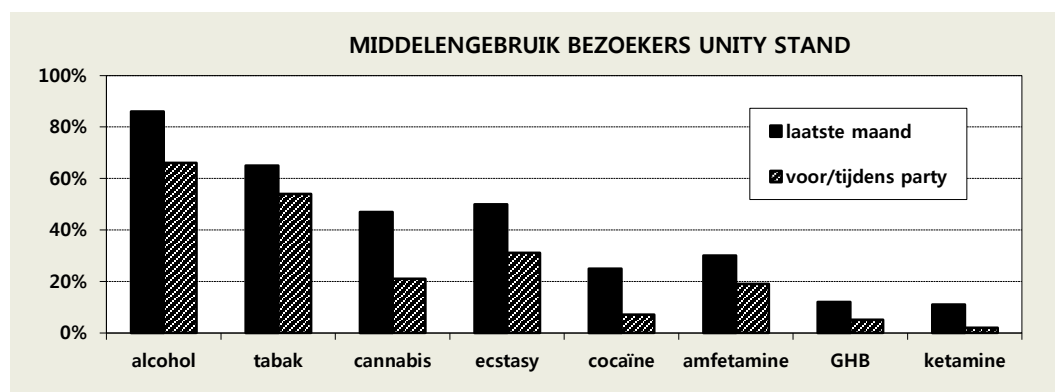
1.4 vragenthema's

Ongeveer de helft van de vragen die via internet gesteld worden is **informatief** van aard (48%). Dit zijn vrijwel uitsluitend neutrale vragen over drugs in het algemeen of neutrale, algemene vragen over een bepaald middel (bijv. *Is tabak een softdrug of een harddrug?*). Eén op de drie vragen is **medisch** (34%) en gaat over bijvoorbeeld aantoonbaarheid van drugs in het bloed, lichamelijke klachten en onthoudingsverschijnselen, zwangerschap en gebruik voor of na een medische ingreep. De meeste medische vragen komen van gebruikers zelf. Internetvragen over **hulp** of behandeling (13%) komen daarentegen vaker vanuit de omgeving van gebruikers. Internetvragen over de dosering of wijze van **gebruik** (1%) komen nauwelijks meer voor en ook over beschikbaarheid, prijs en kwaliteit van middelen op de **markt** (4%) komen weinig internetvragen binnen.

2 unity

Unity is een vrijwilligersgroep van Jellinek Preventie die bestaat uit jongeren en jongvolwassenen ('peer educators') die bezoekers op feesten en festivals voorlichting geven over meer verantwoord alcohol- en druggebruik. De methodiek van Unity is ook geïmplementeerd door andere hulpverleningsinstanties elders in het land. Op een stand liggen folders over alcohol en andere drugs, kennisquizen, condooms, gadgets en snoep. In gesprekken worden specifieke vragen van bezoekers beantwoord en worden tips en adviezen gegeven.

Volgens het Unity jaarverslag 2013 bezocht Unity dat jaar 156 evenementen en werden daar ruim 14.000 contacten opgedaan.⁸² Van de 7.604 standbezoekers die een vragenlijst invulden (gemiddeld 24.6 jaar, 66% man), gaf de helft aan in de afgelopen maand **ecstasy** te hebben gebruikt (**50%**) en bijna één op de drie **amfetamine** (**29%**). Hoewel het om relatief beperkte aantallen gaat, is de meest opvallende trend toch een stijging van het aantal Unity bezoekers dat aangaf in de laatste maand **4-FA** te hebben gebruikt: van 15 in 2011 naar 121 in 2013.

3 testservice

De testservice van Jellinek Preventie is een van de twee testlocaties in Amsterdam (de andere is in het kantoor van Adviesburo Drugs) en onderdeel van het landelijke Drugs Informatie en Monitoring Systeem (DIMS). Gebruikers kunnen elke donderdagavond tegen een kleine vergoeding (€ 2,50) de kwaliteit van hun ecstasypillen en andere drugs laten testen. Een klein beetje van de aangeboden pil wordt eerst aan een zuur-test onderworpen. Geeft deze niet direct uitslag, dan wordt de mogelijkheid geboden het monster naar het laboratorium door te sturen. De uitslag kan in de meeste gevallen een week later worden opgevraagd. Alleen gebruikers zelf kunnen drugs laten testen. Familie, vrienden, hulpverleners, en zeker dealers en producenten mogen geen gebruik maken van de testservice. Omdat het hier gaat om monsters waarvan de gebruikers zelf de moeite namen ze te laten testen, zijn de bij de testservice verzamelde

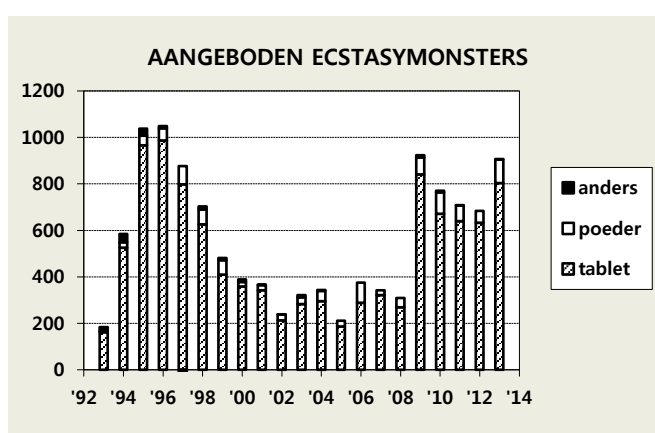
⁸² <http://www.unity.nl/uploads/images/Flyers/UnityJaarverslag2013digi.pdf>

gegevens niet noodzakelijkerwijs representatief voor de totale Amsterdamse drugsmarkt.⁸³

Gegevens over bij de testservice aangeleverde drugs worden al sinds 1993 geanalyseerd en in Antenne gerapporteerd. Niet alleen de testresultaten, maar ook het aantal en soort drugsmonsters dat wordt aangeboden geven indirecte informatie over trends in de Amsterdamse drugsmarkt.

3.1 geanalyseerde ecstasymonsters

Halverwege de jaren negentig werden jaarlijks circa 1.000 ecstasymonsters aangeboden bij de testservice. Dat aantal daalde sindsdien gestaag naar circa 300 monsters per jaar. Tot aan 2009, toen de ecstasymarkt in een dip belandde en waarschuwingen voor verslechterde ecstasykwaliteit

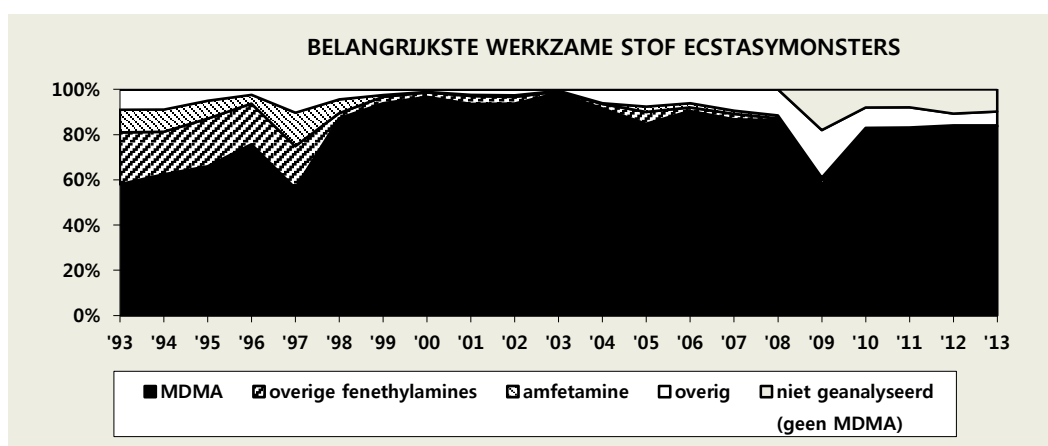
meer gebruikers ertoe aanzette om hun pillen te laten testen. Hoewel de ecstasymarkt aan het eind van 2009 alweer aantrok, nam het aantal aangeboden monsters slechts geleidelijk af. In 2013 waren er wederom waarschuwingen: voor hooggedoseerde ecstasypillen (januari) en met PMMA vervuilde ketamine en MDMA-poeders (april) en ecstasypillen (juni en augustus). Het aantal aangeleverde monsters is daardoor weer gestegen naar **907** in 2013.

De meeste ecstasy komt in de vorm van tabletten (89%), maar ook wel als poeder of kristallen (11%). Andere verschijningsvormen, zoals vloeistoffen of capsules, worden zelden of nooit aangetroffen.

⁸³ In 2007 kwamen landelijk de testresultaten van vrijwillig aangeleverde drugs en drugs uit de zogenaamde 'discokluisjes' (waar portiers in beslag genomen drugs in doen) echter goed overeen (Van Laar et al., 2008).

3.1.1 belangrijkste werkzame stof

In 2013 was in 80% van de monsters **MDMA** de enige werkzame stof. Wanneer we ook de monsters meetellen waarin MDMA het hoofdbestanddeel vormt, dan was het percentage 'echte' ecstasymonsters **84%**.⁸⁴ Dat is vergelijkbaar met voorgaande jaren, maar nog wel iets minder dan tien jaar geleden, toen in meer dan 90% van de ecstasymonsters MDMA de enige of voornaamste werkzame stof was. Tijdens de 'ecstasy crisis' van 2009 was slechts 58% 'echte' ecstasy. De ecstasymarkt heeft zich heel snel, maar blijkbaar toch nog niet volledig hersteld.

Ecstasymonsters met andere ecstasy-achtige **fenethylamines** of fenylethylamines (2-CB, 2-CI, 2-CT-2, 2-CT-7, MDA en MDEA) als belangrijkste werkzame stof, komen sinds eind jaren negentig nauwelijks meer voor. In 2013 is geen enkel monster (**0%**) aangetroffen, dat als ecstasy gekocht werd, maar voornamelijk of uitsluitend andere fenethylamines bleek te bevatten.⁸⁵

⁸⁴ In 34 ecstasymonsters met MDMA als hoofdbestanddeel, werden daarnaast kleine hoeveelheden, amfetamine (4x), cafeïne (7x), efedrine (1x), methamfetamine bijproducten (12x), mCPP (1x), MDA (3x), MDEA (11x), methamfetamine (1x) en PMMA (1x) aangetroffen. Een aantal van deze vervuilingen was niet gekwantificeerd, maar wanneer een poeder of kristal voor ten minste 50% uit MDMA bestond, werd dit als de belangrijkste werkzame stof gezien.

⁸⁵ Wel zijn er 13 monsters (1%) aangetroffen die naast MDMA ook niet gekwantificeerde hoeveelheden MDA of MDEA bevatten (pillen, of poeders met minder dan 50% MDMA), zodat niet bepaald kan worden welke van de bestanddelen de belangrijkste werkzame stof is. Deze monsters zijn daarom tot de categorie 'overige ecstasymonsters' gerekend. Zie pag. 127. Daarnaast zijn 27 monsters aangeboden die waren gekocht als 2-CB, 2-CI, MDA of MDEA. Zie pag. 133.

Ook ecstasymonsters waarin **amfetamine** de belangrijkste stof is, worden sinds eind jaren negentig zelden meer aangetroffen. In 2013 bleken 4 ecstasymonsters uitsluitend of voornamelijk amfetamine te bevatten (**minder dan 1%**).⁸⁶

In 2009 ging de verslechterde kwaliteit van ecstasy gepaard met een toename van ecstasymonsters met **mCPP** (meta-Chloor-Phenyl-Piperazine) als belangrijkste werkzame stof. Dit steeg van 6% in 2008 naar 14% in 2009. Daarna daalde het aandeel monsters met mCPP weer snel: 4% in 2010, 1% in 2011 en wederom 1% in 2012. In 2013 werden 4 ecstasymonsters aangetroffen die mCPP bleken te zijn, wat neerkomt op **minder dan 1%**.⁸⁷

Landelijk steeg in 2009 ook het aantal ecstasymonsters met **mephedrone** als belangrijkste werkzame stof.⁸⁸ In Amsterdam werden dergelijke tabletten in 2009 en ook in de jaren daarna niet of nauwelijks aangetroffen. In 2013 bevatte geen enkel ecstasymonster mephedrone (**0%**).

Na een landelijke waarschuwing voor gevaarlijke ecstasypillen met **PMMA** (paramethoxy-methafetamine), werden in 2011 bij de testservice 8 monsters met deze stof aangeboden. In 2012 waren dergelijke monsters echter weer helemaal verdwenen. In 2013 werd wederom gewaarschuwd voor PMMA-vervuiling en werd er 1 ecstasymonster (**minder dan 1 %**) aangetroffen die voornamelijk PMMA bevatte.⁸⁹

Bij 89 ecstasymonsters (10%) ontbreekt een testuitslag omdat deze niet zijn doorgestuurd naar het laboratorium of wegens beperkte laboratoriumcapaciteit niet getest konden worden. De zuurtest op de testlocatie wees echter uit dat deze monsters géén MDMA bevatten.

⁸⁶ Daarnaast bevatten 8 ecstasymonsters voornamelijk cafeïne, aangevuld met amfetamine. Deze monsters vallen onder de categorie 'overige ecstasymonsters'. Zie pag.127.

⁸⁷ De genoemde 4 monsters bevatten uitsluitend mCPP. Daarnaast waren er 5 ecstasymonsters met zowel MDMA als een niet-gekwantificeerde hoeveelheid mCPP. Deze monsters zijn tot de categorie 'overige ecstasymonsters' gerekend, omdat niet bepaald kon worden welke de belangrijkste werkzame stof was. Zie pag. 127.

⁸⁸ Het DIMS rapporteerde dat 12% van de geanalyseerde ecstasypillen van 2009 uitsluitend mephedrone bevatte (Brunt et al., 2010).

⁸⁹ Daarnaast waren er 4 ecstasymonsters met zowel MDMA als een niet-gekwantificeerde hoeveelheid PMMA. Deze monsters zijn tot de categorie 'overige ecstasymonsters' gerekend, omdat niet bepaald kon worden welke de belangrijkste werkzame stof was. Zie pag.127.

Testresultaten van de 50 overige als ecstasy gekochte monsters (6%), waarbij MDMA niet de belangrijkste werkzame stof was, staan hieronder weergegeven.⁹⁰

testresultaten overige ecstasymonsters

vorm	testresultaten
tabletten	MDMA + 2-CI + methamfetamine bijproducten
	MDMA + amfetamine + mCPP (3x)
	MDMA + amfetamine + MDEA (2x)
	MDMA + cafeïne + MDEA
	MDMA + cafeïne + MDEA + PMMA
	MDMA + mCPP (2x)
	MDMA + MDA (2x)
	MDMA + MDA + onbekende stof
	MDMA + MDEA (5x)
	MDMA + onbekende stof
	MDMA + PMMA (3x)
	MDMA + saffrol
	4-methylmethcathinon
	6-APB
	cafeïne + amfetamine (3x)
	cafeïne + amfetamine + methamfetamine bijproducten (5x)
	cafeïne + MDMA (2x)
	cafeïne + metoxetamine
	cafeïne + onbekende stof
	cafeïne + piperonal
	cafeïne + procaine
	metoxetamine
	onbekende stof (2x)
	bevat niets (2x)

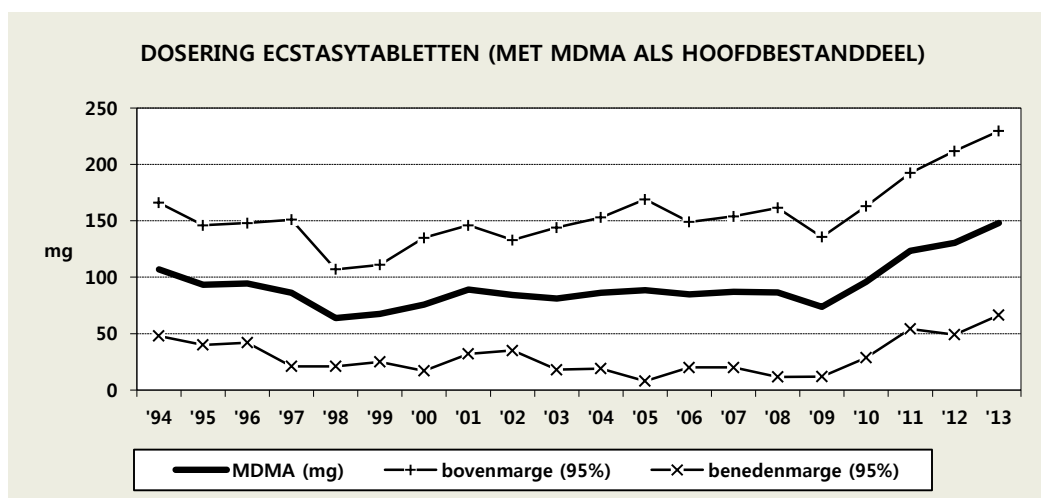
⁹⁰ De 23 ecstasytabletten in de tabel, waarbij MDMA als eerste stof wordt gemeld, bevatten daarnaast niet-gekwantificeerde vervuiling(en). Daardoor kon niet bepaald worden welke stof het hoofdbestand-deel is. Als MDMA in deze tabletten de belangrijkste werkzame stof zou zijn, dan bedroeg het percentage 'echte' ecstasy 86% i.p.v. 84%.

testresultaten overige ecstasymonsters (vervolg)

vorm	testresultaten
poeders	cafeïne + MDMA
	difenylhydramine + methaqualon
	fenacitine
	levamisol
	lidocaïne
	procaïne

3.1.2 hoeveelheid MDMA in tabletten

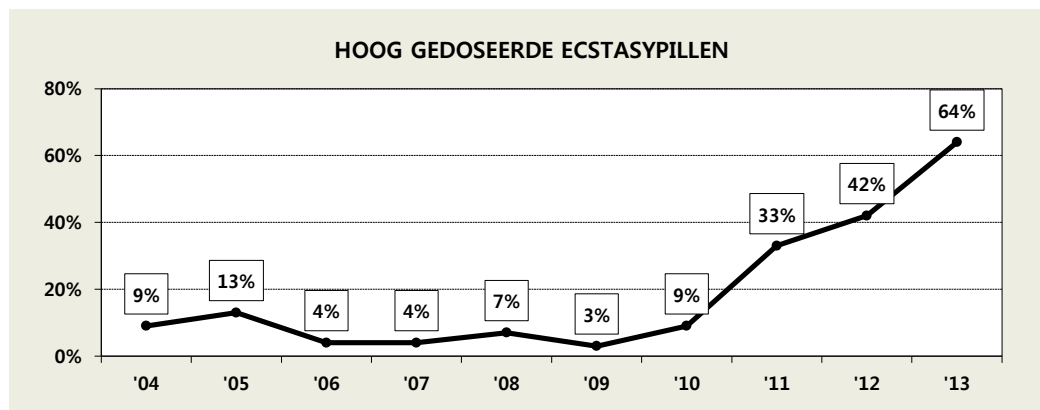
Dat de meeste ecstasymonsters uitsluitend of voornamelijk MDMA bevatten, maakt de ecstasy nog zeker niet 'veilig'. Vooral niet omdat er de laatste jaren gemiddeld steeds hogere doses MDMA worden aangetroffen en er bovendien veel variatie is in doseringen. De 671 aangeleverde ecstasytabletten met MDMA als hoofdbestanddeel, bevatten gemiddeld maar liefst **148 mg**. En de marges zijn groot: de meeste ecstasypillen bevatten ergens tussen de 66 en 230 mg MDMA.⁹¹

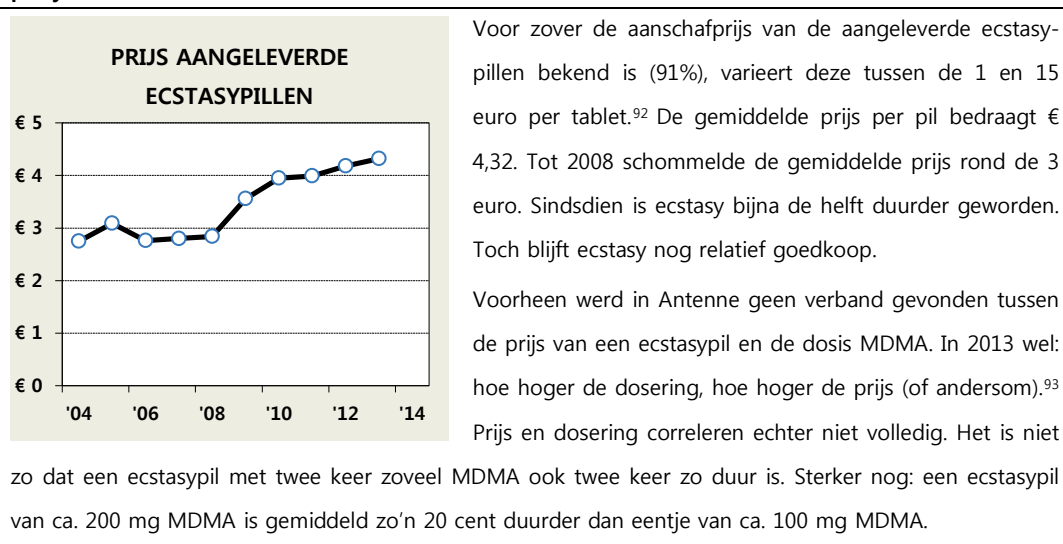
Het aandeel **hoog gedoseerde pillen** (>140 mg MDMA) kwam tot 2010 nauwelijks boven de 10% uit, maar is daarna explosief toegenomen. In 2013 bevatten de meeste ecstasypillen die bij de testservice werden aangeboden een dergelijke hoge dosis

⁹¹ De boven- en ondermarge waarbinnen 95% van de pillen statistisch gezien valt, wordt geschat op het gemiddelde plus of min 1,96 maal de standaarddeviatie.

MDMA (**64%**). Andersom is het aandeel laag gedoseerde pillen (1-35 mg MDMA) fors afgenomen naar 1% in 2013.

prijs van tabletten

3.1.3 zuiverheid van poeders en kristallen

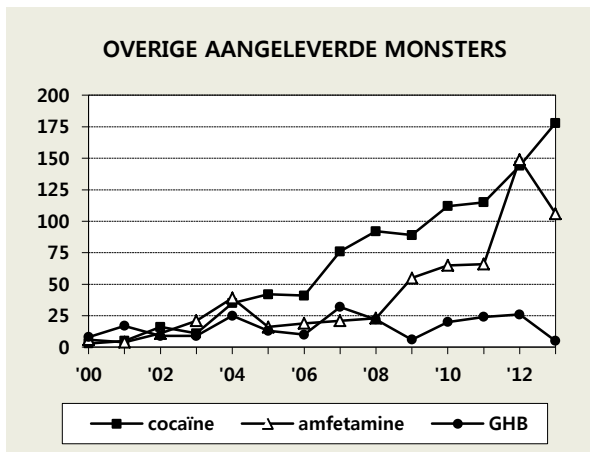
In tegenstelling tot de ecstasypillen, is de zuiverheid van ecstasypoeders en kristallen de laatste jaren wel min of meer stabiel gebleven. In de periode 2006-2012 schommelde de zuiverheid tussen de 73% en 76%. In 2013 bevatten de 86 aangeleverde poedermonsters met MDMA als hoofdbestanddeel gemiddeld **76%** MDMA.

⁹² Degenen die zeggen de pillen gratis te krijgen (3%) niet meegerekend.

⁹³ Pearson correlatiecoëfficiënt .111, p = .006

3.2 overige monsters

Bij de testservice kan men niet alleen terecht met ecstasypillen en -poeders, men kan er ook andere drugs laten testen. Sinds 2000 wordt in toenemende mate ook **cocaïne** aangeboden. In 2013 ging het om **178** cocaïnemonsters; wederom een stijging ten opzichte van het jaar daarvoor. Ook het aantal aangeleverde **amfetamine-**

monsters nam sinds 2000 gestaag toe en tussen 2011 en 2012 was er zelfs sprake van een ruime verdubbeling. In 2013 is het aantal weer wat gedaald naar **106** amfetaminemonsters. De testresultaten van de cocaïne- en amfetaminemonsters komen in de volgende paragrafen aan bod.

Elk jaar werden ook rond de 20 monsters **ghb** aangeboden bij de testservice. In 2009 waren dat er echter een stuk minder omdat (de meer bewerkelijke) laboratoriumanalyses van ghb-monsters wegens grote drukte tijdelijk werden opgeschort. En ook in 2013 was dat weer het geval. Er werden niet meer dan **5** ghb-monsters aangeboden, waarvan er slechts 2 werden geanalyseerd. Testresultaten van ghb zullen daarom dit keer niet worden beschreven.

3.2.1 cocaïne

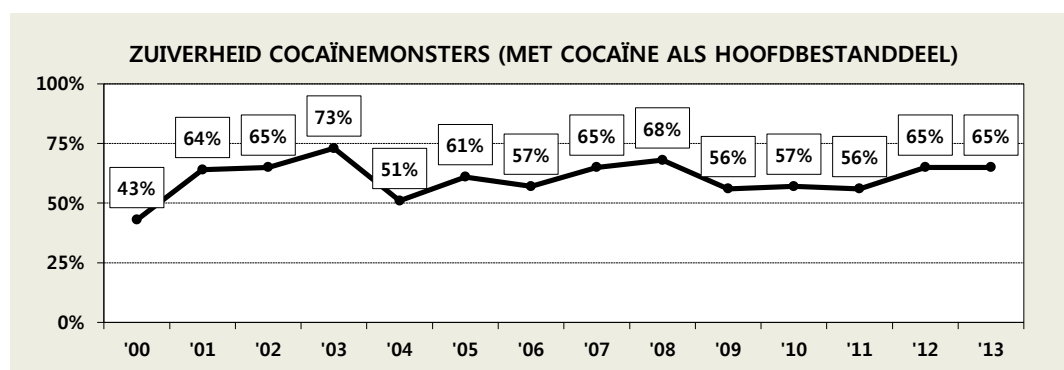
In slechts 36 van de 178 cocaïnemonsters (20%) was cocaïne de enige werkzame stof (afgezien van eventuele relatief onschuldige cocaïne-bijproducten). Volledig zuiver was de cocaïne dus meestal niet. In 91 monsters (43%) zaten ook andere stoffen, maar in beperkte hoeveelheden. Net als in voorgaande jaren was *levamisol* in bijna alle gevallen (73x) de vervuilende stof.⁹⁴ Vervuiling met *fenacetine*, dat tot twee jaar terug nog veelvuldig werd aangetroffen, kwam weinig meer voor (10x).⁹⁵ Andere stoffen die naast cocaïne als hoofdbestanddeel in beperkte doses aanwezig waren: amfetamine

⁹⁴ Levamisol is een immunostimulerend geneesmiddel en veterinair ontwormingsmiddel. Cijfers van voorgaande jaren: 64x in 2012, 56x in 2011, 43x in 2010.

⁹⁵ Fenacetine is een pijnstiller. Cijfers van voorgaande jaren: 3x = 2012, 20x in 2011, 22x in 2010.

(2x), cafeïne (17x), diltiazem (2x), fenylaceton (1x), hydroxyzine (9x), ketamine (1x), lidocaïne (1x) en/of metoxetamine (1x).

In totaal was in 127 van de monsters cocaïne de enige of belangrijkste werkzame stof (71%). Dat is iets minder dan voorgaande jaren (72% in 2012, 88% in 2011, 87% in 2010). Deze monsters bevatten tussen de 12% en 89% cocaïne.⁹⁶ De gemiddelde zuiverheid bedroeg, net als in 2012, 65%.

In 19 van de 178 cocaïnemonsters (11%) zat wel cocaïne, maar was dat niet de belangrijkste werkzame stof.⁹⁷ De belangrijkste andere stoffen in deze monsters waren levamisol (13x), fenacetine (8x) en cafeïne (7x).⁹⁸ Verder bevatten 10 van de 178 monsters (6%) helemaal geen cocaïne, maar uitsluitend andere stoffen.⁹⁹ En 1 monster bevatte helemaal geen werkzame stof. De resterende 21 cocaïnemonsters (12%) zijn niet geanalyseerd.¹⁰⁰

⁹⁶ De maximaal haalbare zuiverheid van cocaïne is 89%.

⁹⁷ Hieronder bevinden zich 14 monsters die een onbekende hoeveelheid andere stoffen bevatten (niet gekwantificeerd) en waarbij de dosering cocaïne minder dan 50% is, zodat niet bepaald kan worden wat het hoofdbestanddeel is. We gaan er voorzichtigheidshalve vanuit dat cocaïne in deze monsters niet de belangrijkste werkzame stof is.

⁹⁸ Hydroxyzine is een antihistamine. hydroxyne (4x), ketamine (1x), paracetamol (4x) en/of cocaïnederivaten (5x).

⁹⁹ Fenacetine (2x), levamisol (2x), lidocaïne (6x), paracetamol (1x) en/of procaïne (1x)

¹⁰⁰ In tegenstelling tot de ecstasymonsters, waarbij niet geteste monsters in elk geval geen MDMA bevatten (negatieve zuurtest op locatie), is van niet geteste cocaïnemonsters niets bekend.

3.2.2 amfetamine

Ook amfetamine was vaak niet de enige werkzame stof: van de 106 aangeleverde amfetaminemonsters bevatten er 38 uitsluitend amfetamine (36%) en eventuele relatief onschuldige bijproducten. Daarnaast was in 19 monsters (18%) amfetamine weliswaar het hoofdbestanddeel, maar zaten er ook kleine(re) hoeveelheden cafeïne of andere stoffen in.¹⁰¹ In totaal was dus in net iets meer dan de helft van de monsters (54%) amfetamine de belangrijkste werkzame stof (in 2012 was dat 35%). De zuiverheid van deze monsters lag tussen de 3% en 73%, met een gemiddelde van 58%.¹⁰² Dat is wat hoger dan in 2012, toen de gemiddelde zuiverheid 49% was.

Ruim een kwart van de aangeleverde amfetaminemonsters (30 van de 106, 28%) bevatte naast amfetamine grote(re) doses andere stoffen. Daarbij ging het met name om cafeïne (24x); veel amfetaminemonsters bleken hoofdzakelijk, soms voor meer dan de helft uit cafeïne te bestaan.¹⁰³ Nog eens 8 van de 106 amfetaminemonsters (8%) bevatten helemaal geen amfetamine, maar uitsluitend andere stoffen.¹⁰⁴ De resterende 10 amfetaminemonsters (9%) zijn niet geanalyseerd.¹⁰⁵

3.2.3 overig

Tot slot werden in 2013 nog 151 andere monsters aangeleverd bij de testservice. De testresultaten (indien bekend) van deze monsters staan in het overzicht op de volgende pagina. Opvallend hierbij is het relatief grote aantal **lsd**-monsters. In 2013 werden 49 van deze monsters aangeboden; een verdubbeling ten opzichte van voor-

¹⁰¹ Niet-gekwantificeerde hoeveelheden 4-methylamfetamine (2x), benzeneethanamine (1x), fenylaceton (15x), fenetylamine (1x). Deze monsters bevatten echter ten minste 50% amfetamine; dit werd daarom als hoofdbestanddeel gezien.

¹⁰² Zuiverheid van 56 poeders. Daarnaast 1 tablet met 30 mg amfetamine.

¹⁰³ Overige stoffen die werden aangetroffen: 4-fluor (1x), 4-methylamfetamine (1x), alfamethylbenzenpropanamine (1x), benzo-ethanamine (2x), careïne (1x), fenylaceton (3x), levamisol (1x), methylamfetamine (1x) en/of een onbekende stof (1x). Deze stoffen werden niet gekwantificeerd. Omdat deze monsters voor minder dan 50% uit amfetamine bestonden, gaan we er voorzichtigheidshalve vanuit dat amfetamine in deze monsters niet de belangrijkste werkzame stof is.

¹⁰⁴ 4-fluor (1x), alfamethylbenzenpropanamine (1x), benzylnitril (1x), cafeïne (3), lidocaïne (2x), bijproducten (1x) en/of een onbekende stof (3x).

¹⁰⁵ Net als bij ecstasymonsters, waarbij niet geteste monsters in elk geval geen MDMA bevatten (negatieve zuurtest op locatie), wees een test op locatie ook bij de niet geteste amfetaminemonsters uit dat deze geen amfetamine bevatten.

gaande jaren (22 in 2012, 24 in 2011, 14 in 2010). Bovendien werden in een aantal van deze monsters NBOMe's (uiterst krachtige tripmiddelen) in plaats van lsd aangetroffen, terwijl dat in voorgaande jaren slechts sporadisch gebeurde.

Daarnaast is het aantal aangeleverde **4-FA**-monsters (4-fluoramfetamine, 17x) in 2013 verzesvoudigd ten opzichte van 2012 (3x). En verdubbelde het aantal aangeleverde monsters **2-CB** (van 10x in 2012 naar 21x in 2013). Andere nieuwe psychoactieve stoffen, zoals 6-APB, methyldone en MXE, werden echter niet vaker aangeboden.

Tot slot lijkt ook het aantal aangeleverde **ketaminemonsters** relatief groot, maar 2013 (33x) verschilt hierin niet van 2012 (35x).

testresultaten overige monsters

aangeleverd als:	Testresultaten
2-CE (3x)	geen uitslag (1x)
2-CB (21x)	2-CB (17x) 2-CB + onbekende stof (1x) geen uitslag (3x)
2-CI (2x)	2-CE (1x) onbekende stof (1x)
2-CI-NBOMe / 25i-NBOMe (1x)	2-CI-NBOMe (1x)
4-fluoramfetamine (17x)	4-fluoramfetamine (14x) geen uitslag (3x)
6-APB (3x)	6-APB (1x) MDPV (1x) metoxetamine (1x)
'craze' (1x)	d-limonene + benzeenethanamine + onbekende stof (1x)
dextro amfetamine (1x)	amfetamine (1x)
DMT (1x)	DMT (1x)
heroïne (1x)	cafeïne + onbekende stof (1x)
ketamine (33x)	ketamine (17x) ketamine + 4-mec (1x) ketamine + ketamine-bijproduct (1x) lidocaïne (2x) mephedrone (2x) methylmethcathinon (1x) metoxetamine (4x) metoxetamine + onbekende stof (1x) metoxetamine + cafeïne + onbekende stof (1x) geen uitslag (3x)

testresultaten overige monsters (vervolg)

aangeleverd als:	Testresultaten
lsd (49x)	lsd (21x) 2-CB (2x) 25b-NBOMe (4x) 25i-NBOMe (1x) 25i-NBOMe + onbekende stof (1x) DOC (1x) onbekende stof (5x) bevat niets (1x) geen uitslag (13x)
LSZ (1x)	geen uitslag (1x)
MDA (3x)	MDA (1x) MDMA + saffrol + onbekende stof (1x) geen uitslag (1x)
MDMA met speed (1x)	MDMA + amfetamine + cafeïne (1x)
mescaline (1x)	mescaline (1x)
methamfetamine (2x)	methamfetamine (1x) geen uitslag (1x)
methylone (4x)	methylone (2x) methylone + ethylone (1x) MDMA + onbekende stof (1x)
MXE (3x)	metoxetamine (1x) metoxetamine + onbekende stof (2x)
onbekend (3x)	geen uitslag (3x)

4 samenvatting en conclusies

Preventie indicatoren leveren indirecte informatie over (trends in) middelengebruik in Amsterdam. Het zijn cijfers over vragen over alcohol en drugs die gebruikers zelf, mensen uit de omgeving van gebruikers of andere geïnteresseerden stellen via de website van Jellinek Preventie, cijfers afkomstig van Unity peereducatie, en testresultaten van drugs die door gebruikers bij de testservice worden aangeboden.

Ecstasy weer sterker dan voorheen

De belangrijkste conclusie is dat de dosering van ecstasypillen historisch hoog is: gemiddeld 148 mg MDMA. In 84% van de 907 bij de testservice aangeleverde ecstasy-monsters vormde MDMA het hoofdbestanddeel (in 80% was het de enige werkzame stof), maar dat maakt de ecstasy zeker niet 'veilig'. Er is veel spreiding in de dosering en bijna twee derde (64%) van de pillen is hoog gedoseerd (> 140 mg MDMA). De prijs is daarbij een slechte indicator; sterke pillen zijn nauwelijks duurder. Bij de bezoekers van de Unity-stand op evenementen en bij vragen die via internet worden gesteld, scoort ecstasy ook hoger dan andere stimulantia.

Kwaliteit cocaïne stabiel, amfetamine iets beter

Sinds 2000 wordt in toenemende mate ook cocaïne en amfetamine aangeboden bij de testservice. In 2013 ging het om 178 respectievelijk 106 monsters. Bij de cocaïne-monsters is cocaïne vaak het hoofdbestanddeel (71%), maar blijken er ook vervuilende stoffen aanwezig, voornamelijk levamisol. De gemiddelde zuiverheid was, net als vorig jaar, 65%. Bij de amfetaminemonsters is amfetamine in amper de helft (54%) de belangrijkste werkzame stof, maar in 2012 was dat nog 35%. En gemiddelde zuiverheid nam toe van 49% naar 58%. Toch is er nog steeds veel amfetamine die grotendeels uit cafeïne bestaat. Bij de bezoekers van de Unity-stand heeft amfetamine aan populariteit gewonnen en werd het middel vaker gebruikt dan cocaïne, maar internetvragen over amfetamine werden in 2013 nauwelijks gesteld.

Grote variatie middelen bij testservice

Naast ecstasy, cocaïne en amfetamine, werden in 2013 opvallend veel verschillende andere middelen aangeboden bij de testservice. Daaronder oude bekenden, maar ook nieuwe middelen. Lsd werd twee keer zo vaak aangeboden als voorheen (49). Vaak werden in deze Lsd-monsters NBOMe's aangetroffen. In de categorie nieuwe psychoactieve stoffen verzesvoudigde de aanlevering van 4-FA (17) en verdubbelde de aanlevering van 2-CB (21). Bij andere NPS, zoals 6-APB (3), methylone (4) en MXE (3), ging het om beperkte aantallen. Mephedrone werd niet aangeboden en evenmin aangetroffen in ecstasymonsters.

V

SAMENVATTING

Eén van de opvallendste ontwikkelingen in Amsterdam is het fors uitdijende aantal studenten. Vaak zijn ze buiten de stad opgegroeid en wonen ze voor het eerst op zichzelf. Ook al wonen ze niet allemaal in Amsterdam, ze gaan er vaak wel uit, de één meer dan de ander. Studenten brengen niet alleen meer massa in het uitgaansleven, ze kleuren het ook in. Meestal hebben ze wel een baantje naast hun studie, maar hun dag- en weekindeling is toch anders dan die van leeftijdsgenoten met een volledige baan. Vooral in de zomerperiode, zonder tentamens, hebben ze zeeën van vrije tijd. De stad heeft heel veel uitgaansmogelijkheden: cafés, clubs en talrijke terrasjes in de zomer. En natuurlijk de parken. De clubs merken dat bezoekers in het zomerseizoen massaal kiezen voor uitgaan in de buitenlucht, maar houden zich opmerkelijk goed staande. In de eerste plaats omdat de Amsterdamse 'feesteconomie' nieuwe groepen blijft aantrekken. Naast de nieuwe lichter student is dat ook de groeiende groep toeristen. Bovendien weten sommige clubs goed mee te profiteren van het zomerseizoen door zelf muziekfestijnen (mee) te organiseren. De uitdaging is vooral om je te onderscheiden van tientallen andere festivals. Jonge ondernemers, waaronder studenten, organiseren feesten op alternatieve locaties. Deze trend is al een tijdje aan de gang, vaak onder de noemer 'illegaal' – ook al kan dat meer een reclameslogan zijn en is er in de meeste gevallen wel degelijk een vergunning en toegangscontrole. In 2013 zien we een stroomversnelling en het sleutelwoord is nu: 'rave'. Deze term was al eerder in zwang, tijdens de beginperiode van de housebeweging van de late jaren tachtig. Maar dat deert een nieuwe generatie stappers niet. Voor hen is het iets nieuws.

Antenne Amsterdam: jaarlijkse drugsmonitor sinds 1993

Antenne rapporteert al sinds 1993 trends op de Amsterdamse drugsmarkt. Elk jaar wordt op basis van zowel kwalitatieve als kwantitatieve gegevens het middelengebruik bij jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. De multi-

methodische onderzoeksaanpak kent drie vaste onderdelen: de panelstudie, de survey en de preventie indicatoren. De gegevens uit de verschillende onderdelen schetsen samen een gedifferentieerd beeld van trends en patronen in de Amsterdamse wereld van genotsmiddelen.

In de panelstudie worden de laatste ontwikkelingen gevolgd aan de hand van halfjaarlijkse individuele interviews met een panel van insiders. De panelstudie is vooral gericht op het uitgaansleven, met de nadruk op trendsetters. In de panelstudie gaat het nauwelijks om precieze cijfers, maar om dynamische processen. De survey levert juist wel kwantitatieve gegevens over middelengebruik binnen specifieke groepen. Voor Antenne 2013 hebben we een gevarieerd pallet aan raves en clubavonden bezocht en daar bezoekers benaderd met het verzoek om later thuis via internet een enquête in te vullen. In totaal hebben 633 clubbers en ravers aan de survey deelgenomen, veelal begin-twintigers (44%), autochtoon Nederlands (75%) en student of scholier (66%). In de afgelopen achttien jaar zijn in Antenne clubbezoekers vier keer eerder onderzocht (1995, 1998, 2003 en 2008), zodat ontwikkelingen in het middelengebruik op de langere termijn in beeld kunnen worden gebracht. Een derde type Antenne cijfers heeft betrekking op preventie indicatoren. Het gaat hierbij om informatie over de alcohol- en drugsmarkt in de vorm van kwantitatieve gegevens over informatie- en adviesvragen, over bezoekers van de Unity-stand (peer educatie op evenementen) en over testuitslagen van vrijwillig aangeleverde drugs.

Nagenoeg iedereen drinkt

Op het alcoholfront maken vooral de speciale biersoorten een voortgaande opmars en is whisky na wodka de runner up bij de sterke dranken. Hoewel de duurdere dranken zeker nog worden besteld, melden clubuitbaters dat baromzetten dalen. Dit wordt deels gecompenseerd door toeristen, die meer te besteden hebben dan studenten.

Onder uitgaanders drinkt nagenoeg iedereen: vrijwel alle clubbers en ravers (99%) in de survey zijn huidige drinkers (= laatste maand), ongeacht geslacht, leeftijd, etniciteit en werk of studie. Bijna een kwart (23%) voldoet aan de in Antenne gehanteerde definitie van riskante drinker (dagelijks drinken, ongeacht de hoeveelheid; of meerdere dagen per week meer dan 3 of 4 glazen).¹⁰⁶ Ook tijdens het uitgaan wordt flink gedronken, gemiddeld 5 glazen alcohol. Tellen we daar de alcohol die voor en na het

¹⁰⁶ Voor personen tot 19 jaar geldt een grens van 3 glazen; vanaf 19 jaar is dat 4 glazen. Deze definitie wordt sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

uitgaan wordt gedronken bij op, dan gaat het om gemiddeld 8 glazen op een uitgaansavond. De meeste clubbers en ravers (53%) gingen na het uitgaan fietsend naar huis, waarvan een groot deel (78%) tijdens het uitgaan meer dan 2 glazen alcohol had gedronken en misschien niet aan het verkeer mocht deelnemen. Het aandeel uitgaanders dat na het uitgaan met meer dan 2 glazen alcohol een motorvoertuig bestuurt is relatief klein (4%). Het alcoholgebruik lag ook in 1995 al hoog, maar het aandeel huidige drinkers is sindsdien alleen maar verder toegenomen. Riskant drinken kende echter een piek in 1998 (34%) en is sindsdien weer gedaald.

Matiging en innovatie in roken en blowen

Volgens de panelstudie is de groep actieve rokers en blowers onder de trendsetters in het nachtleven in de afgelopen jaren geslonken. Door de prijsstijgingen en strengere rookregels zijn sommigen gestopt, geminderd of overgestapt van sigaretten op shag, dat voordeliger is. Nieuw is de opkomst van de elektronische sigaret. Ook op het terrein van blowen wordt veel geïnnoveerd. In verschillende panelnetwerken zijn joint-rokers overgestapt op geavanceerde pijpjes en vaporizers.

Van de clubbers en ravers van 2013 is bijna driekwart (72%) huidige roker en bijna de helft (48%) huidige blower. Deze percentages zijn nauwelijks anders dan in het verleden. Toch zijn er wel belangrijke veranderingen waarneembaar. Het aandeel dagelijkse rokers is meer dan gehalveerd: van 57% in 1995 naar 24% in 2013. Er zijn dus niet zozeer minder rokers, maar er wordt duidelijk wel minder gerookt. Ook blowen tijdens het uitgaan halveerde (van 31% naar 16%) en het aandeel riskante blowers (dagelijks blowen of een paar keer per week meer dan één joint) daalde van 18% naar 8%.

Ecstasy groter en sterker dan ooit

De media hebben in 2013 veel bericht over **ecstasy**. Men stond stil bij het feit dat ecstasy samen met house 25 jaar geleden het uitgaansleven op zijn kop zette. En er was veel aandacht voor hoog gedoseerde pillen en enkele fatale aan ecstasy toegeschreven ongelukken. Desondanks doen gezondheidsincidenten weinig afbreuk aan het positieve imago bij gebruikers in de panelnetwerken. Hoewel er nog steeds ecstasy via thuisdealers wordt geregeld, groeit het aantal 06-dealers dat ecstasy (en soms ook andere drugs) bezorgt. De verkrijgbaarheid van ecstasy blijft onveranderd groot, evenals de zuiverheid. De dosering van ecstasypillen is historisch hoog: gemiddeld **148 mg MDMA per pil**. In 84% van de 907 bij de testservice aangeleverde ecstasy-monsters was MDMA de enige of belangrijkste werkzame stof, maar dat maakt de

ecstasy zeker niet 'veilig'. Er is veel spreiding in de dosering en bijna twee derde (64%) van de pillen is hoog gedoseerd (> 140 mg MDMA). De prijs (meestal €5-6 per pil) is daarbij een slechte indicator; sterke pillen zijn nauwelijks duurder.

Ecstasy blijkt telkens nieuwe generaties aan te spreken op de talrijke zomerfestivals en feesten. Bij jonge beginnende stapgroepen (begin-twintigers) ligt het gebruik verhoudingsgewijs hoog. In de clubsurvey piekte het gebruik van ecstasy in 1998, nam daarna af en stabiliseerde tot 2008. In 2013 is er weer een piek, die zelfs boven het niveau van 1998 ligt. De laatste maand gebruikte 55% van de clubbers en ravers ecstasy, wat neerkomt op een ruime verdubbeling ten opzichte van vijf jaar geleden. De toename in het gebruik van ecstasy tijdens het uitgaan is vergelijkbaar groot. Het gemiddeld aantal ecstasypillen dat tijdens het uitgaan wordt gebruikt ligt wel iets lager, maar door de sterkere pillen is de totale dosis MDMA tijdens het uitgaan waarschijnlijk toch groter dan voorheen.

Amfetamine volledig gerehabiliteerd

Amfetamine zat de afgelopen jaren stevig in de lift. De rehabilitatie van amfetamine is opmerkelijk omdat het lange tijd door trendsetters werd verketterd. Maar het negatieve imago dat aan amfetamine kleefde is veranderd in een positieve waardering bij gebruikers in het panel, die het (naast ecstasy) dé ideale feestbrandstof vinden om te kunnen vlammen op festivals, raves en afters. Van schaarste is dan ook geen sprake en gebruikers zeggen dat er meer amfetamineverkopers actief zijn. De prijs (meestal € 10-15 per gram) is stabiel en de kwaliteit lijkt iets verbeterd. In amper de helft (54%) van de bij de testservice aangeleverde amfetaminemonsters vormt amfetamine het hoofdbestanddeel, maar in 2012 was dat nog 35%. En gemiddelde zuiverheid nam toe van 49% naar 58%. Toch is er nog steeds veel amfetamine die grotendeels uit cafeïne bestaat.

Net als ecstasy, piekte ook amfetamine in de clubsurvey van 1998, nam daarna af tot 2008 en scoort in 2013 weer hoger dan ooit tevoren. De gebruikscijfers van amfetamine liggen wel een stuk lager dan die van ecstasy. Een kwart (23%) van de clubbers en ravers van 2013 gebruikte de laatste maand amfetamine; een verviervoudiging ten opzichte van 2008. Ook tijdens het uitgaan wordt meer amfetamine gebruikt. Bijna één op de drie bezoekers van de Unity-stand op evenementen had gaf aan op die avond amfetamine gebruikt te hebben (29%).

Cocaïne blijft achter

Cocaïne is onder trendsetters in de panelstudie, waarschijnlijk door de verjonging, de economische crisis en de opmars van amfetamine, wat op de achtergrond geraakt. Bij de oudere groep (25-plussers) blijft cocaïne echter onverminderd populair. Meer gebruikers zeggen dat ze ongevraagd berichtjes krijgen van of zelfs worden gebeld door hun cocaïnekoerier. Ofschoon de variatie in prijzen vanwege de verschillende kwaliteit breder is geworden (€40-70 per gram), betalen de meesten €50-60 per gram. In de bij de testservice aangeleverde cocaïnemonsters is cocaïne vaak het hoofdbestanddeel (71%), maar blijken er ook vervuilende stoffen aanwezig, voornamelijk levamisol. De gemiddelde zuiverheid was, net als vorig jaar, 65%.

Het trendpatroon van cocaïne in de clubsurvey volgt dat van ecstasy en amfetamine, met een piek in 1998, gevolgd door een daling en een stijging tussen 2008 en 2013. Het huidige cocaïnegebruik (19%) blijft echter onder het niveau van 1998 én onder dat van amfetamine. Het gebruik van cocaïne tijdens het uitgaan is onveranderd ten opzichte van vijf jaar geleden en voorbijgestreefd door amfetamine. Bij bezoekers van de Unity-stand scoort amfetamine ook hoger dan cocaïne.

stimulantiagebruik clubbers 2008 en clubbers & ravers 2013

		2008	2013		
		CLUB	CLUB	RAVE	TOTAAL
ECSTASY	laatste maand	21%	43%	69%	55%
	tijdens uitgaan	9%	17%	42%	29%
AMFETAMINE	laatste maand	6%	14%	34%	23%
	tijdens uitgaan	4%	7%	21%	13%
COCAÏNE	laatste maand	14%	14%	26%	19%
	tijdens uitgaan	5%	6%	5%	6%

Lachgas explodeert

Veel gebruikers zien de korte kick van **lachgas** als een onschuldige roes. Het aanbod van lachgas (middels slagroomspuit, cilinders en ballonnen) heeft een hoge vlucht genomen en zich in de afgelopen jaren gestaag uitgebreid over verschillende panel-netwerken en ook in het reguliere circuit. Koninginnedag spant elk jaar de zogeheten kroon met grootschalig openlijk gebruik, getuige alleen al de duizenden lege patronen die verspreid door de stad worden aangetroffen. Overigens neemt de kritiek onder uitgaanders toe over de lamelndige sfeer bij veel lachgasgebruik.

In de clubsurvey gold de gebruikspiek in 1998 niet alleen voor de stimulantia, ook lachgas was dat jaar populair. Die populariteit taande in de tien daaropvolgende jaren, maar vergeleken met 2008 is lachgasgebruik in 2013 explosief toegenomen: van 3% naar 33% huidige gebruikers. Vooral onder jongere uitgaanders (rond de 20 jaar) ligt het gebruik hoog. Ook in de vorige Antenne survey van 2012, onder jongeren (14-17 jaar) in de jeugdzorg, vielen de hoge gebruikscijfers van lachgas al op.¹⁰⁷ Lachgas scoorde daar zelfs hoger dan ecstasy.

Op gebruikersniveau is **ghb** bij trendsetters in de panelstudie over het hoogtepunt heen. Door strengere controles in het uitgaansleven, maar ook de onderlinge kritiek in eigen feestgelederen gaan uitgaanders minder vaak out op ghb. Na het zien van reportages over problematische ghb-gebruikers begint het bij een grotere groep hipsters door te dringen hoe verslavend ghb kan zijn. Al deze factoren verklaren de gestage afname van het gebruik op feestsettings. Op afterfeesten blijft ghb nog steeds een constante. **Ketamine** is beduidend minder mediageniek. Vanwege de mild-psychedelische effecten wordt ketamine vaker op afters, raves en in privéverband genomen dan in een doorsnee clubsetting. Er zijn in de panelstudie aanwijzingen dat het frequente gebruik van ketamine zich in enkele groepen meer problematisch ontwikkelt.

Ghb en ketamine werden in 1998 nog nauwelijks gebruikt door uitgaanders in de clubsurvey. Het gebruik van deze middelen nam tot 2008 licht toe, maar ook hier is tussen 2008 en 2013 sprake van een flinke stijging. Huidig gebruik van ghb ging in die periode van 5% naar 10% en huidig gebruik van ketamine van 2% naar 12%. Verschil met lachgas is dat deze middelen eerder door eind-twintigers worden gebruikt.

narcosemiddelengebruik clubbers 2008 en clubbers & ravers 2013

		2008	2013		
		CLUB	CLUB	RAVE	TOTAAL
LACHGAS	laatste maand	3%	20%	48%	33%
GHB	laatste maand	5%	8%	12%	10%
KETAMINE	laatste maand	2%	6%	19%	12%

¹⁰⁷ Benschop, Nabben & Korf (2013).

Bescheiden belangstelling voor nieuwe psychoactieve stoffen

NPS is de verzamelnaam voor nieuwe psychoactieve stoffen die, onder andere via internet, op de markt komen. Vaak gaat het hier om gesynthetiseerde chemische variaties van de klassieke middelen. Ook de termen 'designer drugs', 'research chemicals' en 'legal highs' worden wel gebruikt. De term 'nieuw' dekt niet altijd de lading: 2-CB waart bijvoorbeeld sinds de jaren negentig jaren rond op de Nederlandse markt en werd al in 1997 opgenomen in de Opiumwet. De afgelopen jaren, vooral na de 'ecstasycrisis' van 2009, is de markt voor NPS onstuimig gegroeid. Het gebruik blijft voorts nog op een lager niveau dan de klassieke middelen. Sommigen wijten dit aan het feit dat de ecstasymarkt (weer) zo zuiver is. Toch zitten verspreid over bijna de helft van de panelnetwerken kleine gebruikerskernen met interesse voor nieuwe psychoactieve middelen. Deze subgroepen zijn doorgaans hoog opgeleid, wit en trendsettend, vaak met een grote interesse voor nieuwe middelen in het algemeen. Vooral over **4-FA** (4-fluo) zijn gebruikers enthousiast en het middel verspreidt zich over steeds meer netwerken. Bij de testservice verzesvoudigde de aanlevering van 4-FA ten opzichte van 2012. Ook voor **2-CB** blijft een markt, gezien de toename van aangeleverde samples van 2-CB bij de testservice. De fenethylamines 5-APB en 6-APB zijn minder bekend. In de categorie synthetische cathinonen is **mephedrone** (4-MMC) het meest bekend. In sommige andere Europese landen werd mephedrone vanaf 2009 snel populair in uitgaanskringen; in onderzoeken onder bijvoorbeeld bezoekers van homovriendelijke nachtclubs in Londen gebruikte meer dan de helft mephedrone.¹⁰⁸ In Amsterdam is het middel echter nooit echt aangeslagen en tegenwoordig wordt mephedrone nog maar in enkele panelnetwerken gebruikt en is het bij de testservice helemaal van de radar. De varianten 3-MMC, 2-FMC en 4-FMC worden sporadisch gesignaleerd. **Methylone** is nagenoeg verdwenen. De verspreiding van het aan ketamine verwante **MXE** is stabiel op een laag niveau. Echt nieuw is het rustgevende **Etizolam**, dat in een enkel panelnetwerk wordt gebruikt.

Ook de clubbers en ravers uit de survey hebben ooit ervaring opgedaan met NPS: 2-CB (19%), 4-FA (15%), mephedrone (9%), 6-APB (5%), methylone (4%) en MXE (3%). Huidig gebruik van 2-CB steeg in de periode 2008-2013 van 1% naar 6%. Bij de andere NPS gaat het om meer bescheiden aantallen huidige gebruikers (1% of minder). Vijf

¹⁰⁸ Dargan & Wood (2013).

jaar geleden waren deze middelen echter nog niet of nauwelijks op de markt en daarom ook niet opgenomen in de vragenlijst van de voorgaande clubsurvey.

Hernieuwde belangstelling voor lsd?

Psychedelische middelen als lsd, paddo's, truffels, DMT en ayahuasca spelen een marginale rol in het uitgaansleven. In de panelstudie lijkt de belangstelling voor lsd wat toe te nemen nu het middel wat vaker buiten de oorspronkelijke niches op meer buitenfestivals opduikt. Bij de testservice werd lsd in 2013 twee keer zo vaak aangeboden als voorheen. In deze lsd-monsters werden ook wel NBOMe's aangetroffen.

Variatie in gebruik

Het druggebruik is niet evenredig verspreid over het uitgaansleven. Het gebruik van stimulantia, narcosemiddelen en nieuwe psychoactieve stoffen ligt bij urban traditioneel een stuk lager dan bij dance. En binnen het gevarieerde dancesegment bevinden zich weer niches in het festivalcircuit en het reguliere clubmilieu waar stappers meer drugservaring hebben en waar ook vaker middelen worden gecombineerd. Enkele voorspellers voor wilder en roekelozer middelengebruik zijn onder andere jongere leeftijd (begin-twintig), minder toegangscontrole en vuigere muziekstijl. Maar ook de reputatie van de feestorganisatie, de locatie en het tijdstip spelen een rol. Er is niet zo veel fantasie voor nodig om te bedenken dat het druggebruik op een reguliere clubavond minder extreem is dan op een buitenfestival, dat ook nog eens veel langer duurt. Van de ravers in de survey gebruikte 62% stimulantia tijdens het uitgaan, bij de clubbers was dat 25%. Maar ook afgezien van de uitgaansavond zijn ravers vaker huidige gebruikers van vrijwel alle onderzochte middelen. Bijna alle ravers die we onderzochten gaan ook wel naar clubs, maar andersom is dat niet het geval. Een deel van het clubpubliek gaat (vooral in de zomermaanden) dus ook naar feesten buiten de clubs. Dit deel is gemiddeld iets ouder, wat vaker man en vooral vaker geïnteresseerd in genotmiddelen dan de clubbers die niet naar raves gaan. Nu ligt het middelengebruik in het zomerse festivalseizoen over het algemeen wat hoger dan normaal, maar ook in het ooit-gebruik scoren ravers hoger dan clubbers. De toevoeging van ravers aan de survey verklaart voor een deel ook de stijgingen in middelengebruik ten opzichte van 2008 (toen is namelijk geen onderzoek gedaan op raves, die werden vijf jaar geleden nog niet in deze aantallen georganiseerd). Maar ook als we de ravers buiten beschouwing laten in de vergelijking, blijkt het middelengebruik van clubbers op veel punten hoger te liggen dan in 2008. Dit kan deels te maken hebben met een

veranderend clubpubliek. Hier vinden we namelijk steeds meer studenten, van begin-twintig; een groep die over het algemeen toch minder verplichtingen en meer vrije tijd heeft dan de werkende eind-twintigers en dertigers die voorheen de clubs domineerden.

Meer middelengebruik over de hele linie

Bij de trendsetters in de panelstudie lijkt er tussen 2012 en 2013 voor het eerst een licht neergaande trend, maar het is nog te vroeg om te constateren dat er sprake is van een kentering. Vergeleken met vijf jaar geleden worden door clubbers (en onder hen vooral degenen die ook raves bezoeken) over de hele linie meer middelen gebruikt. Dat geldt voor de stimulantia (ecstasy, cocaïne en amfetamine), maar ook voor narcosemiddelen (ghb, lachgas en ketamine). En daarnaast wordt er geëxperimenteerd met nieuwe psychoactieve stoffen (NPS). De NPS (vaak ecstasy-achtigen) lijken daarbij niet de plaats over te nemen van de klassieke ecstasypil. Eerder onderzoek in Londen concludeerde ook dat gebruikers NPS toevoegen aan hun repertoire en het niet zien als vervanging van andere middelen.¹⁰⁹ De stijging in amfetaminegebruik gaat ook niet ten koste van cocaïne.

¹⁰⁹ Moore et al. (2013).

VI

ENGLISH SUMMARY

One of the most conspicuous current trends in Amsterdam involves the mounting numbers of students in the city. Many of them grew up elsewhere and are now living on their own for the first time. Although not all of them actually live in Amsterdam, many go out there at night – some considerably more than others. Students not only augment the nightlife crowds, but they also colour them in. Though most have part-time jobs alongside their studies, their daily and weekly routines are nonetheless different from those of their peers with full-time jobs. Especially in the summer months and other non-exam periods, they have loads of free time, and the city has loads of entertainment venues: pubs, nightclubs and pavement cafés, complemented by park activities and events. Clubs cannot help but notice their patrons' massive preference for outdoor settings, but they hold their own remarkably well through the summer months. For one thing that is because the Amsterdam 'party economy' steadily attracts new groups, including growing numbers of tourists and the yearly influx of first-year students. Some clubs also profit from the summer season by organising or co-organising musical events themselves. The greatest challenge for music events is to set themselves apart from the dozens of other festivals. Young entrepreneurs, some of them still students, organise their own events at 'alternative' locations, a trend that has been visible for some time now. They like to call the parties 'illegal', but that may be more of an advertising ploy, as most events have in fact obtained permits and carry out entry checks. This phenomenon gained swift momentum in 2013, and 'rave' was again the word. That term was popular in the early years of the house music rage back in the late 1980s. But that doesn't bother the latest generation. To them it is something new.

Amsterdam Antenna: Monitoring drugs every year since 1993

Antenna has been reporting on trends in the Amsterdam drugs market since 1993. Every year it collects qualitative and quantitative data to document substance use

among Amsterdam adolescents and young adults. Antenna is a mixed-method monitoring scheme with three ongoing components: the panel study, the survey and the prevention indicators. Altogether, the information obtained from those components produces a diversified picture of trends and patterns in Amsterdam's world of recreational substances.

Our **panel study** traces the latest developments by conducting individual, semi-annual interviews with a panel of insiders from various scenes. The main focus is on nightlife, and in particular on trendsetters that experiment with new music, venues or drugs. The panel study does not try to obtain exact figures but to shed light on dynamic processes. The **survey**, in turn, delivers quantitative data about substance use in specific groups in the city. For this 2013 Antenna, we visited a diversified palette of raves and club nights, asking the ravers and clubbers we met there to fill in an online questionnaire when they got home. A total of 633 people responded. Predominantly they were in their early twenties (44%), were from ethnic Dutch backgrounds (75%) and were students or secondary school pupils (66%). In the past eighteen years, Antenna has surveyed clubgoers four previous times (in 1995, 1998, 2003 and 2008), enabling us to document longer-term trends.

A third type of statistics reported in Antenna derives from sources we call **substance use prevention indicators**. These provide quantitative data on the alcohol and drugs markets, obtained from several sources: requests for information or advice, statistics from information stands at dance events operated by a voluntary peer education group called Unity, and results from analyses of voluntarily submitted drug samples at a testing service.

Virtually everybody drinks

On the **alcohol** front, the special beers continue to proliferate, and vodka and whisky are the most popular spirits. Although the dearer drinks are still ordered, club owners report declining bar turnovers. That is offset to some extent by the tourists, who have more spending money than students.

Virtually all nightlifers drink alcohol: 99% of the clubbers and ravers we surveyed were current (last-month) drinkers, irrespective of gender, age, ethnicity or occupation. Almost one quarter (23%) qualified as hazardous drinkers under the definition used by Antenna (consumption of any amount of alcohol daily or more than 3

or 4 units on several days a week).¹¹⁰ During a night out, five units per person were consumed on average in entertainment venues alone, with pre-club and after-club drinking pushing the total to an average of eight units per night. Most clubbers and ravers (53%) went home by bicycle at the end of a night out, and 78% of those had consumed over two units, potentially disqualifying them from driving or cycling. The percentage driving a motor vehicle on more than two units of alcohol was small (4%). The percentage of drinkers in nightlife was already high in 1995, but it has continually increased since. The percentage of hazardous drinkers peaked, however, at 34% in 1998 and has been declining since.

Moderation and innovation in tobacco and cannabis smoking

According to the panel study, the numbers of active tobacco and cannabis smokers amongst the nightlife trendsetters have declined in recent years. Price increases and stricter smoking regulations have prompted some tobacco smokers to stop or cut back, and others have begun rolling their own to save money. Electronic cigarettes are a novel development. Much innovation can also be seen in cannabis smoking. Former joint smokers in several panel networks have switched to more advanced pipes or vaporisers.

Almost three quarters (72%) of the clubbers and ravers we surveyed in 2013 were current (last-month) **tobacco** smokers and nearly half (48%) were current **cannabis** smokers – rates little changed over the years. But some major changes can be observed nevertheless. The percentage of daily tobacco smokers has shrunk by more than half since 1995: from 57% to 24%. Hence, though smokers are not fewer in number, they smoke considerably less. Cannabis smoking in nightlife has also diminished by half (from 31% to 16%), while the percentage of hazardous cannabis users (those smoking daily or having more than one joint on several days a week) has dropped from 18% to 8%.

Ecstasy is bigger and stronger than ever

There were abundant media reports about **ecstasy** in 2013. Some of these looked back on the advent of ecstasy and house music 25 years ago, which turned Amsterdam nightlife upside down. Other reports focused on high-dose ecstasy tablets and

¹¹⁰ A limit of 3 units of 10 grams of ethanol applies to persons under 19, and 4 units to those 19 or older, a definition employed in Antenna since 1995.

on several fatal accidents attributed to the drug. Health incidents like these have failed to dent the positive image that ecstasy has for its users in our panel networks. Although many users still obtain their ecstasy via home-based dealers, the number of mobile dealers that deliver ecstasy (and sometimes other drugs too) is growing. The availability of ecstasy is unwaveringly high, as is the purity of the tablets. Dosage has reached a historic high, averaging **148 mg of MDMA per tab**. In 84% of the 907 ecstasy samples submitted to the testing service, MDMA was the sole or primary active ingredient. That by no means made ecstasy 'safe', however. Large fluctuations in dosages were seen, and nearly two thirds (64%) of the tablets tested were classified as high-dosage (>140 mg of MDMA). Price, which was commonly €5 to €6 per tab, was a poor indicator of potency, as strongly dosed tablets were seldom any more expensive.

Ecstasy has been seen to appeal to successive generations of youth who attend the summer festivals and dance events in and around Amsterdam. Consumption tends to be relatively high amongst beginning nightlifers in their early 20s. In our previous clubbing surveys, ecstasy use peaked in 1998, subsequently declined and then stabilised until 2008. In 2013, however, consumption has peaked anew, even exceeding that of 1998. In the month preceding the 2013 survey, 55% of the clubbers and ravers had taken ecstasy, more than doubling the rate five years before. A similar increase was evident in ecstasy consumption during a night out. Although the average number of pills reportedly taken on a night out declined slightly, the total intake of MDMA per occasion is probably higher than ever due to the increased potency of the tablets.

Amphetamine now fully rehabilitated

In recent years, **amphetamine** (speed) has been firmly in the ascendant. Its rehabilitation is remarkable, after it had been scorned for years by the nightlife trendsetters. The negative image attached to amphetamine has turned to enthusiasm, with users in the panel now calling it (in addition to ecstasy) the ideal party fuel to fire people up at festivals, raves and afterparties. Market scarcity is also no problem any longer, and users report that more amphetamine dealers are active. Prices are stable at €10 to €15 per gram, and quality appears to have improved. Barely half of the speed samples (54%) submitted to the testing service in 2013 contained amphetamine as their primary ingredient, but that was up from 35% one year previously. Average purity increased from 49% to 58%, but many powders sold as speed still consist largely of caffeine.

Like ecstasy, amphetamine consumption also peaked in our 1998 club survey, then declined until 2008, and rose to score higher than ever in 2013. Rates of amphetamine use are lower than those for ecstasy. About one quarter (23%) of the clubbers and ravers we questioned in 2013 had taken amphetamine in the past month, quadrupling the 2008 figure. Rates during nights out are also higher. Almost one in three people (29%) who visited Unity stands at music and dance events in 2013 reported having taken speed that night.

Cocaine lags behind

Among the trendsetters in our panel study, **cocaine** has receded somewhat into the background, probably due to rejuvenation in the panel, economic malaise and the spread of amphetamine. But its popularity remains undiminished in the older group (above age 25). More cocaine users reported receiving unsolicited messages or even phone calls from their coke couriers. Although price ranges (€40 to €70 per gram) have broadened due to quality variations, most informants paid €50 to €60. Many of the cocaine samples submitted to the testing service (71%) contained cocaine as their primary ingredient, but adulterants were also detected, chiefly levamisole. Average purity was 65%, the same as the previous year.

The trend pattern for cocaine that emerges from our club surveys rather parallels the patterns for ecstasy and amphetamine, with a peak in 1998, a gradual decline in the subsequent decade, and an upturn in 2013. Current cocaine use (19%), however, remained below the 1998 level, as well as below the current rate for amphetamine. The rate of cocaine use in nightlife settings remained unchanged in comparison to 5 years previously and was surpassed by amphetamine. Higher levels of amphetamine use were also recorded at Unity stands.

stimulantia use clubbers 2008 and clubbers & ravers 2013

		2008	2013		
		CLUB	CLUB	RAVE	TOTAL
ECSTASY	last month	21%	43%	69%	55%
	while going out	9%	17%	42%	29%
AMPHETAMINE	last month	6%	14%	34%	23%
	while going out	4%	7%	21%	13%
COCAINE	last month	14%	14%	26%	19%
	while going out	5%	6%	5%	6%

Laughing gas explodes

Many users of laughing gas consider the brief high they get from the substance to be a harmless buzz. The availability of laughing gas via whipped cream canisters, chargers or balloons has soared, and the use of the substance has spread steadily across a number of different panel networks as well as through more mainstream settings. Queen's Day forms the crowning apex every year, so to speak, with wide-scale public consumption revealed by the sheer thousands of empty laughing gas canisters strewn over the streets. But amongst nightlifers there is growing criticism of the dispirited atmosphere that arises from the heavy use of laughing gas.

The peaks in consumption in the 1998 club survey were not only apparent for stimulant drugs. Laughing gas was also popular that year. Its popularity subsided in the decade that followed, but between 2008 and 2013 the use of laughing gas escalated explosively, with rates of current use soaring from 3% to 33%. Consumption was particularly high amongst younger clubbers and ravers (around age 20). The high rates of laughing gas use were already evidenced in our 2012 Antenna survey, which focused on adolescents aged 14 to 17 in youth services.¹¹¹ It even scored higher than ecstasy in that group.

At the users' level, the consumption of **GHB** among trendsetters in the panel study appears to have passed its peak. As a result of criticisms within circles of nightlifers, as well as stricter entry checks, incidents where GHB users pass out have become less frequent in nightlife settings. Following television reports on the problem use of GHB, wider groups of nightlifers have begun to realise how addictive GHB can be. All such factors help explain the steady decline of GHB use in club and party settings, although it has remained a constant feature of afterparties. **Ketamine** is markedly less mediagenic. By virtue of its mild psychedelic effects, it tends to be taken more at afterparties, at raves or in private settings than in the average club setting. Some evidence surfaced in the panel study that frequent ketamine use is becoming a problem within some groups of users.

Very few clubbers and ravers queried in our 1998 survey had reported taking GHB or ketamine. Consumption increased little by little until 2008, but the 2013 survey reveals a strong upsurge. The percentage of current GHB users doubled from 5% to 10% in that five-year period, and the percentage of current ketamine users jumped

¹¹¹ Benschop, Nabben & Korf (2013).

from 2% to 12%. In contrast to laughing gas, these two drugs tend to be consumed more by people in their late 20s.

anaesthetics use clubbers 2008 and clubbers & ravers 2013

		2008	2013		
		CLUB	CLUB	RAVE	TOTAL
LAUGHING GAS	last month	3%	20%	48%	33%
GHB	last month	5%	8%	12%	10%
KETAMINE	last month	2%	6%	19%	12%

Modest interest in novel psychoactive substances

NPS is the collective name for novel psychoactive substances that arrive on the market, often procured via the Internet. Many are synthesised chemical variants of classical drugs. Terms like 'designer drugs', 'research chemicals' and 'legal highs' are also used. The word 'novel' does not always fit the bill. The drug 2-CB, for example, has been drifting about in the Dutch market since the 1990s and has been a scheduled substance since 1997. In recent years, however, and especially since the 'ecstasy crisis' of 2009, the market for NPS has expanded tumultuously. Consumption still remains lower than that of classical drugs. Some observers attribute this to the restored 'purity' of the ecstasy market. All the same, dispersed through nearly half of our panel networks are small clusters of people with a curiosity for novel psychoactive substances. Most such subgroups are well educated, white and trend-setting; quite often they exhibit a keen interest in new substances in general. One current object of enthusiasm is **4-fluoroamphetamine**, also known as 4-FA, 4-fluo or flux, a drug that is spreading to more and more networks. Samples of 4-FA brought to the testing service increased sixfold from 2012 to 2013. A market for 2-CB also remains, judging from the increase in submitted samples. The phenylethylamines 5-APB and 6-APB are less widely known. In the category of synthetic cathinones, **mephedrone (4-MMC)** is best known. In some other European countries, mephedrone rapidly gained popularity in nightlife circles starting in 2009. Studies of particular groups of nightlifers, including patrons of gay-friendly clubs in London, found that more than half had taken mephedrone.¹¹² In Amsterdam, in contrast, mephedrone has never much caught on; currently it is taken in very few panel networks and it has completely disappeared from the testing service

¹¹² Dargan & Wood (2013).

radar. The variants 3-MMC, 2-FMC and 4-FMC are spotted sporadically. **Methylone** has virtually disappeared. Distribution of **MXE**, akin to ketamine, has stabilised at a low level. A genuinely new product is the restful **etizolam**, taken in a few panel networks.

In our survey of clubbers and ravers, we likewise found people who had tried novel psychoactive drugs at some time in their lives: 2-CB (19%), 4-FA (15%), mephedrone (9%), 6-APB (5%), methylone (4%) and MXE (3%). Current use of 2-CB increased from 1% to 6% in the 2008-2013 period. Other NPS showed more modest numbers of current users (1% or fewer). Five years previously those drugs were rarely if ever on the market, so they were not included in the questionnaire for our preceding club survey.

Renewed interest in LSD?

Psychedelic drugs such as LSD, magic mushrooms, magic truffles, DMT and ayahuasca play marginal roles in Amsterdam nightlife. According to the panel study, interest in LSD appears to be increasing slightly, now that the drug is popping up at outdoor festivals outside the original niches where it was taken. The testing service received twice as many LSD samples in 2013 than in previous years. NBOMe substances were encountered in some of them.

Variations in drug use

Drug use is not evenly dispersed throughout the nightlife scenes. The use of stimulants, anaesthetics and new psychoactive substances has traditionally been rather lower in urban than in dance music scenes. And within the diversified dance music segment there are also niches within the festival circuit and the established club scenes where nightlifers have more experience with drugs and where drugs are more likely to be taken in combinations. Some predictors of wilder and more reckless drug use are young age (early 20s), slacker entry checks and grubbier music styles. Other factors are the organisers' reputation, the location and the time of day. One doesn't need much fantasy to imagine that drug taking on an ordinary night of clubbing is less extreme than that in outdoor dance festivals, which also go on much longer. Nearly two thirds of the ravers we questioned in our survey (62%) reported taking stimulants when they went out, as opposed to one quarter (25%) of the clubbers.

Also leaving aside the nights out, ravers were more likely than clubbers to be current users of all the substances we polled. Nearly all the respondents we contacted

at raves also went to clubs, but that did not apply vice versa. This means that one segment of the club crowd went to dance events in addition to clubs, especially in the summer. Their average age was slightly higher, a somewhat higher percentage were male, and above all they were more likely to indicate an interest in recreational drugs than were clubgoers that did not attend raves. Substance use is generally rather higher than average, of course, during the summer festival season, but ravers also scored higher than clubbers in terms of the lifetime use of various drugs. The addition of ravers to the 2013 survey partly explains the upsurges in drug use that were seen in comparison to 2008 (when we did not hold surveys at raves because they were not all that common at the time). But even if we omit ravers from the analysis, the clubbers' substance use scored higher on many items than in 2008. This may partly be explained by changes in the nightclub crowd. More and more students in their early 20s are encountered, a group with generally fewer obligations and more free time than the working people in their late 20s and 30s who predominated in the clubs in earlier years.

Increased substance use across the board

Although a slightly diminishing trend in drug use seemed discernible from 2012 to 2013 amongst the trendsetters interviewed in our yearly panel studies, it is too early to speak of a downturn. In comparison to five years before, clubgoers, and particularly those that also attended raves, were taking more drugs right across the spectrum. That pertained both to stimulant drugs (ecstasy, cocaine and amphetamine) and to anaesthetics (GHB, laughing gas and ketamine). Experimentation with novel psychoactive substances (NPS) was also seen. Though many of the latter are ecstasy-like drugs, these do not seem poised to supersede the classical ecstasy tablets. Earlier research in London similarly concluded that drug users simply add NPS to their repertoire rather than considering it a replacement for other drugs.¹¹³ Neither does the growing use of amphetamine have an impact on cocaine consumption.

¹¹³ Moore et al. (2013).

BIJLAGE A

PANEL

panelnetwerken	163
de panelmethode	164
geruchten, signalen en trends	166
panelnetwerken en panelmutaties	168
tabellen	170
Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit.....	170
Tabel 2 top drie drugs club- en partycircuit.....	171
Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit.....	172

panelnetwerken

De setvariabelen (etniciteit, sekse en leeftijd) zeggen iets over de uitgaansnetwerken in de panelstudie. De groepen en scenes zijn heterogeen, van jong tot ouder, homo en/of hetero en soms wit, zwart of etnisch gemixt.

leeftijd

De leeftijdsspreiding in uitgaansnetwerken ligt vaak tussen de 20 en 35 jaar, met een gemiddelde rond de 25 jaar. Het hoge opleidingsniveau komt overeen met die van de clubgangers in het Amsterdamse uitgaansleven.¹¹⁴ De laatste jaren is er sprake van een verjonging door de forse aanwas van 18+ stapgroepen. De nieuwe lichter is een mix van scholieren en/of studenten die in Amsterdam en omgeving wonen en zich met groot feestelan in de kijker spelen. De indruk bestaat dat er in clubs doorgaans strenger op leeftijd wordt gecontroleerd dan op zomerfestivals waar de leeftijd (18-22 jaar) vooral bij de aanhang van nieuwe feestorganisaties een paar jaar lager is. Vooral nog blijft het middensegment van 25+ de lakens uitdelen in het reguliere clubcircuit. Oudere stapgroepen verdunnen vanaf 30 jaar omdat ze minder vaak naar clubs gaan en vaker naar cafés etc. Overigens is er nog een forse groep die wel naar zomerfestivals blijft gaan.

etniciteit

Het dancepubliek is in meerderheid van westerse afkomst (75%-100%). Bezoekers van techno, hardcore en hardstyle zijn praktisch allemaal wit. Op hiphop en latin feesten voeren Surinaamse en Caribische bezoekers (60%-70%) de boventoon. Bezoekers van dancehall en reggaeton zijn overwegend zwart. De etnofeesten richten zich vaak op één etnische groep. De etnische mix is het grootst op clubavonden waar trendsetters juist geïnteresseerd zijn in crossovers tussen stijlen.

sekse

Het percentage mannen en vrouwen op feesten is verder naar elkaar toegegreoid. In 2013 zijn mannen op 1:2 feesten nog in de meerderheid tegen 1 : 3 feesten in 2008. De aanwas van vrouwen in het uitgaansleven is sinds 1995 flink toegenomen, toen in alle netwerken mannen nog in de meerderheid waren. De forse groei van jonge vrouwen in het uitgaanscircuit zou volgens sommigen te wijten zijn aan het feit dat er meer hoogopgeleide vrouwen in Amsterdam studeren en wonen. Het is geen uitzon-

¹¹⁴ Benschop, Nabben & Korf (2009).

dering meer dat vrouwen op feesten in de meerderheid zijn. Overigens zijn Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen actiever in het nachtleven dan Marokkaanse en Turkse. Homomannen voelen zich minder gebonden aan klassieke homolocaties dan in de jaren negentig van de vorige eeuw.

opleiding en werk

De deelnemers in de panelnetwerken vertegenwoordigen verschillende sociaaleconomische categorieën. De jongste groepen stromen vers van de middelbare school door naar de arbeidsmarkt of het middelbare en hogere (beroeps)onderwijs. Een grote groep 20-plussers zit in het hoger onderwijs en heeft vaak een tijdelijke baan naast de studie. De derde groep werkt inmiddels of is op zoek naar een baan. Een aanzienlijk deel rekent zichzelf tot de creatieven. Hieronder wordt tegenwoordig van alles geschaard: journalisten, koks, grafisch designers, artiesten etc. Hoewel menigeen rekening moet blijven houden met zijn uitgavenpatroon lijkt de crisis wat meer naar de achtergrond gedrongen. Er wordt veel in netwerken geïnvesteerd en optimisten vinden dat een crisis juist nieuwe kansen biedt. Panelleden horen vaker verhalen van vrienden die in een innovatieve start-up zijn gestapt of hun zinnen hebben gezet op activiteiten (cultureel, culinair, artistiek etc.) in de nog immer groeiende feestcultuur.

de panelmethode

De panelstudie verzamelt doorlopend informatie over de Amsterdamse drugsmarkt. Dit gebeurt op basis van interviews met insiders in verschillende netwerken en scenes van gebruikers. In tegenstelling tot andere onderdelen van Antenne gaat het in de panelstudie nauwelijks om cijfers, maar om dynamische processen als uitgaanstrends en druggebruik onder jongeren en jongvolwassenen. Hoewel we de bevindingen van de panelstudie niet in cijfers uitdrukken, kunnen we er wel algemene ontwikkelingen mee schetsen.

Dit doen we door de trendsetters en de vroege trendvolgers in de gaten te houden. Zij experimenteren meer dan gemiddeld met drugs en zijn vaak voortrekkers van nieuwe ontwikkelingen in het uitgaansleven. We onderscheiden drie typen trendsetters: *maven*, *connectors* en *salesmen*.¹¹⁵ De *maven* (bollebozen) hebben veel kennis van het uitgaanscircuit en/of de drugsmarkt en kunnen ons hierover alles vertellen. Ze opereren deels achter de schermen, maar wisselen ook onderling specifieke informatie

¹¹⁵ Gladwell (2000).

uit over drugs. Ze weten ons haarfijn uit te leggen hoe de vork in de steel steekt als het gaat over farmacologische eigenschappen van verschillende typen drugs. Soms zijn ze betrokken als innovators die uit hobbyisme veel chemische kennis hebben en een buitengewone interesse vertonen voor (nieuwe) drugs. Zij hebben niet de behoefte om nieuwe chemische innovaties bij een groot publiek onder de aandacht te brengen. De *connectors* opereren dynamischer en zijn goed op de hoogte van de uitgaans- en drugsmarkt. Soms sijpelt er kennis door van de *maven* waar ze soms contact mee hebben. De *connectors* weten precies waar de belangrijke of invloedrijke spelers op de markt zich bevinden en welke posities ze innemen binnen het hectische uitgaansleven. *Connectors* investeren veel tijd in sociale contacten om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen. De kracht van *salesmen* of *proseliteerders* (evangelisten)¹¹⁶ is hun vermogen om te overtuigen en zo een grotere groep, tot zelfs de grootste sceptici, te enthousiasmeren voor een 'nieuwe' drug, clubavond of mode. Daar waar anderen voorzichtig zijn, wil de evangelist het van de daken schreeuwen. Het is goed mogelijk dat trendsetters meerdere posities en rollen hebben. Aangezien de innoverende, producerende en consumerende segmenten binnen het uitgaansleven vaak in elkaar grijpen, kan iemand zowel de rol van de *connector* als van de *salesman* spelen.

De leden van het panel worden sinds 1994 doorlopend twee keer per jaar onafhankelijk van elkaar face-to-face geïnterviewd. Hiermee voorkomen we dat leden elkaar beïnvloeden of napraten. Iedereen die deel uitmaakt van het panel heeft zicht op een bepaald netwerk, een specifieke scene of locatie waar alcohol en drugs worden geconsumeerd. Het is overigens niet uitgesloten dat netwerken elkaar deels overlappen. Zowel op megafeesten als in favoriete clubs of cafés kunnen panelleden tegelijkertijd aanwezig zijn en vanuit hun eigen beleving verslag doen van het feest, de locatie en de sfeer. Het gaat daarbij niet om het eigen druggebruik, maar over wat zij waarnemen in hun netwerk en directe omgeving. De verhalen van clubmedewerkers en stapers kunnen zeer uiteenlopend zijn omdat er vanuit een verschillend perspectief wordt gekeken. Dit maakt de panelmethode juist zo boeiend, omdat we in onze analyse en vertaling van de verhalen over het hedonistische uitgaansleven en (nieuwe)

¹¹⁶ Cohen (1975).

patronen, signalen en trends in verschillende dimensies op de voet kunnen blijven volgen.

Om de anonimiteit van zowel panelleden als clubs, cafés, coffeeshops, et cetera te waarborgen noemen we geen namen van horecagelegenheden als deze door panelleden direct in verband worden gebracht met druggebruik of -handel. Deze voorzichtige benadering is een bewuste keuze om panelleden en locaties niet in diskrediet te brengen. Als er een impressie wordt gegeven van een populaire clubavond of party, dan wordt de locatie gewoon vermeld, aangezien we dan niet ingaan op het midde-lengebruik. Aangezien sommige panelleden twee verschillende netwerken beschrijven wordt elk panellid met een nummer én de letter 'a' of 'b' gecodeerd om de verschil-lende netwerken te typeren.

geruchten, signalen en trends

In de gehanteerde panelmethodiek is een beveiliging ingebouwd om vage en moeilijk traceerbare geruchten te onderscheiden van duidelijk waarneembare verschijnselen die zowel door panelleden als onderzoekers geverifieerd kunnen worden. Deze waar-neembare verschijnselen noemen wij signalen omdat ze werkelijk in het oog springen en zodoende ook kunnen worden gevolgd en zo mogelijk zelfs verklaard. Maar signa-len zijn nog geen trend. Waar precies een signaal ophoudt en een trend begint, is niet altijd duidelijk aan te wijzen omdat het over illegale middelen gaat, waarover geen productiecijfers van fabrikanten bestaan. Dit maakt het des te complexer om *hypes* te onderscheiden van werkelijke trends. We spreken pas van een trend als meerdere panelleden in verschillende netwerken tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar een vergelijkbare en nieuwe ontwikkeling waarnemen in de uitgaans- of drugsmarkt. Bij voorkeur worden deze waarnemingen ook bevestigd door andere, kwantitatieve onderdelen van Antenne.

De panelstudie bevat actuele informatie over spraakmakende *hypes*, nieuwe scenes, muziekgenres en uitgaanslocaties. Maar de betekenis en het belang van het Amster-damse uitgaansleven wordt ook in een sociaal-culturele en historische context ge-plaatst die veel verder reikt dan de vluchtigheid van hip en hype, die vaak vergankelijk

en tijdsgebonden blijken te zijn.¹¹⁷ Wat bij wijze van spreken vandaag in de mode is, kan morgen alweer passé zijn. Onze focus is daarom niet alleen gericht op nieuwe fenomenen binnen een uitgaanssetting. Ook de dynamiek van de verschillende drugsmarkten en prijsontwikkelingen, de verandering van toedieningswijze, riskante en/of favoriete combinaties en de opkomst van nieuwe synthetische of natuurlijke middelen worden gevolgd en beschreven. Het blijft daarom van evident belang om ontwikkelingen in de drugsmarkt, veranderende leefstijlen en gebruik van genotmiddelen onder jonge mensen op empirisch controleerbare wijze te blijven volgen. Deze kennis blijft een belangrijke bron voor beleid, preventie en hulpverlening en leidt tevens tot een beter begrip en duiding van hedendaagse jeugdstijlen.

geruchten, signalen, trends en hypes

Geruchten zijn berichten die niet verifieerbaar en soms zelfs empirisch pertinent onjuist zijn.

Signalen zijn duidelijk waarneembare, maar zich (nog) niet systematisch manifesterende ontwikkelingen, waarbij (nog) niet gesproken kan worden van een trend.

Van **trends** is sprake wanneer we uit diverse onafhankelijke bronnen een duidelijke, systematische en empirisch verifieerbare toe- of afname in aard of omvang van middelengebruik waarnemen. Ze zijn het resultaat van een cumulatie van ontwikkelingen die al langer aan de gang zijn. Er is een duidelijke verspreiding van het gebruik van een 'nieuw' middel of van een 'nieuwe' toedieningswijze, dan wel een revival van 'oude' middelen of toedieningswijzen over uiteenlopende netwerken.

Hypes zijn vluchtige fenomenen die snel wegebben. Zij kunnen wel enige empirische basis hebben, maar het gaat doorgaans toch vooral om anekdotische verhalen die vaak in de media worden opgeklopt.

De panelstudie geeft op de langere termijn meer inzicht in gebruikspatronen, reguleringsmechanismen, de mate van interesse in 'nieuwe' drugs en het verschijnen en verdwijnen van middelen op de gebruikersmarkt. Elke nieuwe generatie ontdekt en gebruikt op haar eigen wijze en onder een ander gesternte de genotmiddelen die in omloop zijn. Dit verklaart waarom het middelengebruik een golvend karakter vertoont met pieken en dalen. De nieuwkomers vormen voor zichzelf een beeld op grond van hun eigen ervaring, ervaringen van vrienden en de informatie die op dat moment voorhanden is. Internet is voor jongeren een veilig en rijk medium om op speciale voorlichtingssites specifieke informatie over drugs te zoeken of vragen te stellen aan de eigen feestcommunity. Nieuwe hypes, rages en kicks worden – mede door nieuwe

¹¹⁷ Leland (2004).

communicatievormen als Facebook, MySpace, Hyves en YouTube – snel bekend in de scene. We kunnen slechts gissen naar de consequenties hiervan.

panelnetwerken en panelmutaties

Wie hypes en trends van druggebruik binnen jongerenculturen wil duiden, heeft een daarop afgestemde methode nodig die flexibel én voor langere tijd geldend en toepasbaar is. Continuïteit is daarbij van essentieel belang om de golfbewegingen van trends in druggebruik door de tijd te volgen.

Het streven is om alle deelnemende panelleden twee maal per jaar te interviewen. We slagen hier grotendeels in, maar kunnen niet voorkomen dat panelleden om wat voor reden dan ook afhaken. Om nieuwe ontwikkelingen op de voet te blijven volgen, is het noodzakelijk om het panel aan te blijven vullen met leden die een goed begrip hebben van nieuwe fenomenen in het uitgaansleven. Verderop in deze bijlage staat bij elk panellid vermeld aan welke meting hij of zij heeft meegedaan en welke specifieke netwerken worden vertegenwoordigd. Ook wordt een overzicht gegeven van panelmutaties met nieuwe, vervangen en uitgetreden panelleden.

De panelmutaties zijn onderverdeeld in drie categorieën: *nieuwe panelleden*, die een nieuwe locatie of netwerk vertegenwoordigen; *vervangen panelleden* die worden vervangen door anderen afkomstig uit hetzelfde of gelijksoortig netwerk; en *uittreedende panelleden* die niet worden vervangen omdat er geen geschikte opvolger is.

nieuwe panelleden

Er zijn 3 nieuwe personen in het panel; zij zijn geworven na tips van panelleden of op basis van veldwerk benaderd:

- Jack (135a) portier op underground feesten
- Joya (136a) cafés, concerten en festivals
- Pjotr (137a) cafés en urbancircuit

uittreedende panelleden

In totaal zijn er 5 personen uit het panel getreden die niet zijn vervangen:

- Rogier (41a) heeft zich teruggetrokken uit de psytrance scene
- Nini (129a) gaat minder vaak uit
- Sytz (123a) is gestopt met het organiseren van feesten
- Toby (105a) heeft weinig kijk meer op de nieuwe gebruikers
- Vince (76a) draagt het feeststokje over aan de nieuwe lichter

vervangen panelleden

1 panellid is door een ander vervangen, die deel uitmaakt van hetzelfde netwerk:

- Hans (134a) vervangt Andres

toelichting bij tabellen panelnetwerken

Een panellid dat wordt vervangen door een vergelijkbaar panellid dat zicht heeft op dezelfde scene en/of locatie behoudt hetzelfde panelnummer en wordt aangeduid met een **V** (als een panellid voor de laatste keer deelneemt en zeer waarschijnlijk wordt vervangen dan wordt dit aangeduid met **UV**).

Een geheel nieuw panellid dat zicht heeft op een nieuw netwerk of locatie en geen ander panellid vervangt, wordt aangeduid met een **N**.

De kolom T geeft het nummer van de meting aan (39 en/of 40).

De kolom andere etniciteit: allochtoon (all), Antilliaans (ant), Australisch (aus), Aziatisch (azi), Dominicaans (dom), Europees (eur), gemixt (mix), halfbloed (half), Hongaars (hon), Latino (lat), Marokkaans (mar), Moluks (mol), Pools (pol), Roemeens (roe), Surinaams (sur), toeristen (toe), Turks (tur), Verenigde Staten (vs), Zuid-Amerikaans (zam).

tabellen

Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit

naam	functie	code	T	setting scene	leeftijd (gem.)	aantal	♀	NL	andere etniciteit
Adje	stapper	124a	39	dance	19-23 (21)	60	30%	100%	
Angelina	stapper	118a	39 40	urban dancehall	25-30 (28)	100	40%	0%	60% sur/ant 40% mix
Bart	barkeeper	56a	39	urban	18-30 (22)	750-1000	50%	35%	65% all
	barkeeper	56b	39	dance	16-35 (20)	1000-1200	50%	90%	10% mix
Bert	party- fotograaf	132a	39 40	urban muziekstijlen	18-35 (25)	300	60%	35%	20% mix 45% sur/ant
Bram	clubber	94a	39 40	vip	20-35 (32)	200	60%	80%	20%mix
	vrienden groep	94b	39 40	harde kern	28-35 (30)	15	0%	80%	10% sur 10% mix
Clara	dj	99a	39 40	lesbo gay	25-35 (23)	10-20	80%	80%	20% all
	clubber	99b	39 40	techno	20-35 (27)	50-100	40%	80%	20% all
David	dj	57b	39 40	gay camp	18-50 (32)	200	0%	80%	20% mix
Ernie	organisator	116a	39 40	underground	18-30 (25)	100	50%	90%	10% all
Frans	clubber	58a	39 40	hippe gay	23-50 (35)	35	40%	60%	10% mix
Hans	horeca manager	134a V	39 40	nachtclub	18-28 (23)	650	40%	80%	20% toe
Jack	portier	135a N	39 40	raves	25-30 (22)	150-450	45%	100%	
Jamie	stapper	113a	39 40	hardcore techno	20-30 (25)	50	50%	100%	
Joris	psychonaut	126a	39 40	psychonauten	16-40 (26)	50	45%	75%	25% mix
Joya	stapper	136a N	39	clubs festivals	15-26 (19)	10 (300)	60%	85%	15% eur
Lotje	raver flyeraar	130a	39 40	hardcore hardstyle	19-24 (21)	8 (100)	60%	100%	
Moni	stapper booker	85a	39 40	creatief alternatief	18-30 (24)	25 (75)	50%	95%	5% eur
Olly	dj	131a	39 40	house	20-30 (25)	150	40%	95%	5% mix
Pjotr	stapper	137a N	39 40	urban	16-38 (25)	25 (50)	35%	50%	30% all 20% mix

Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit
(vervolg)

naam	functie	code	T	setting scene	leeftijd (gem.)	aantal	♀	NL	andere etniciteit
Ponjo	portier	81a	39 40	dance	16-22 (20)	100-1200	50%	90%	10% toe
	portier	81c	39 40	dubstep	16-18 (17)	300	50%	100%	
Sophie	host	133a	39	urban mix	20-33	150-200	40%	50%	50% all
	stripper		40	hiphop	(25)				
Willem	stapper	125a	39 40	alternatief	19-30 (25)	50	40%	95%	5% all

Tabel 2 top drie drugs club- en partycircuit

		Drug 1		Drug 2		Drug 3	
		T 39	T 40	T 39	T 40	T 39	T 40
Adje	124a	ecstasy		cocaine		lachgas	
Angellina	118a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	amfetamine	amfetamine
Bart	56a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	ghb	ghb
	56b	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	-	-
Bert	132a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	amfetamine	amfetamine
Bram	94a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	-	-
	94b	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	-	-
Clara	99a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	amfetamine	amfetamine
	99b	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	amfetamine	amfetamine
David	57b	ecstasy	ecstasy	ghb	ghb	ketamine	ketamine
Ernie	116a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Frans	58a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	4-FA	4-FA
Hans	134a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	4-FA	4-FA
Jack	135a	amfetamine	ecstasy	ghb	amfetamine	ketamine	cocaine
Jamie	113a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Joris	126a	amfetamine	amfetamine	trippers	trippers	ghb	ghb
Joya	136a		ketamine		ecstasy		amfetamine
Lotje	130a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Moni	85a	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine	cocaine	cocaine
Olly	131a	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine	cocaine	cocaine
Pjotr	137a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Ponjo	81a	ecstasy	ecstasy	ketamine	ketamine	cocaine	cocaine
	81b	cocaine	cocaine	-	-	-	-
Sophie	133a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Willem	125a	amfetamine	amfetamine	ecstasy	ecstasy	ghb	ghb

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit

	T	Adje 124a	Angelina 118a	Bart 56b	Bart 56c	Bert 132a	Bram 94a	Bram 94b	Clara 99a	Clara 99b	David 57b
alcohol	39	*****	***	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****
	40		****			*****	*****	*****	*****	*****	*****
amfetamine	39	*	*	*	***	**	-	-	**	****	**
	40		*			**	-	-	**	***	**
cannabis	39	**	***	****	***	*****	*	*	*	*	-
	40		***			*****	*	*	*	*	-
cocaïne (poeder)	39	**	*	***	***	*	***	****	***	****	*
	40		*			**	***	****	***	****	*
crack (basecoke)	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*
	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*
ecotrip o.a. cactus, salvia, dmt	39	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-
	40	-	-	-	-	-	-	*	-	-	-
ecstasy	39	****	*	*	*****	***	*****	*****	***	****	*****
	40		*			***	*****	*****	***	****	****
ecstasy-achtigen	39	-	-	-	****	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
erectogenen viagra, etc.	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	***
	40		*			-	-	-	-	-	***
ghb	39	-	-	-	**	-	-	-	*	**	****
	40	-	-	-		-	-	-	*	*	****
heroïne / methadon	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
ketamine	39	-	-	-	*	-	*	*	-	-	***
	40	-	-	-		-	*	*	-	-	***
lachgas	39	****	-	-	****	-	-	-	-	**	-
	40		*			-	-	-	-	**	-
lsd	39	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
mephedrone	39	-	-	-	***	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
methamfetamine	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	*
paddo's	39	-	-	-	**	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
poppers	39	-	-	-	****	-	-	-	**	-	*****
	40	-	-	-		-	-	-	*	-	*****
slaapmiddelen	39	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-
	40	-	-	-		-	-	-	-	-	-
overig	39										
	40										

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit
(vervolg)

	T	Ernie 116a	Frans 58a	Hans 134a	Jack 135a	Jamie 113a	Joris 126a	Joya 136a	lotje 130a	Moni 85a	Olly 131a
alcohol	39	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****		*****	*****
	40	*****	*****	*****	*****	*****	*****		*****	*****	*****
amfetamine	39	***	*	*	*****	***	*****	****		*****	*****
	40	***	*	*	*****	**	*****		***	*****	*****
cannabis	39	***	*	**	***	***	***	*****		**	***
	40	***	*	**	*****	***	***		*****	*****	***
cocaïne (poeder)	39	***	***	**	*	*****	**	***		***	**
	40	*****	***	***	**	***	**		*****	**	***
crack (basecoke)	39	-	-	-	-	-	-	*		-	-
	40	-	-	-	-	-	-		-	-	-
ecotrip o.a. cactus, salvia, dmt	39	-	-	-	-	-	***	***		*	*
	40	-	-	-	-	-	**		-	*	**
ecstasy	39	***	*****	***	*****	*****	***	*****		*****	***
	40	*****	*****	**	*****	*****	***		*****	*****	*****
ecstasy-achtigen	39	*	-	-	**	-	-	**		**	-
	40	*	-	-	**	-	-		-	**	-
erectogenen viagra, etc.	39	-	-	-	-	-	-	-		-	*
	40	-	-	-	-	-	-	-		-	*
ghb	39	-	*	*	*****	**	***	***		**	***
	40	-	*	-	**	*	***		-	**	-
heroïne / methadon	39	-	-	-	-	-	-	-		-	-
	40	-	-	-	-	-	-	-		-	-
ketamine	39	***	**	*	*****	*	***	***		*	**
	40	***	**	*	***	*	***		-	**	**
lachgas	39	*****	**	-	*****	*****	*****	*****		-	***
	40	*****	**	-	*****	*****	*****		*****	**	***
lsd	39	*	-	-	*	-	***	***		-	-
	40	*	-	-	**	-	***		-	*	*
mephedrone	39	-	-	-	-	*	-	-		-	*
	40	-	-	-	-	-	-	-		-	*
methamfetamine	39	-	-	-	-	-	-	*		-	-
	40	-	-	-	-	-	-		-	-	-
paddo's	39	*	-	-	*	-	**	*****		-	-
	40	*	-	-	*	-	*		-	*	-
poppers	39	-	**	-	-	-	**	-		-	-
	40	-	**	-	*	-	**		-	-	-
slaapmiddelen	39	-	**	-	-	-	***	-		-	***
	40	-	*****	-	-	-	***		-	-	*
overig	39	**118		*118			**119			*120	**118
	40	**118	*118				**119			*120	*118

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

¹¹⁸ 4-FA

¹¹⁹ T39: 4-FA en flephedrone (2-FMC, 4-FMC); T40: MPPV, 3-MMC en methylone.

¹²⁰ 6-APB (benzo fury), 5-APB.

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit
(vervolg)

	T	Pjotr 137a	Ponjo 81a	Ponjo 81c	Sophie 133a	Willem 125a
alcohol	39	*****	*****	*****	*****	*****
	40	*****	*****	*****	*****	*****
amfetamine	39	***	**	**	*	****
	40	***	**	**	*	****
cannabis	39	*****	*****	***	****	**
	40	*****	***	***	****	***
cocaïne (poeder)	39	****	***	**	****	****
	40	****	***	**	****	***
crack (basecoke)	39	-	-	-	-	-
	40	-	-	-	-	-
ecotrip	39	-	-	-	-	*
o.a. cactus, salvia, dmt	40	-	-	-	-	*
ecstasy	39	*****	***	*****	**	*****
	40	****	***	****	**	****
ecstasy-achtigen	39	-	-	-	*	-
	40	-	-	-	*	-
erectogenen	39	-	-	-	-	*
viagra, etc.	40	-	-	-	-	-
ghb	39	-	-	-	-	****
	40	-	-	-	-	***
heroïne / methadon	39	-	-	-	-	-
	40	-	-	-	-	-
ketamine	39	-	*	**	*	***
	40	-	*	**	*	**
lachgas	39	-	-	*	*	*****
	40	-	-	*	*	***
lsd	39	-	*	*	*	**
	40	-	*	*	*	*
mephedrone	39	-	-	-	-	-
	40	-	-	-	-	-
methamfetamine	39	-	-	-	-	-
	40	-	-	-	-	-
paddo's	39	-	-	-	-	*
	40	-	-	-	-	*
poppers	39	-	-	-	-	**
	40	-	-	-	-	*
slaapmiddelen	39	-	-	-	-	****
	40	-	-	-	-	****
overig	39					**121
	40					**121

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

¹²¹ 6-APB (benzo fury), 5-APB.

BIJLAGE B

CLUBBERS & RAVERS

1	het onderzoek	178
Tabel 1.1	representativiteit algemene kenmerken (korte vragenlijst)	178
Tabel 1.2	representativiteit middelengebruik (korte vragenlijst)	178
Tabel 1.3	geslacht, leeftijd, etniciteit en woonplaats	179
Tabel 1.4	geslacht, leeftijd, etniciteit en woonplaats – naar type	180
Tabel 1.5	opleiding, werk, studie en inkomen.....	180
Tabel 1.6	opleiding, werk, studie en inkomen – naar type.....	181
Tabel 1.7	(geestelijke) gezondheid.....	181
Tabel 1.8	(geestelijke) gezondheid – naar type.....	181
Tabel 1.9	sport.....	182
2	middelengebruik.....	183
Tabel 2.1	tabak.....	183
Tabel 2.2	frequentie en hoeveelheid (huidige rokers).....	183
Tabel 2.3	tabak per subgroep	184
Tabel 2.4	dagelijks roken	184
Tabel 2.5	alcohol.....	184
Tabel 2.6	frequentie en hoeveelheid (huidige drinkers).....	185
Tabel 2.7	alcohol per subgroep.....	185
Tabel 2.8	riskant drinken	186
Tabel 2.9	riskant alcoholgebruik per subgroep	186
Tabel 2.10	cannabis	186
Tabel 2.11	frequentie en hoeveelheid (huidige blowers)	187
Tabel 2.12	cannabis per subgroep.....	187
Tabel 2.13	ecstasy.....	188
Tabel 2.14	frequentie (huidige gebruikers).....	188
Tabel 2.15	ecstasy per subgroep.....	188
Tabel 2.16	MDMA-poeder	188
Tabel 2.17	MDMA-poeder per subgroep	189
Tabel 2.18	cocaïne	189

Tabel 2.19	frequentie (huidige gebruikers).....	189
Tabel 2.20	cocaïne per subgroep	190
Tabel 2.21	amfetamine	190
Tabel 2.22	frequentie (huidige gebruikers).....	190
Tabel 2.23	amfetamine per subgroep	191
Tabel 2.24	methamfetamine	191
Tabel 2.25	methamfetamine per subgroep.....	191
Tabel 2.26	ghb.....	192
Tabel 2.27	frequentie (huidige gebruikers).....	192
Tabel 2.28	out gaan	192
Tabel 2.29	ghb per subgroep.....	192
Tabel 2.30	lachgas	193
Tabel 2.31	frequentie (huidige gebruikers).....	193
Tabel 2.32	lachgas per subgroep	193
Tabel 2.33	ketamine	194
Tabel 2.34	frequentie (huidige gebruikers).....	194
Tabel 2.35	ketamine per subgroep.....	194
Tabel 2.36	NPS (nieuwe psychoactieve stoffen)	195
Tabel 2.37	NPS per subgroep (ooit-gebruik)	195
Tabel 2.38	psychedelica	196
Tabel 2.39	psychedelica per subgroep (ooit-gebruik)	196
Tabel 2.40	'straatdrugs'	196
Tabel 2.41	anabolen	196
3	uitgaan	197
Tabel 3.1	uitgaan	197
Tabel 3.2	uitgaan – naar type.....	198
Tabel 3.3	tabak voor, tijdens en na het uitgaan	198
Tabel 3.4	tabak tijdens het uitgaan – per subgroep.....	199
Tabel 3.5	alcohol voor, tijdens en na tijdens het uitgaan.....	199
Tabel 3.6	alcohol voor en tijdens het uitgaan – per subgroep	200
Tabel 3.7	cannabis voor, tijdens en na tijdens het uitgaan.....	200
Tabel 3.8	cannabis tijdens het uitgaan – per subgroep.....	201
Tabel 3.9	andere middelen tijdens het uitgaan	201
Tabel 3.10	ecstasy, cocaïne, amfetamine tijdens het uitgaan – per subgroep.....	202
Tabel 3.11	gebruikerstype	202
Tabel 3.12	gebruikerstype – naar geslacht en leeftijd	203
Tabel 3.13	gebruikerstype – naar etniciteit, student en type.....	203

Tabel 3.14	drugscontrole.....	203
Tabel 3.15	deurbeleid.....	204
Tabel 3.16	naar huis na het uitgaan.....	205
Tabel 3.17	verkeersdeelname en middelengebruik.....	205
4	trends	206
Tabel 4.1	vergelijking steekproeven clubbers en ravers.....	206
Tabel 4.2	uitgaan.....	206
Tabel 4.3	tabak.....	207
Tabel 4.4	alcohol.....	207
Tabel 4.5	cannabis	207
Tabel 4.6	ecstasy.....	207
Tabel 4.7	ecstasy-achtigen (MDMA-poeder en 2-CB).....	208
Tabel 4.8	cocaïne	208
Tabel 4.9	amfetamine	208
Tabel 4.10	lachgas	208
Tabel 4.11	ghb.....	208
Tabel 4.12	ketamine	209
Tabel 4.13	paddo's.....	209
Tabel 4.14	lsd.....	209
Tabel 4.15	paddo's.....	209
Tabel 4.16	heroïne en crack (ooit-gebruik).....	209
Tabel 4.17	prijzen van ecstasy en cocaïne (recente gebruikers)	210

Verschillen (p-waarden)

* < .05

** < .01

*** < .005

**** < .001

n.s. geen significant verschil

Bij nominale variabelen (percentages) is gebruik gemaakt van chi-kwadraat analyse; bij continue variabelen (gemiddelden) van T-test.

1 het onderzoek

Tabel 1.1 representativiteit algemene kenmerken (korte vragenlijst)

	TOTAAL	non-respons	respons	<i>p</i>
geslacht				
man	56.4%	57.9%	49.9%	**
vrouw	43.6%	42.1%	50.1%	
leeftijd				
jonger dan 20 jaar	19.0%	20.1%	16.4%	*
20-24 jaar	46.8%	47.4%	43.9%	
25-29 jaar	23.8%	22.8%	26.9%	
30 jaar en ouder	10.4%	9.7%	12.8%	
gemiddeld (s.d.)	23.5 (4.7)	23.4 (4.6)	24.1 (4.9)	***
mediaan	23.0	22.0	23.0	
etniciteit				
Nederlands	67.0%	64.5%	75.0%	****
Surinaams / Antilliaans	8.7%	9.9%	5.7%	
Turks / Marokkaans	2.4%	2.8%	1.4%	
overig westers	12.4%	12.2%	13.4%	
overig niet-westers	9.5%	10.6%	4.3%	
type				
club	65.9%	70.1%	53.9%	****
rave	34.1%	29.9%	46.1%	

Tabel 1.2 representativiteit middelengebruik (korte vragenlijst)¹²²

	TOTAAL	non-respons	respons	<i>p</i>
cannabis				
ooit	87.6%	86.9%	89.7%	<i>n.s.</i>
jaar	65.6%	65.6%	65.7%	<i>n.s.</i>
maand	45.5%	45.6%	45.0%	<i>n.s.</i>
ecstasy				
ooit	70.0%	67.1%	78.3%	****
jaar	63.7%	60.8%	72.2%	****
maand	41.7%	39.7%	47.5%	****
cocaïne				
ooit	39.5%	37.2%	46.1%	****
jaar	29.5%	28.1%	33.4%	*
maand	17.1%	16.7%	18.2%	<i>n.s.</i>
amfetamine				
ooit	36.5%	34.5%	42.4%	****
jaar	27.8%	26.6%	31.0%	*
maand	18.2%	16.8%	22.0%	***

¹²² De gebruikscijfers van respondenten o.b.v. de korte vragenlijst zijn iets lager dan de cijfers in de tabellen op basis van de lange vragenlijst verderop in deze bijlage. Dit komt doordat sommige respondenten tussen de afname van de korte vragenlijst en het invullen van de lange vragenlijst voor het eerst (ooit, dat jaar of de laatste maand) hebben gebruikt.

Tabel 1.3 **geslacht, leeftijd, etniciteit en woonplaats**

			TOTAAL (n = 633)
geslacht			
man			49.9%
vrouw			50.1%
seksuele geaardheid			
hetero			93.5%
homo/lesbo/bi			6.5%
leeftijd			
jonger dan 20 jaar			16.4%
20-24 jaar			43.9%
25-29 jaar			26.9%
30 jaar en ouder			12.8%
gemiddeld (s.d.)			24.1 (4.9)
mediaan			23.0
geboorteland	vader	moeder	respondent
Nederland	83.3%	84.0%	93.8%
Suriname	3.5%	3.2%	0.9%
Antillen	0.6%	0.8%	0.2%
Turkije	0.5%	0.2%	0.2%
Marokko	0.9%	0.5%	0.0%
overig westers	8.4%	8.7%	3.9%
overig niet-westers	2.7%	2.5%	0.9%
onbekend	0.2%	0.2%	0%
etniciteit			
Nederlands			75.0%
Surinaams			4.4%
Antilliaans			1.3%
Turks			0.5%
Marokkaans			0.9%
overig westers			13.4%
overig niet-westers			4.3%
onbekend			0.2%
westers			88.6%
niet-westers			11.4%
woonplaats			
Amsterdam			65.7%
elders			34.3%

Tabel 1.4 geslacht, leeftijd, etniciteit en woonplaats – naar type

	club (n = 338)	rave (n = 295)	<i>p</i>
geslacht			
man	43.8%	56.9%	***
vrouw	56.2%	43.1%	
seksuele geaardheid			
hetero	92.5%	94.6%	<i>n.s.</i>
homo/lesbo/bi	7.5%	5.4%	
leeftijd			
jonger dan 20 jaar	20.7%	11.5%	*
20-24 jaar	42.0%	46.1%	
25-29 jaar	25.4%	28.5%	
30 jaar en ouder	11.8%	13.9%	
gemiddeld (s.d.)	23.7 (4.9)	24.5 (4.9)	<i>n.s.</i>
mediaan	23.0	24.0	
etniciteit			
westers	85.2%	92.5%	***
niet-westers	14.8%	7.5%	
woonplaats			
Amsterdam	65.1%	66.4%	<i>n.s.</i>
elders	34.9%	33.6%	

Tabel 1.5 opleiding, werk, studie en inkomen

	TOTAAL (n = 633)
opleidingsniveau	
geen/basisonderwijs	2.1%
vmbo	3.6%
havo/vwo	42.5%
mbo	9.3%
hbo/universiteit	42.5%
werkend	
nee	14.7%
< 20 uur p.w.	39.8%
≥ 20 uur p.w.	45.5%
volgt opleiding	
nee	34.3%
ja, vmbo/havo/vwo	3.0%
ja, mbo	4.4%
ja, hbo/universiteit	58.3%
student¹²³	
ja	65.7%
nee	34.3%

¹²³ Ja = student (hbo/universiteit: 58.3%) of scholier (vmbo/havo/vwo/mbo: 7.4%), nee = geen opleiding volgend, maar werkend (31.9%) of werkeloos (2.4%).

Tabel 1.6 **opleiding, werk, studie en inkomen – naar type**

	club (n = 338)	rave (n = 295)	<i>p</i>
opleidingsniveau			
geen/basisonderwijs	1.8%	2.4%	<i>n.s.</i>
vmbo	3.6%	3.7%	
havo/vwo	45.6%	39.0%	
mbo	10.1%	8.5%	
hbo/universiteit	39.1%	46.4%	
werkend			
nee	13.9%	15.6%	<i>n.s.</i>
< 20 uur p.w.	42.9%	36.3%	
≥ 20 uur p.w.	43.2%	48.1%	
student			
ja	67.5%	63.7%	<i>n.s.</i>
nee	32.5%	36.3%	

Tabel 1.7 **(geestelijke) gezondheid**

	TOTAAL (n = 633)
Wat vind je van je eigen gezondheid?	
uitstekend	13.3%
goed	60.5%
redelijk	25.4%
slecht	0.8%
Mental Health Inventory (MHI-5)	
gemiddelde schaalscore (s.d.)	73.9 (12.8)
mediaan	76.0
psychisch ongezond (MHI schaalscore ≤ 60)	15.8%

Tabel 1.8 **(geestelijke) gezondheid – naar type**

	club (n = 338)	rave (n = 295)	<i>p</i>
eigen gezondheid			
uitstekend	11.2%	15.6%	<i>n.s.</i>
goed	60.1%	61.0%	
redelijk	28.1%	22.4%	
slecht	0.6%	1.0%	
MHI-5			
gemiddeld (s.d.)	72.8 (13.0)	75.2 (12.3)	*
mediaan	76.0	76.0	
psychisch ongezond	18.9%	12.2%	*

Tabel 1.9 sport

	TOTAAL (n = 633)
doe je aan sport	
nee	29.1%
ja	70.9%
type sport	
voetbal	18.3%
hockey	8.7%
tennis	7.1%
hardlopen	45.7%
fitness / krachtsport	50.1%
aerobics	14.3%
andere sport	40.5%
aantal uren per week	
gemiddeld (s.d.)	5.0 (3.9)
mediaan	4.0

2 middelengebruik

Tabel 2.1 tabak

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	85.5%
recent gebruik	72.0%
huidig gebruik	64.1%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	15.5 (2.9)
mediaan	15.0

Tabel 2.2 frequentie en hoeveelheid (huidige rokers)

	huidige rokers (n = 318)
frequentie	
dagelijks	37.7%
bijna dagelijks	14.8%
een paar dagen per week	10.8%
alleen in het weekend	8.5%
af en toe / bij gelegenheden	17.3%
zelden / bijna nooit	10.8%
hoeveelheid per dag	
minder dan 1 sigaret	2.3%
1-5 sigaretten	48.5%
6-10 sigaretten	27.1%
11-20 sigaretten	20.4%
meer dan 20 sigaretten	1.8%
gemiddeld (s.d.) ¹²⁴	7.7 (6.1)
mediaan	5.0
shisha gebruik	
ja	43.7%
nee	56.3%

¹²⁴ Een trekje = 0.1 sigaret.

Tabel 2.3 tabak per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal sigaretten (huidige rokers)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	85.1%	72.8%	67.1%	8.0 (6.8)
vrouw	85.8%	71.3%	61.2%	7.2 (5.3)
leeftijd	*	***	<i>n.s.</i>	*
jonger dan 20 jaar	88.5%	78.8%	64.4%	6.4 (4.5)
20-24 jaar	88.8%	77.0%	68.3%	7.3 (6.0)
25-29 jaar	78.2%	63.5%	58.2%	9.1 (7.1)
30 en ouder	85.2%	64.2%	61.7%	7.9 (6.2)
etniciteit	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	86.1%	73.4%	65.4%	7.7 (6.0)
niet-westers	80.6%	61.1%	54.2%	6.9 (7.2)
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	85.6%	73.6%	65.1%	7.5 (5.7)
elders	85.3%	69.1%	62.2%	7.9 (6.9)
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	**
ja	86.1%	74.3%	64.4%	7.0 (5.9)
nee	84.3%	67.7%	63.6%	8.8 (6.4)
type	<i>n.s.</i>	*	***	*
club	83.4%	68.0%	58.6%	7.0 (5.6)
rave	87.8%	76.6%	70.5%	8.3 (6.5)

Tabel 2.4 dagelijks roken

	TOTAAL (n = 633)
dagelijks roken	
ja	24.0%
nee	76.0%

Tabel 2.5 alcohol

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	99.8%
recent gebruik	98.9%
huidig gebruik	98.4%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	14.2 (1.8)
mediaan	14.0

Tabel 2.6 frequentie en hoeveelheid (huidige drinkers)

	huidige drinkers (n = 623)
frequentie	
dagelijks	2.4%
bijna dagelijks	14.1%
een paar dagen per week	37.9%
alleen in het weekend	31.1%
af en toe / bij gelegenheden	13.8%
zelden / bijna nooit	0.6%
aantal glazen per dag	
minder dan 1 glas	0.2%
1 of 2 glazen	13.0%
3 of 4 glazen	37.2%
5 of 6 glazen	24.6%
7 of 8 glazen	12.8%
9 of 10 glazen	6.6%
meer dan 10 glazen	5.6%
gemiddeld (s.d.) ¹²⁵	5.3 (3.4)
mediaan	4.0

Tabel 2.7 alcohol per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal glazen (huidige drinkers)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****
man	100%	98.7%	98.7%	6.4 (4.1)
vrouw	99.7%	99.1%	98.1%	4.3 (2.1)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	100%	99.0%	97.1%	5.2 (2.6)
20-24 jaar	100%	99.3%	98.9%	5.4 (3.6)
25-29 jaar	99.4%	97.6%	97.6%	5.5 (3.5)
30 jaar en ouder	100%	100%	100%	5.0 (3.8)
etniciteit	<i>n.s.</i>	*	*	<i>n.s.</i>
westers	100%	99.3%	98.9%	5.4 (3.4)
niet-westers	98.6%	95.8%	94.4%	5.4 (3.8)
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	100%	99.0%	98.8%	5.1 (3.1)
elders	99.5%	98.6%	97.7%	5.8 (4.0)
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	100%	99.5%	98.8%	5.2 (3.2)
nee	99.5%	97.7%	97.7%	5.5 (3.8)
type	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
club	99.7%	98.5%	97.6%	5.3 (3.3)
rave	100%	99.3%	99.3%	5.4 (3.5)

¹²⁵ Een slokje = 0.1 glas.

Tabel 2.8 riskant drinken

	TOTAAL (n = 633)
riskant drinken¹²⁶	
ja	23.4%
nee	76.6%

Tabel 2.9 riskant alcoholgebruik per subgroep

	riskant drinken
geslacht	****
man	30.4%
vrouw	16.4%
leeftijd	n.s.
jonger dan 20 jaar	21.2%
20-24 jaar	26.6%
25-29 jaar	21.2%
30 jaar en ouder	19.8%
etniciteit	n.s.
westers	24.3%
niet-westers	16.7%
woonplaats	n.s.
Amsterdam	24.0%
elders	22.1%
student	n.s.
ja	23.1%
nee	24.0%
type	**
club	19.2%
rave	28.1%

Tabel 2.10 cannabis

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	89.6%
recent gebruik	69.8%
huidig gebruik	48.0%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	16.6 (2.8)
mediaan	16.0

¹²⁶ Dagelijks drinken, ongeacht hoeveelheid, of een paar keer per week meer dan 3 (tot 19 jaar) of 4 (vanaf 19 jaar) glazen alcohol.

Tabel 2.11 frequentie en hoeveelheid (huidige blowers)

	huidige blowers (n = 302)
frequentie	
dagelijks	5.6%
bijna dagelijks	7.3%
een paar dagen per week	9.6%
alleen in het weekend	10.3%
af en toe / bij gelegenheden	42.7%
zelden / bijna nooit	24.5%
aantal joints per dag	
minder dan 1 joint	20.9%
1 joint	49.3%
2 joints	18.9%
3 joints	6.3%
4 joints	1.3%
5 joints	1.0%
> 5 joints	2.3%
gemiddeld (s.d.) ¹²⁷	1.5 (1.6)
mediaan	1.0
riskant blowen ¹²⁸	
ja	8.4%
nee	91.6%

Tabel 2.12 cannabis per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal joints (huidige blowers)
geslacht	<i>n.s.</i>	*	****	****
man	90.8%	73.7%	55.4%	1.8 (1.9)
vrouw	88.3%	65.9%	40.7%	1.0 (0.6)
leeftijd	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	84.6%	75.0%	52.9%	1.6 (2.4)
20-24 jaar	91.7%	73.4%	50.4%	1.4 (1.0)
25-29 jaar	89.4%	60.6%	40.0%	1.7 (2.1)
30 jaar en ouder	88.9%	70.4%	50.6%	1.1 (0.6)
etniciteit	**	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	90.7%	71.1%	48.2%	1.4 (1.6)
niet-westers	80.6%	59.7%	45.8%	1.5 (1.0)
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*
Amsterdam	90.4%	72.4%	50.0%	1.3 (0.9)
elders	88.0%	65.0%	44.2%	1.8 (2.4)
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	88.7%	70.2%	47.8%	1.4 (1.5)
nee	91.2%	69.1%	48.4%	1.5 (1.8)
type	****	****	****	<i>n.s.</i>
club	85.2%	62.7%	39.1%	1.3 (1.6)
rave	94.6%	78.0%	58.3%	1.6 (1.5)

¹²⁷ Een trekje = 0.1 joint.

¹²⁸ Dagelijks blowen of een paar dagen per week meer dan 1 joint blowen.

Tabel 2.13 ecstasy

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	78.7%
recent gebruik	72.8%
huidig gebruik	55.0%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	20.1 (3.2)
mediaan	20.0

Tabel 2.14 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 338)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0%
een paar dagen per week	0%
alleen in het weekend	8.9%
af en toe / bij gelegenheden	78.1%
zelden / bijna nooit	13.0%

Tabel 2.15 ecstasy per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	***	**	***
man	83.5%	77.8%	61.1%
vrouw	73.8%	67.8%	48.9%
leeftijd	*	n.s.	n.s.
jonger dan 20 jaar	72.1%	72.1%	51.9%
20-24 jaar	83.5%	77.7%	59.7%
25-29 jaar	74.7%	68.8%	50.6%
30 jaar en ouder	79.0%	65.4%	51.9%
etniciteit	****	****	****
westers	81.2%	75.5%	58.0%
niet-westers	59.7%	52.8%	31.9%
woonplaats	****	***	n.s.
Amsterdam	82.9%	76.9%	56.7%
elders	70.5%	65.0%	51.6%
student	n.s.	n.s.	n.s.
ja	79.1%	75.0%	56.0%
nee	77.9%	68.7%	53.0%
type	****	****	****
club	68.9%	62.1%	43.2%
rave	89.8%	85.1%	68.5%

Tabel 2.16 MDMA-poeder

	MDMA poeder	2-CB
ooit-gebruik	58.9%	18.6%
recent gebruik	50.9%	13.6%
huidig gebruik	21.0%	6.0%

Tabel 2.17 MDMA-poeder per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	***	<i>n.s.</i>
man	67.4%	57.6%	23.7%
vrouw	50.5%	44.2%	18.3%
leeftijd	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	45.2%	41.3%	19.2%
20-24 jaar	60.4%	54.0%	20.5%
25-29 jaar	61.8%	52.4%	22.4%
30 jaar en ouder	65.4%	49.4%	22.2%
etniciteit	**	*	*
westers	60.9%	52.7%	22.3%
niet-westers	44.4%	37.5%	11.1%
woonplaats	****	****	*
Amsterdam	65.4%	57.9%	23.3%
elders	46.5%	37.3%	16.6%
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	57.2%	50.2%	20.7%
nee	62.2%	52.1%	21.7%
type	****	****	****
club	46.2%	38.2%	13.9%
rave	73.6%	65.4%	29.2%

Tabel 2.18 cocaïne

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	47.1%
recent gebruik	34.6%
huidig gebruik	19.4%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	21.3 (3.7)
mediaan	21.0

Tabel 2.19 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 121)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0.8%
een paar dagen per week	0%
alleen in het weekend	7.4%
af en toe / bij gelegenheden	52.9%
zelden / bijna nooit	38.8%

Tabel 2.20 cocaïne per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	****	***
man	56.0%	41.5%	24.7%
vrouw	38.2%	27.8%	14.2%
leeftijd	****	*	*
jonger dan 20 jaar	26.9%	21.2%	7.7%
20-24 jaar	45.7%	35.3%	21.9%
25-29 jaar	51.8%	39.4%	21.8%
30 jaar en ouder	67.9%	39.5%	21.0%
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	47.7%	35.0%	20.0%
niet-westers	43.1%	31.9%	15.3%
woonplaats	***	***	**
Amsterdam	51.9%	38.9%	22.6%
elders	37.8%	26.3%	13.4%
student	****	*	*
ja	41.3%	31.5%	17.1%
nee	58.1%	40.6%	24.0%
type	****	****	****
club	37.0%	26.9%	13.9%
rave	58.6%	43.4%	25.8%

Tabel 2.21 amfetamine

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	43.4%
recent gebruik	33.2%
huidig gebruik	23.2%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	21.3 (3.9)
mediaan	21.0

Tabel 2.22 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 139)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0.7%
een paar dagen per week	2.9%
alleen in het weekend	18.0%
af en toe / bij gelegenheden	51.1%
zelden / bijna nooit	27.3%

Tabel 2.23 amfetamine per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	****	****
man	52.2%	40.5%	30.7%
vrouw	34.7%	25.9%	15.8%
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	34.6%	32.7%	24.0%
20-24 jaar	42.4%	36.3%	24.8%
25-29 jaar	46.5%	31.8%	24.1%
30 jaar en ouder	51.9%	25.9%	14.8%
etniciteit	*	*	<i>n.s.</i>
westers	45.2%	34.6%	24.1%
niet-westers	30.6%	22.2%	16.7%
woonplaats	*	<i>n.s.</i>	*
Amsterdam	46.9%	35.3%	25.7%
elders	36.9%	29.0%	18.4%
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	42.5%	34.1%	24.0%
nee	45.2%	31.3%	21.7%
type	****	****	****
club	33.1%	22.8%	14.2%
rave	55.3%	45.1%	33.6%

Tabel 2.24 methamfetamine

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	1.4%
recent gebruik	0.5%
huidig gebruik	0.2%

Tabel 2.25 methamfetamine per subgroep

	ooit
geslacht	<i>n.s.</i>
man	2.2%
vrouw	0.6%
leeftijd	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	1.0%
20-24 jaar	1.4%
25-29 jaar	1.8%
30 jaar en ouder	1.2%
etniciteit	<i>n.s.</i>
westers	1.6%
niet-westers	0%
woonplaats	<i>n.s.</i>
Amsterdam	1.0%
elders	2.3%
student	<i>n.s.</i>
ja	1.2%
nee	1.8%
type	<i>n.s.</i>
club	0.9%
rave	2.0%

Tabel 2.26 ghb

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	25.1%
recent gebruik	16.9%
huidig gebruik	9.8%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	22.5 (3.5)
mediaan	22.0

Tabel 2.27 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 61)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0%
een paar dagen per week	3.3%
alleen in het weekend	16.4%
af en toe / bij gelegenheden	41.0%
zelden / bijna nooit	39.3%

Tabel 2.28 out gaan

	ooit-gebruikers (n = 106)
ooit out gegaan	20.8%
gemiddeld aantal keren (s.d.)	1.3 (0.8)
mediaan	1.0

Tabel 2.29 ghb per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	**	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	29.7%	19.6%	10.8%
vrouw	20.5%	14.2%	8.8%
leeftijd	****	***	*
jonger dan 20 jaar	9.6%	7.7%	4.8%
20-24 jaar	25.2%	19.8%	10.8%
25-29 jaar	32.9%	22.4%	14.1%
30 jaar en ouder	28.4%	7.4%	3.7%
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	25.5%	17.7%	10.2%
niet-westers	22.2%	11.1%	6.9%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	27.4%	18.3%	10.6%
elders	20.7%	14.3%	8.3%
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	22.8%	16.6%	9.4%
nee	29.5%	17.5%	10.6%
type	****	***	<i>n.s.</i>
club	19.2%	12.7%	7.7%
rave	31.9%	21.7%	12.2%

Tabel 2.30 lachgas

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	71.4%
recent gebruik	57.2%
huidig gebruik	32.7%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	20.9 (4.1)
mediaan	20.0

Tabel 2.31 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 206)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0%
een paar dagen per week	1.0%
alleen in het weekend	4.9%
af en toe / bij gelegenheden	67.0%
zelden / bijna nooit	28.2%

Tabel 2.32 lachgas per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	*	*	n.s.
man	75.0%	62.0%	35.8%
vrouw	67.8%	52.4%	29.7%
leeftijd	***	****	***
jonger dan 20 jaar	75.0%	67.3%	40.4%
20-24 jaar	77.7%	63.7%	37.4%
25-29 jaar	64.7%	48.2%	27.1%
30 jaar en ouder	59.3%	40.7%	18.5%
etniciteit	***	****	**
westers	73.6%	59.8%	34.6%
niet-westers	55.6%	37.5%	18.1%
woonplaats	***	***	*
Amsterdam	75.5%	61.3%	35.6%
elders	63.6%	49.3%	27.2%
student	***	****	***
ja	75.2%	62.5%	37.3%
nee	64.1%	47.0%	24.0%
type	****	****	****
club	61.2%	45.9%	19.5%
rave	83.1%	70.2%	47.8%

Tabel 2.33 ketamine

	TOTAAL (n = 633)
ooit-gebruik	28.8%
recent gebruik	23.9%
huidig gebruik	11.7%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	22.8 (4.1)
mediaan	22.0

Tabel 2.34 frequentie (huidige gebruikers)

	huidige gebruikers (n = 74)
frequentie	
dagelijks	0%
bijna dagelijks	0%
een paar dagen per week	1.4%
alleen in het weekend	13.5%
af en toe / bij gelegenheden	52.7%
zelden / bijna nooit	32.4%

Tabel 2.35 ketamine per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	****	****
man	36.7%	31.0%	16.5%
vrouw	20.8%	16.7%	6.9%
leeftijd	*	***	****
jonger dan 20 jaar	17.3%	16.3%	4.8%
20-24 jaar	30.2%	27.7%	14.4%
25-29 jaar	34.1%	28.8%	17.7%
30 jaar en ouder	27.2%	9.9%	0%
etniciteit	*	*	n.s.
westers	30.2%	25.2%	12.3%
niet-westers	18.1%	13.9%	6.9%
woonplaats	*	***	*
Amsterdam	31.7%	27.9%	13.9%
elders	23.0%	16.1%	7.4%
student	n.s.	n.s.	n.s.
ja	28.1%	25.0%	11.8%
nee	30.0%	21.7%	11.5%
type	****	****	****
club	19.8%	15.4%	5.6%
rave	39.0%	33.6%	18.6%

Tabel 2.36 NPS (nieuwe psychoactieve stoffen)

	2-CB	4-FA	mephedrone	6-apb	methylone	MXE
ooit-gebruik	18.6%	15.2%	9.3%	5.1%	4.4%	3.2%
recent gebruik	13.6%	8.8%	2.4%	3.8%	1.7%	1.9%
huidig gebruik	6.0%	1.4%	0.6%	0.6%	0.6%	0.3%

Tabel 2.37 NPS per subgroep (ooit-gebruik)

	2-CB	4-FA	mephedrone	6-apb	methylone	MXE
geslacht	****	*	***	n.s.	n.s.	***
man	25.6%	18.4%	13.3%	6.6%	6.0%	5.4%
vrouw	11.7%	12.0%	5.4%	3.5%	2.8%	0.9%
leeftijd	n.s.	***	n.s.	*	n.s.	n.s.
jonger dan 20 jaar	12.5%	16.3%	2.9%	2.9%	1.0%	0%
20-24 jaar	20.1%	19.4%	10.4%	5.8%	5.4%	3.6%
25-29 jaar	21.2%	14.1%	11.2%	7.6%	4.1%	4.7%
30 jaar en ouder	16.0%	1.2%	9.9%	0%	6.2%	2.5%
etniciteit	n.s.	*	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
westers	19.5%	16.2%	9.3%	5.5%	4.6%	3.2%
niet-westers	12.5%	6.9%	9.7%	1.4%	2.8%	2.8%
woonplaats	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Amsterdam	20.0%	17.1%	10.1%	5.3%	5.3%	2.4%
elders	16.1%	11.5%	7.8%	4.6%	2.8%	4.6%
student	n.s.	****	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
ja	18.3%	19.0%	7.7%	5.5%	4.8%	3.6%
nee	19.4%	7.8%	12.4%	4.1%	3.7%	2.3%
type	****	****	**	n.s.	n.s.	****
club	12.7%	8.9%	6.5%	4.4%	4.4%	0.9%
rave	25.4%	22.4%	12.5%	5.8%	4.4%	5.8%

Tabel 2.38 psychedelica			
	paddo's	lsd	DMT
ooit-gebruik	34.9%	11.1%	4.9%
recent gebruik	17.2%	6.5%	2.8%
huidig gebruik	3.5%	2.4%	1.6%

Tabel 2.39 psychedelica per subgroep (ooit-gebruik)			
	paddo's	lsd	DMT
geslacht	****	****	***
man	47.8%	15.8%	7.6%
vrouw	22.1%	6.3%	2.2%
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	25.0%	5.8%	1.9%
20-24 jaar	36.0%	11.5%	4.7%
25-29 jaar	37.1%	12.9%	7.1%
30 jaar en ouder	39.5%	12.3%	4.9%
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	36.1%	11.4%	4.6%
niet-westers	26.4%	8.3%	6.9%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	37.3%	11.5%	5.0%
elders	30.4%	10.1%	4.6%
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	33.9%	10.8%	4.1%
nee	36.9%	11.5%	6.5%
type	****	***	*
club	25.1%	7.1%	3.0%
rave	46.1%	15.6%	7.1%

Tabel 2.40 'straatdrugs'		
	heroïne	crack
ooit-gebruik	0.6%	5.2%
recent gebruik	0%	2.4%
huidig gebruik	0%	0.9%

Tabel 2.41 anabolen	
	anabolen
ooit-gebruik	0.8%
recent gebruik	0.2%
huidig gebruik	0%

3 uitgaan

Tabel 3.1 uitgaan

	TOTAAL (n = 633)
aantal dagen uitgegaan afgelopen maand	
geen enkele keer	1.7%
1 keer	7.3%
2-3 keer	39.3%
4-9 keer	41.4%
10 keer of vaker	10.3%
uitgaanstype afgelopen maand	
thuisblijver (0 keer)	1.7%
gelegenhedstapper (1-3 keer)	46.6%
vaste stapper (≥ 4 keer)	51.7%
uitgaanslocatie	
Amsterdam centrum	25.2%
Amsterdam buiten centrum	21.5%
buiten Amsterdam	20.3%
wanneer voor het laatst club in Amsterdam geweest	
afgelopen maand	81.0%
afgelopen jaar	14.9%
langer geleden	3.0%
nog nooit	1.1%
wanneer voor het laatst rave in Amsterdam geweest	
afgelopen maand	39.9%
afgelopen jaar	21.7%
langer geleden	8.1%
nog nooit	30.3%
geld uitgegeven tijdens uitgaansavond	
gemiddeld (s.d.)	€30.0 (23.9)
mediaan	€25.0

Tabel 3.2 **uitgaan – naar type**

	club (n = 338)	rave (n = 295)	p
aantal dagen uitgegaan afgelopen maand			
geen enkele keer	1.2%	2.4%	*
1 keer	8.9%	5.4%	
2-3 keer	42.9%	35.3%	
4-9 keer	39.1%	44.1%	
10 keer of vaker	8.0%	12.9%	
uitgaanstype afgelopen maand			
thuisblijver (0 keer)	1.2%	2.4%	*
gelegenheidstapper (1-3 keer)	51.8%	40.7%	
vaste stapper (≥ 4 keer)	47.0%	56.9%	
uitgaanslocatie			
Amsterdam centrum	68.0%	46.9%	****
Amsterdam buiten centrum	13.9%	30.3%	
buiten Amsterdam	18.0%	22.8%	
wanneer voor het laatst club in Amsterdam geweest			
afgelopen maand	96.7%	62.9%	****
afgelopen jaar	2.4%	29.3%	
langer geleden	0.6%	5.8%	
nog nooit	0.3%	2.0%	
wanneer voor het laatst rave in Amsterdam geweest			
afgelopen maand	19.2%	63.8%	****
afgelopen jaar	25.7%	17.1%	
langer geleden	9.5%	6.5%	
nog nooit	45.6%	12.6%	
geld uitgegeven tijdens uitgaansavond			
gemiddeld (s.d.)	€26.6 (22.1)	€33.9 (25.3)	****
mediaan	20.0	30.0	

Tabel 3.3 **tabak voor, tijdens en na het uitgaan**

	TOTAAL (n = 633)
voor	42.7%
tijdens	46.2%
na	32.7%
TOTAAL (voor, tijdens en/of na)	51.9%

Tabel 3.4 tabak tijdens het uitgaan – per subgroep

	roken tijdens uitgaan
geslacht	<i>n.s.</i>
man	46.0%
vrouw	46.3%
leeftijd	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	53.8%
20-24 jaar	47.3%
25-29 jaar	41.9%
30 jaar en ouder	41.2%
etniciteit	<i>n.s.</i>
westers	47.5%
niet-westers	35.2%
woonplaats	<i>n.s.</i>
Amsterdam	46.8%
elders	44.9%
student	<i>n.s.</i>
ja	46.1%
nee	46.3%
type	*
club	41.5%
rave	51.6%

Tabel 3.5 alcohol voor, tijdens en na tijdens het uitgaan

	TOTAAL (n = 633)
voor	
gebruikt	67.4%
aantal glazen (s.d.)	3.7 (2.4)
tijdens	
gebruikt	88.2%
aantal glazen (s.d.)	5.1 (3.4)
na	
gebruikt	16.1%
aantal glazen (s.d.)	2.7 (2.2)
TOTAAL (voor, tijdens en/of na)	
gebruikt	93.2%
aantal glazen (s.d.)	8.0 (4.7)

Tabel 3.6 alcohol voor en tijdens het uitgaan – per subgroep

	drinken voor uitgaan	aantal glazen voor (s.d.)	drinken tijdens uitgaan	aantal glazen tijdens (s.d.)
geslacht	*	****	***	****
man	71.8%	4.2 (2.8)	92.6%	6.1 (3.8)
vrouw	63.0%	3.2 (1.7)	83.9%	4.1 (2.7)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****	****
jonger dan 20 jaar	71.2%	3.5 (2.2)	74.0%	3.2 (2.1)
20-24 jaar	64.9%	3.8 (2.3)	89.9%	4.9 (3.0)
25-29 jaar	67.1%	3.7 (2.8)	90.4%	6.1 (3.9)
30 jaar en ouder	71.6%	3.9 (2.2)	96.3%	5.6 (4.0)
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	68.3%	3.7 (2.4)	88.3%	5.1 (3.3)
niet-westers	61.1%	3.6 (2.1)	87.5%	5.0 (4.2)
woonplaats	*	<i>n.s.</i>	***	<i>n.s.</i>
Amsterdam	70.4%	3.8 (2.4)	91.0%	5.2 (3.4)
elders	61.6%	3.6 (2.4)	82.9%	5.0 (3.5)
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	****
ja	28.4%	3.7 (2.2)	86.2%	4.7 (3.0)
nee	71.6%	3.7 (2.7)	92.1%	5.9 (4.0)
type	****	*	<i>n.s.</i>	****
club	74.0%	4.0 (2.5)	87.9%	4.3 (2.7)
rave	59.7%	3.4 (2.2)	88.6%	6.0 (3.9)

Tabel 3.7 cannabis voor, tijdens en na tijdens het uitgaan

	TOTAAL (n = 633)
voor	
gebruikt	8.9%
aantal joints (s.d.)	2.4 (2.2)
tijdens	
gebruikt	15.6%
aantal joints (s.d.)	2.4 (2.5)
na	
gebruikt	14.0%
aantal joints (s.d.)	2.2 (2.1)
TOTAAL (voor, tijdens en/of na)	
gebruikt	22.9%
aantal joints (s.d.)	3.9 (4.6)

Tabel 3.8 cannabis tijdens het uitgaan – per subgroep

	geblowd	aantal joints (s.d.)
geslacht	****	<i>n.s.</i>
man	22.4%	2.6 (2.8)
vrouw	8.9%	1.8 (1.1)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
jonger dan 20 jaar	13.5%	2.2 (1.7)
20-24 jaar	14.9%	2.2 (1.7)
25-29 jaar	14.4%	3.3 (4.1)
30 jaar en ouder	23.5%	1.7 (1.3)
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	15.1%	2.5 (2.6)
niet-westers	18.1%	2.2 (1.5)
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	15.8%	2.2 (1.7)
elders	15.3%	2.8 (3.5)
student	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
ja	13.6%	2.5 (2.9)
nee	19.5%	2.3 (1.9)
type	****	<i>n.s.</i>
club	6.5%	1.8 (1.4)
rave	26.2%	2.6 (2.7)

Tabel 3.9 andere middelen tijdens het uitgaan

	TOTAAL (n = 633)
ecstasy	
gebruikt	28.5%
aantal pillen (s.d.)	1.3 (0.6)
cocaïne	
gebruikt	5.6%
waarvan ten minste ¼ gram	45.7%
amfetamine	
gebruikt	13.1%
waarvan ten minste ¼ gram	24.4%
MDMA-poeder	
gebruikt	7.7%
ketamine	
gebruikt	3.5%
ghb	
gebruikt	3.5%
lachgas	
gebruikt	12.1%

Tabel 3.10 ecstasy, cocaïne, amfetamine tijdens het uitgaan – per subgroep

	ecstasy gebruikt	cocaïne gebruikt	amfetamine gebruikt
geslacht	**	n.s.	****
man	33.1%	7.4%	18.0%
vrouw	23.7%	3.8%	8.2%
leeftijd	n.s.	*	n.s.
jonger dan 20 jaar	26.0%	1.0%	14.4%
20-24 jaar	31.5%	7.6%	12.7%
25-29 jaar	25.1%	3.6%	15.0%
30 jaar en ouder	27.5%	8.8%	8.8%
etniciteit	*	n.s.	n.s.
westers	30.1%	5.0%	13.3%
niet-westers	15.5%	9.9%	11.3%
woonplaats	n.s.	n.s.	n.s.
Amsterdam	26.3%	6.3%	13.6%
elders	32.4%	4.2%	12.0%
student	n.s.	n.s.	n.s.
ja	29.1%	5.1%	13.3%
nee	27.0%	6.5%	12.6%
type	****	n.s.	****
club	16.6%	5.9%	6.5%
rave	42.1%	5.2%	20.7%

Tabel 3.11 gebruikerstype

	TOTAAL (n = 633)
gebruikerstype¹²⁹	
nuchteren	4.6%
drinkers	48.3%
blowers	5.8%
peppers	41.3%

¹²⁹ Nuchteren: geen alcohol gedronken, niet geblowd en geen andere drugs gebruikt; Drinkers: wel alcohol gedronken, maar niet geblowd en geen andere drugs gebruikt; Blowers: wel cannabis gebruikt (eventueel ook gedronken), maar geen andere drugs; Peppers: ecstasy (of MDMA-poeder), cocaïne en/of amfetamine gebruikt (eventueel ook gedronken en geblowd).

Tabel 3.12 gebruikerstype – naar geslacht en leeftijd

	man	vrouw	<i>p</i>	< 20 jaar	20-24 jaar	25-29 jaar	≥ 30 jaar	<i>p</i>
gebruikerstype								
nuchteren	2.0%	7.3%	****	8.7%	4.6%	3.7%	1.3%	<i>n.s.</i>
drinkers	41.2%	55.3%		49.5%	46.0%	51.9%	46.7%	
blowers	8.3%	3.3%		4.9%	5.3%	5.6%	9.3%	
peppers	48.5%	34.1%		36.9%	44.1%	38.9%	42.7%	

Tabel 3.13 gebruikerstype – naar etniciteit, student en type

	westers	niet westers	<i>p</i>	student ja	nee	<i>p</i>	club	rave	<i>p</i>
gebruikerstype									
nuchteren	3.9%	10.1%	***	5.3%	3.4%	<i>n.s.</i>	6.5%	2.2%	****
drinkers	48.0%	50.7%		49.4%	46.1%		64.9%	27.3%	
blowers	4.9%	11.6%		4.0%	9.2%		3.6%	8.6%	
peppers	43.2%	27.5%		41.3%	41.3%		25.0%	61.8%	

Tabel 3.14 drugscontrole

	TOTAAL (n = 606)
belangrijkste maatregel om niet gepakt te worden club	
wil geen drugs gebruiken in club	31.7%
drugs van tevoren gebruiken	2.1%
geen drugs meenemen (ter plekke proberen te scoren)	1.3%
weinig drugs meenemen (gebruikershoeveelheid)	12.9%
drugs goed verstoppen	46.3%
drugs aan anderen geven	2.3%
niets, ik heb het risico genomen	3.3%
belangrijkste maatregel om niet gepakt te worden rave	
wil geen drugs gebruiken op rave	10.1%
drugs van tevoren gebruiken	1.5%
geen drugs meenemen (ter plekke proberen te scoren)	1.5%
weinig drugs meenemen (gebruikershoeveelheid)	12.1%
drugs goed verstoppen	57.0%
drugs aan anderen geven	2.3%
niets, ik heb het risico genomen	15.5%

Tabel 3.15 **deurbeleid**

	TOTAAL (n = 606)
afgelopen 12 maanden geweigerd bij een club	
ja, in club	10.7%
ja, bij rave	0%
nee	89.3%
belangrijkste reden volgens portier¹³⁰	
leeftijd	27.7%
geen lidmaatschap	12.3%
allochtoon	3.1%
drugs op zak	1.5%
locatie te vol	23.1%
verkeerde kleding/schoenen	9.2%
(te veel) drank op	15.4%
te veel mannen/vrouwen	7.7%
(te veel) drugs gebruikt	0%
belangrijkste reden volgens respondent¹³⁰	
leeftijd	24.6%
geen lidmaatschap	6.2%
allochtoon	4.6%
drugs op zak	1.5%
locatie te vol	16.9%
verkeerde kleding/schoenen	12.3%
(te veel) drank op	13.8%
te veel mannen/vrouwen	16.9%
(te veel) drugs gebruikt	3.1%
gefouilleerd bij club of rave tijdens uitgaansnacht	
nee	45.1%
ja, niets gevonden	52.9%
ja, iets gevonden maar niet in beslag genomen	0.6%
ja, iets gevonden en in beslag genomen	1.4%
afgelopen 12 maanden ziek of onwel geworden tijdens of vlak na het uitgaan	
nee	58.3%
ja, door alcohol	26.7%
ja, door drugs	6.5%
ja, door een combinatie van alcohol en drugs	8.6%

¹³⁰ Alleen van toepassing op degenen die geweigerd zijn bij een club in Nederland (n = 65).

Tabel 3.16 naar huis na het uitgaan¹³¹

	TOTAAL (n = 633)
niet zelf rijden	
lopend	12.0%
taxi	9.4%
openbaar vervoer	20.0%
meerijden auto	7.2%
meerijden anders	4.5%
totaal	39.0%
zelf rijden	
fiets	52.9%
brommer/scooter	4.0%
auto/motor	3.8%
totaal	61.0%

Tabel 3.17 verkeersdeelname en middelengebruik

	niet zelf rijden (n = 244)	fiets (n = 330)	auto/brommer (n = 52)	<i>p</i>
alcohol uitgaansavond				
niet gedronken	13.5%	9.1%	21.2%	****
1 à 2 glazen	24.2%	13.9%	30.8%	
meer dan 2 glazen	62.3%	77.0%	48.1%	
cannabis uitgaansavond				
niet gebruikt	76.2%	77.9%	75.0%	<i>n.s.</i>
wel gebruikt	23.8%	22.1%	25.0%	
overige middelen uitgaansavond				
niet gebruikt	69.3%	69.7%	73.1%	<i>n.s.</i>
wel gebruikt	30.7%	30.3%	26.9%	

¹³¹ Meerdere antwoorden mogelijk. Totaal 'niet zelf rijden' heeft zich uitsluitend lopend verplaatst en/of door anderen laten vervoeren. Totaal 'zelf rijden' is (ook) zelf met fiets, brommer en/of auto naar huis gegaan.

4 trends

Tabel 4.1 **vergelijking steekproeven clubbers en ravers**

	1995 (n = 462)	1998 (n = 456)	2003 (n = 404)	2008 (n = 646)	2013 (n = 633)	p
geslacht						
man	60.5%	59.9%	53.5%	41.2%	49.9%	****
vrouw	39.5%	40.1%	46.5%	58.8%	50.1%	
leeftijd						
jonger dan 20 jaar	14.6%	11.4%	10.9%	16.4%	16.4%	****
20-24 jaar	42.5%	36.3%	30.2%	40.9%	43.9%	
25-29 jaar	24.6%	28.4%	27.2%	23.8%	26.9%	
30 jaar en ouder	18.3%	24.0%	31.7%	18.9%	12.8%	
gemiddeld (s.d.)	24.8 (5.6)	26.1 (6.4)	27.6 (7.9)	24.9 (6.1)	24.1 (4.9)	****
mediaan	23.0	25.0	26.0	23.0	23.0	
etniciteit						
westers	93.0%	82.5%	91.3%	82.1%	88.6%	****
niet-westers	7.0%	17.5%	8.7%	17.9%	11.4%	
woonplaats						
Amsterdam	51.0%	53.8%	65.7%	64.5%	65.7%	****
elders	49.0%	46.2%	34.3%	35.5%	34.3%	
student						
ja	46.2%	37.3%	42.8%	53.9%	65.7%	****
nee	53.8%	62.7%	57.2%	46.1%	34.3%	

Tabel 4.2 **uitgaan**

	1995 (n = 462)	1998 (n = 456)	2003 (n = 404)	2008 (n = 646)	2013 (n = 633)	p
uitgaanstype						
thuisblijver	1.1%	1.5%	1.7%	2.9%	1.7%	****
gelegenheidsstapper	25.0%	24.6%	30.2%	38.8%	46.6%	
vaste stapper	73.9%	73.8%	68.1%	58.3%	51.7%	
uitgaanslocatie¹³²						
A'dam centrum	70.5%	65.5%	71.0%	69.4%	58.2%	****
A'dam buiten centrum	4.6%	3.9%	5.8%	6.8%	21.5%	
buiten A'dam	24.9%	30.6%	23.2%	23.9%	20.3%	
uitgaven uitgaansavond						
gemiddeld (s.d.)	40.9 (113.1)	39.6 (35.4)	42.9 (33.1)	38.2 (35.7)	29.9 (23.9)	***
mediaan	23.0	34.0	35.0	30.0	25.0	
vervoer uitgaansavond						
niet zelf gereden		58.3%	46.7%	50.8%	39.0%	****
fiets		23.7%	41.4%	44.1%	52.7%	
auto ¹³³		18.0%	11.9%	5.1%	8.3%	

¹³² Alleen van toepassing op gelegenheidsstappers en vaste stappers.

¹³³ Inclusief andere motorvoertuigen (brommer, motor).

Tabel 4.3 tabak

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	86.4%	87.4%	87.1%	81.3%	85.5%	*	83.4%	<i>n.s.</i>
recent gebruik	74.0%	76.6%	67.9%	69.4%	72.0%	<i>n.s.</i>	68.0%	<i>n.s.</i>
huidig gebruik	65.9%	67.2%	55.2%	61.1%	64.1%	<i>n.s.</i>	58.6%	<i>n.s.</i>
dagelijks roken	56.5%	56.9%	37.5%	29.6%	24.0%	*	21.6%	**

Tabel 4.4 alcohol

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	98.1%	97.7%	98.8%	99.1%	99.8%	<i>n.s.</i>	99.7%	<i>n.s.</i>
recent gebruik	95.0%	96.4%	97.3%	97.5%	98.9%	<i>n.s.</i>	98.5%	<i>n.s.</i>
huidig gebruik	90.3%	95.2%	95.5%	95.7%	98.4%	***	97.6%	<i>n.s.</i>
tijdens uitgaan	74.0%	81.1%	83.7%	86.8%	88.2%	<i>n.s.</i>	87.9%	<i>n.s.</i>
riskant drinken	24.0%	34.0%	32.8%	29.2%	23.4%	*	19.2%	***
aantal glazen per drinkdag (s.d.)	5.7 (4.2)	5.4 (3.7)	5.1 (3.0)	4.2 (2.9)	5.3 (3.4)	****	5.3 (3.3)	****
aantal glazen uitgaan (s.d.)	6.8 (5.5)	6.9 (5.9)	6.6 (4.7)	5.7 (4.0)	5.1 (3.4)	**	4.3 (2.7)	****

Tabel 4.5 cannabis

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	76.0%	85.2%	82.2%	83.1%	89.6%	***	85.2%	<i>n.s.</i>
recent gebruik	61.0%	66.7%	56.8%	59.4%	69.8%	****	62.7%	<i>n.s.</i>
huidig gebruik	48.9%	52.2%	39.2%	39.1%	48.0%	***	39.1%	<i>n.s.</i>
tijdens uitgaan	31.0%	27.4%	18.6%	17.2%	15.6%	<i>n.s.</i>	6.5%	****
riskant blowen	17.5%	16.9%	10.4%	8.2%	8.4%	<i>n.s.</i>	4.2%	*
aantal joints per blowdag (s.d.)	2.0 (1.5)	2.1 (2.2)	1.5 (1.2)	1.4 (1.1)	1.5 (1.6)	<i>n.s.</i>	1.3 (1.6)	<i>n.s.</i>
aantal joints uitgaan (s.d.)	2.9 (2.6)	3.6 (4.2)	2.4 (3.2)	2.0 (1.7)	2.4 (2.5)	<i>n.s.</i>	1.8 (1.4)	<i>n.s.</i>

Tabel 4.6 ecstasy

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	50.0%	65.6%	52.7%	48.4%	78.7%	****	68.9%	****
recent gebruik	41.3%	54.6%	35.9%	37.7%	72.8%	****	62.1%	****
huidig gebruik	32.9%	41.3%	19.4%	20.5%	55.0%	****	43.2%	****
tijdens uitgaan	22.5%	26.3%	8.2%	9.4%	28.5%	****	16.6%	***
aantal pillen uitgaan (s.d.)	1.5 (0.9)	1.8 (1.1)	1.9 (1.3)	1.6 (1.1)	1.3 (0.6)	*	1.2 (0.9)	***

Tabel 4.7 ecstacy-achtigen (MDMA-poeder en 2-CB)

	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
MDMA ooit-gebruik			33.6%	58.9%	****	46.2%	****
huidig gebruik			7.8%	21.0%	****	13.9%	***
2-CB ooit-gebruik	13.4%	6.5%	4.9%	18.6%	****	12.7%	****
huidig gebruik	0.7%	0.3%	0.9%	6.0%	****	3.6%	***

Tabel 4.8 cocaïne

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	33.3%	47.8%	39.4%	32.9%	47.1%	****	37.0%	n.s.
recent gebruik	24.5%	37.3%	25.2%	24.6%	34.6%	****	26.9%	n.s.
huidig gebruik	14.3%	23.5%	13.7%	13.6%	19.4%	**	13.9%	n.s.
tijdens uitgaan	6.3%	10.3%	3.0%	4.6%	5.6%	n.s.	5.9%	n.s.

Tabel 4.9 amfetamine

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	34.6%	45.2%	33.7%	23.7%	43.4%	****	33.1%	****
recent gebruik	20.3%	25.6%	14.4%	11.7%	33.2%	****	22.8%	****
huidig gebruik	12.6%	13.3%	6.7%	6.0%	23.2%	****	14.2%	****
tijdens uitgaan	5.2%	6.4%	4.5%	3.6%	13.1%	****	6.5%	*

Tabel 4.10 lachgas

	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	44.8%	-	24.4%	71.4%	****	61.2%	****
huidig gebruik	8.1%	-	2.8%	32.7%	****	19.5%	****
tijdens uitgaan	1.2%	-	-	12.1%	-	0.6%	-

Tabel 4.11 ghb

	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	10.4%	17.8%	15.7%	25.1%	****	19.2%	n.s.
huidig gebruik	2.4%	4.2%	4.7%	9.8%	****	7.7%	n.s.
tijdens uitgaan	-	1.2%	1.7%	3.5%	*	2.7%	n.s.

Tabel 4.12 ketamine

	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	4.0%	5.8%	8.5%	28.8%	****	19.8%	****
huidig gebruik	0.4%	0.5%	1.6%	11.7%	****	5.6%	****
tijdens uitgaan	-	-	0.3%	3.5%	****	1.2%	<i>n.s.</i>

Tabel 4.13 paddo's

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	28.8%	45.2%	33.9%	31.6%	34.9%	<i>n.s.</i>	25.1%	*
huidig gebruik	6.1%	8.2%	1.2%	1.6%	3.5%	*	1.5%	<i>n.s.</i>

Tabel 4.14 lsd

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	22.7%	21.2%	14.1%	8.3%	11.1%	<i>n.s.</i>	7.1%	<i>n.s.</i>
huidig gebruik	2.6%	1.3%	0.5%	0.2%	2.4%	****	1.8%	***

Tabel 4.15 paddo's

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
ooit-gebruik	28.8%	45.2%	33.9%	31.6%	34.9%	<i>n.s.</i>	25.1%	*
huidig gebruik	6.1%	8.2%	1.2%	1.6%	3.5%	*	1.5%	<i>n.s.</i>

Tabel 4.16 heroïne en crack (ooit-gebruik)

	1995	1998	2003	2008	2013 totaal	<i>verschil 2013 totaal t.o.v. 2008</i>	2013 club	<i>verschil 2013 club t.o.v. 2008</i>
heroïne	7.1%	5.5%	2.2%	1.1%	0.6%	<i>n.s.</i>	0.3%	<i>n.s.</i>
crack	11.1%	13.1%	6.7%	4.6%	5.2%	<i>n.s.</i>	5.0%	<i>n.s.</i>

Tabel 4.17 prijzen van ecstasy en cocaïne (recente gebruikers)

	2003 (n = 161)	2008 (n = 244)	2013 (n=461)	<i>verschil 2013 t.o.v. 2008</i>
ecstasy gekocht in het afgelopen jaar				
06-dealer	16.7%	22.2%	28.2%	*
dealer thuis	44.4%	18.9%	23.2%	*
uitgaansleven	18.8%	17.6%	22.8%	*
totaal	55.6%	51.1%	70.1%	****
gemiddelde prijs per pil				
06-dealer	€ 4.24	€ 3.32	€ 4.26	****
dealer thuis	€ 3.51	€ 2.70	€ 3.55	****
uitgaansleven	€ 5.52	€ 3.62	€ 4.80	*
cocaïne gekocht in het afgelopen jaar				
06-dealer	28.7%	40.9%	33.8%	n.s.
dealer thuis	44.6%	14.2%	4.1%	***
uitgaansleven	18.8%	4.8%	6.4%	n.s.
totaal	60.4%	55.0%	40.2%	n.s.
gemiddelde prijs per gram				
06-dealer	€ 48.79	€ 47.58	€ 49.79	n.s.
dealer thuis	€ 46.00	€ 43.10	€ 51.11	n.s.
uitgaansleven	€ 52.89	€ 40.57	€ 45.77	n.s.

BIJLAGE C

PREVENTIE INDICATOREN

Tabel 1	vragenstellers internetvragen	213
Tabel 2	top vijf van middelen bij internetvragen	213
Tabel 3	vragenstellers top vijf middelen bij internetvragen	213
Tabel 4	thema's internetvragen.....	214
Tabel 5	ecstasymonsters aangeboden bij Jellinek Preventie	214
Tabel 6	belangrijkste werkzame stof ecstasymonsters	215
Tabel 7	dosering MDMA-tabletten in milligrammen.....	216
Tabel 8	dosering cocaïnepoeders in volumepercentage	216

Tabel 1 vragenstellers internetvragen				
	zelf	omgeving	neutraal	TOTAAL
2000	204	92	690	986
2001	324	178	1061	1563
2002	283	181	935	1397
2003	152	93	801	1046
2004	181	136	590	907
2005	133	93	314	540
2006	164	96	376	636
2007	146	70	245	461
2008	101	53	197	350
2009	73	52	187	312
2010	85	65	271	421
2011	70	40	232	342
2012	89	34	246	369
2013	124	90	374	588

Tabel 2 top vijf van middelen bij internetvragen					
	cannabis	ecstasy	alcohol	cocaïne	¹³⁴ amfetamine
2000	15%	13%	11%	9%	4%
2001	13%	15%	11%	10%	-
2002	11%	9%	12%	9%	-
2003	13%	9%	15%	7%	3%
2004	12%	11%	15%	8%	5%
2005	15%	10%	17%	8%	5%
2006	12%	6%	12%	8%	5%
2007	13%	8%	15%	9%	4%
2008	13%	8%	15%	7%	4%
2009	11%	5%	16%	8%	4%
2010	11%	6%	15%	8%	2%
2011	8%	4%	11%	9%	3%
2012	10%	9%	14%	7%	4%
2013	10%	7%	18%	5%	-

Tabel 3 vragenstellers top vijf middelen bij internetvragen				
	N	zelf	omgeving	neutraal
alcohol	108	19%	29%	52%
cannabis	60	23%	27%	50%
medicijnen	54	51%	15%	35%
ecstasy	41	66%	10%	24%
cocaïne	27	33%	33%	33%
nicotine	24	42%	13%	46%
ghb	16	13%	25%	63%
amfetamine	13	46%	31%	23%

¹³⁴ In 2001 en 2002 was amfetamine van de 5^e plaats verdrongen door internetvragen over ghb (2%). In 2013 viel amfetamine buiten de top vijf omdat vragen over medicijnen de 3^e plaats innamen.

Tabel 4 thema's internetvragen

	info	gebruik	medisch	hulp	markt
2000	51%	18%	15%	12%	4%
2001	48%	18%	16%	15%	3%
2002	47%	16%	18%	17%	3%
2003	64%	2%	17%	14%	2%
2004	52%	6%	21%	19%	2%
2005	47%	1%	35%	15%	2%
2006	52%	3%	32%	10%	3%
2007	45%	1%	38%	13%	3%
2008	49%	2%	31%	16%	2%
2009	52%	2%	25%	18%	4%
2010	58%	1%	23%	16%	2%
2011	63%	1%	24%	11%	1%
2012	59%	1%	30%	7%	4%
2013	48%	1%	34%	13%	4%

Tabel 5 ecstasymonsters aangeboden bij Jellinek Preventie

	N	tablet	poeder/kristal	capsule
1993 (2 ^e halfjaar)	184	88%	3%	8%
1994	584	90%	4%	4%
1995	1038	93%	4%	3%
1996	1049	94%	5%	2%
1997	868	92%	9%	2%
1998	703	89%	9%	3%
1999	481	85%	13%	1%
2000	389	92%	5%	3%
2001	367	93%	6%	1%
2002	239	89%	10%	1%
2003	321	88%	9%	2%
2004	343	86%	13%	< 0.5%
2005	211	88%	12%	0%
2006	375	77%	23%	1%
2007	342	94%	6%	< 0.5%
2008	309	87%	13%	1%
2009	923	91%	8%	1%
2010	763	88%	12%	1%
2011	709	90%	10%	< 0.5%
2012	683	93%	7%	0%
2013	907	89%	11%	< 0.5%

Tabel 6 belangrijkste werkzame stof ecstasymonsters

	MDMA	¹³⁵ overige fenethylamines	amfetamine	overig ¹³⁶
1993 (2^e halfjaar)	58%	23%	10%	9%
1994	63%	19%	10%	9%
1995	66%	21%	8%	5%
1996	76%	18%	4%	2%
1997	56%	19%	15%	10%
1998	87%	2%	6%	4%
1999	95%	3%	1%	1%
2000	97%	2%	< 0.5%	3%
2001	94%	4%	1%	2%
2002	94%	3%	1%	2%
2003	98%	1%	1%	1%
2004	92%	2%	< 0.5%	6%
2005	85%	5%	2%	7%
2006	90%	2%	2%	6%
2007	87%	2%	1%	5%
2008	86%	1%	1%	12%
2009	58%	2%	1%	36%
2010	81%	1%	1%	17%
2011	83%	1%	0%	17%
2012	83%	1%	0%	16%
2013	84%	0%	< 0.5%	16%

¹³⁵ 2-Cl, 2-CB, 2-CT-2, 2-CT-7, MDEA of MDA.

¹³⁶ Waaronder monsters met MDMA plus niet-gekwantificeerde hoeveelheid fenethylamines, zodat niet vast te stellen is welke de belangrijkste werkzame stof is (2011 2%, 2012 3%, 2013 1%). Waaronder tevens monsters met een negatieve zuurtest (geén MDMA) die niet verder geanalyseerd zijn (2009 18%, 2010 8%, 2011 8%, 2012 11%, 2013 10%),

Tabel 7 dosering MDMA-tabletten in milligrammen¹³⁷					
	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
1994	328	3	222	107	30
1995	638	6	173	93	27
1996	731	9	199	95	27
1997	439	1	181	86	33
1998	540	3	136	64	22
1999	384	5	195	68	22
2000	346	8	212	76	30
2001	317	8	193	89	29
2002	199	8	209	84	25
2003	275	4	212	81	32
2004	294	27	188	86	34
2005	156	5	180	88	41
2006	252	2	172	85	33
2007	276	3	157	87	34
2008	225	1	182	87	38
2009	475	1	180	74	32
2010	534	1	190	96	34
2011	525	1	212	123	35
2012	528	12	210	131	42
2013	671	3	229	148	42

Tabel 8 dosering cocaïnepoeders in volumepercentage¹³⁸					
	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2000	3	28	62	43	17
2001	5	38	84	64	19
2002	15	10	89	65	23
2003	10	52	90	73	?
2004	35	18	89	51	22
2005	36	22	88	61	17
2006	35	20	82	57	20
2007	69	12	89	65	18
2008	89	25	89	68	18
2009	83	8	89	56	18
2010	97	14	90	57	16
2011	101	13	84	56	17
2012	104	13	89	65	13
2013	127	12	89	65	14

¹³⁷ Ecstasytabletten (geen poeders) met MDMA als belangrijkste werkzame stof.

¹³⁸ Cocaïnepoeders met cocaïne als belangrijkste werkzame stof.

LITERATUUR

- Abraham MD, Kaal HL & Cohen PDA (2003)** *Licit and illicit drug use in Amsterdam, 1987 to 2001*. Amsterdam: Cedro / Mets & Schildt.
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2009)** *Antenne 2008. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 20).
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2011)** *Antenne 2010. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 22).
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2013)** *Antenne 2012. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 24).
- Bergen M van (2013)** *Dutch dance*. Amsterdam: Xander.
- Berwick DM, Murphy JM, Goldman PA, Ware Jr. JE, Barsky AJ & Weinstein MC (1991)** Performance of a five-item mental health screening test. *Medical Care*, 29(2) :169-176.
- Bijlsma L, Emke E, Hernández F & Voogt P de (2012)** Investigation of drugs of abuse and relevant metabolites in Dutch sewage water by liquid chromatography coupled to high resolution mass spectrometry. *Chemosphere*, 89: 1399-1406.
- Booi H, Broekhuizen J, Ruiter S, Lindeman E & Jakobs E (2011)** *De Staat van de Jeugd. Jeugdmonitor Amsterdam 2011*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (Gemeente Amsterdam).
- Brunt TM, Poortman A, Niesink RJ & van den Brink W (2010)** Instability of the ecstasy market and a new kid on the block: mephedrone. *Journal of Psychopharmacology* [online voorpublicatie].
- Buster M & Brussel G van (2011)** *De GGD Amsterdam en Openbare Geestelijke Gezondheidszorg. OGGZ-monitor 2010*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Cohen H (1975)** *Drugs, druggebruikers en drug-scene*. Alphen aan den Rijn: Uitgeverij Samson.
- Dargan PI & Wood DM (2013)** *Novel Psychoactive Substances. Classification, Pharmacology and Toxicology*. London: Academic Press Elsevier.
- Deben L (2007)** *DE Amsterdamse binnenstad en de openbare ruimte: gebruik, beheer en beleving*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Dijkshoorn H (2002)** *Amsterdamse gezondheidsmonitor 1999-2000. Ongezonde leefgewoonten in Amsterdam*. Amsterdam: GGD Amsterdam.
- Dijkshoorn H (2006)** *De gezondheid van Surinamers in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).

- Dijkshoorn H, Dijk TK van & Janssen AP (red.) (2009)** *Zo gezond is Amsterdam! Eindrapport Amsterdamse Gezondheidsmonitor 2008*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Dijkshoorn H, Janssen A, Segeren M & Ujcic-Voortman J (2013)** *Amsterdamse gezondheidsmonitor 2012: Opzet, Dataverzameling, Evaluaties*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Dijkshoorn H, Hazeleger F, Janssen AP & Ujcic-Voortman JK (red.) (2013)** *Amsterdammers gezond en wel? Amsterdamse Gezondheidsmonitor 2012*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- EMCDDA/Europol (2009)** *EMCDDA–Europol joint publications No 1. Methamphetamine: a European Union perspective in the global context*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- EMCDDA/Europol (2012)** *EMCDDA–Europol 2011 Annual Report on the implementation of Council Decision 2005/387/JHA*. Lisbon: EMCDDA/Europol.
- EVAR (2012)** *Dance-onomics. The economic significance of EDM for the Netherlands*. Hoofddorp: EVAR Advisory Services.
- Gadson A (2013)** *Pushing drugs or performing a service*. Master thesis sociology.
- GGD (2008a)** *Ambulanceritten gerelateerd aan paddogebruik 2007*. Amsterdam: GGD Amsterdam.
- GGD (2008b)** *Update paddo incidenten 01-01-08 tot en met 31-08-2008*. Amsterdam: GGD Amsterdam.
- Gladwell M (2000)** *The Tipping point. How little things can make a big difference*. New York: Little Brown & Company.
- Koning R & Niesink R (2013)** Nieuwe Psychoactieve Stoffen (NPS): niets nieuws onder de zon. *Verslaving* 9(1): 47-59.
- Korf DJ & Steenhoven P van der (1994)** *Antenne 1993. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 2).
- Korf DJ, Doekhie J & Wouters M (2011)** *Amsterdamse coffeeshops en hun bezoekers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1995)** *Antenne 1994. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 3).
- Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1996)** *Antenne 1995. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 5).
- Korf DJ, Nabben T, Lettink D & Bouma H (1998)** *Antenne 1997. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 7).
- Korf DJ, Nabben T, Lettink D & Bouma H (1999)** *Antenne 1998. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 8).
- Korf DJ, Nabben T, Diemel S & Bouma H (2000)** *Antenne 1999. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 9).

- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2001)** *Antenne 2000. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 10).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2002)** *Antenne 2001. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 11).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2003)** *Antenne 2002. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 12).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2004)** *Antenne 2003. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 14).
- Laar MW van, Cruts AAN, Verdurmen JEE, Ooyen-Houben MMJ van & Meijer RF (red.) (2008)** Nationale drug monitor. Jaarbericht 2007. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Leland J (2004)** *Hip: the history*. New York: Harper Collins.
- Meldpunt Nieuwe Drugs (2012)** *Meldpunt nieuwe drugs. Halfjaar rapportage 2012. [Interne rapportage]*. Utrecht: Bureau DIMS, Douanelaboratorium en Nederlands Forensisch Instituut.
- Meldpunt Nieuwe Drugs (2013)** *Meldpunt nieuwe drugs. Halfjaar rapportage 2013. [Interne rapportage]*. Utrecht: Bureau DIMS, Douanelaboratorium en Nederlands Forensisch Instituut.
- Moore K, Dargan PI, Wood DM & Measham F (2013)** Do novel psychoactive substances displace established club drugs, supplement them or act as drugs of initiation? The relationship between mephedrone, ecstasy and cocaine. *European Addiction Research* 19(5): 276-282.
- Nabben T (2010)** *High Amsterdam. Ritme, roes en regels in het uitgaansleven*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2006)** *Antenne 2005. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 17).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2007)** *Antenne 2006. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 18).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2008)** *Antenne 2007. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 19).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2010)** *Antenne 2009. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 21).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2012)** *Antenne 2011. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 23).
- Nabben T, Doekhie J & Korf DJ (2011)** *Buitenstaander en bondgenoot. De werkbeleving van portiers in de Amsterdamse binnenstad*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Nabben T, Doekhie J & Korf DJ (2011)** *Uit de schaduw. Jongeren en drugs in Amsterdam Zuidoost*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- O+S (2013)** *Amsterdam in cijfers 2013*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (Gemeente Amsterdam). [via www.os.amsterdam.nl]

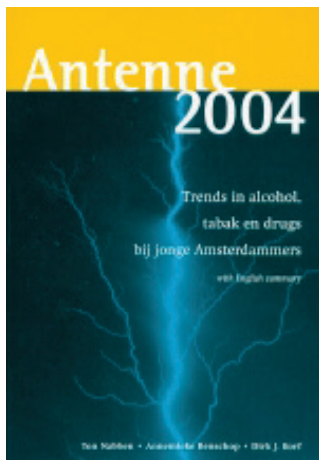
- Oteo Pérez A, Cruyff MJLF, Benschop A & Korf DJ (2013).** Estimating the Prevalence of Crack Dependence Using Capture-Recapture With Institutional and Field Data: A Three-City Study in the Netherlands. *Substance Use & Misuse*, 48(1-2): 173–180.
- Perenboom R, Oudshoorn K, Herten L van, Hoeymans N & Bijl R (2000)** *Levensverwachting in goede geestelijke gezondheid: bepaling afkappunten en wegingsfactoren voor de MHI-5 en GHQ-12*. Leiden: TNO.
- Rodenburg G, Spijkerman R, Van den Eijnden RJM & Van de Mheen D (2007)** *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2005*. Rotterdam: IVO.
- Rooij AJ van, Schoenmakers TM & Van de Mheen D (2011)** *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2009: De kerncijfers*. Rotterdam: IVO.
- Selten R, Greven J & Bosveld W (2013)** *Sportmonitor 2013: inzicht in het sportgedrag van Amsterdammers*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Bureau Onderzoek en Statistiek.
- Stolte IG, Schilthuis W & Wal MF van der (2005)** *Genotmiddelengebruik onder 1e-jaars MBO leerlingen in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Terphoven A van & Van Veen G (2013)** *Mary go wild. 25 jaar dance in Nederland*. Amsterdam: Maslov.
- Uitenbroek DG, Ujcic-Voortman JK, Janssen AP, Tichelman PJ & Verhoeff AP (red.) (2006)** *Gezond Zijn en Gezond Leven in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Vogels N & Croes EA (2012)** *Monitor drugsincidenten: Tabellenboek 2011*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Weijenberg M (2012)** *This beat needs a Hennessy and a bag of weed. Substance use in Dutch urban nightlife*. Master thesis Sociology, University of Amsterdam.
- Zee KI van der & Sanderman R (1993)** *Het meten van de algemene gezondheidstoestand met de RAND-36. Een handleiding*. Groningen: Noordelijk Centrum voor Gezondheidsvraagstukken (RUG).

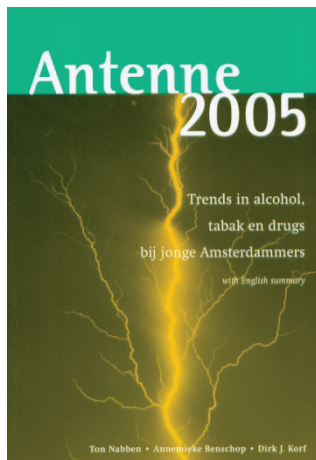
ISBN 978 90 3610 200 1

Ton Nabben beschrijft en verklaart in zijn proefschrift vanuit verschillende perspectieven de golfbewegingen van druggebruik binnen het trendsettende, heterogene en vloeiende uitgaansleven. Ook ontwikkelingen rond nieuwe regelgeving en strafrechtelijk drugsbeleid komen als gevolg van massificatie, gezondheidsincidenten en drugshandel uitgebreid aan orde. De focus ligt op de periode 1988-2010: van acid tot zero tolerance. Maar ook de voorgeschiedenis van het roemruchte Amsterdamse uitgaansleven komt in zijn *magnus dopus* ruimschoots ter sprake en kent vele historische vertrekpunten. Het ontstaan van de Opiumwet, de verschillende bloei-periodes van het uitgaansleven waarvan de eerste ruim een eeuw geleden (rond 1890), de komst van coffeeshops, lsd, speed en cocaïne. En de opeenvolging van spectaculaire subculturen als provo's, hippies, krakers, punks en na de elektronische revolutie ook house, die de stad in de 'decadente' jaren negentig op zijn palen deed trillen.

HIGHAMSTERDAM.NET

ISBN 90 5170 493 3

ISBN 90 361 0045 3

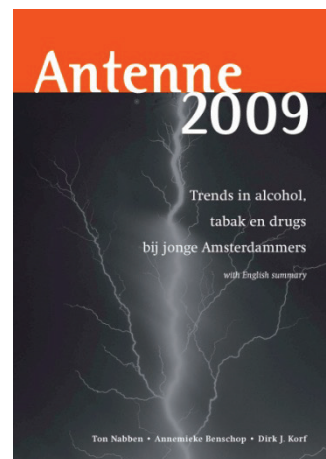
ISBN 978 90 5170 856 1

ISBN 978 90 5170 892 9

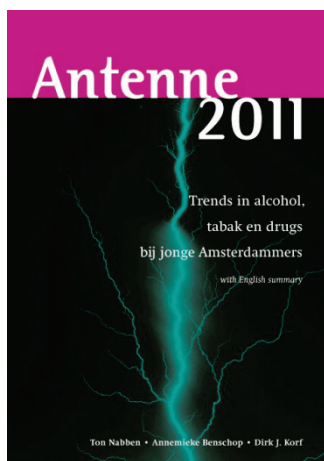
ISBN 978 90 3610 137 0

ISBN 978 90 3610 182 0

ISBN 978 90 361 242 1

ISBN 978 90 361 0308 4

ISBN 978 90 361 8469 4